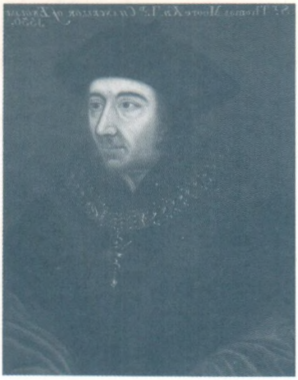

TOMAS MORAS

Utopija

UTOPIJA

TOMAS MORAS

UTOPIJA

ŽALTVYKSLĖ

UDK 141.8
Mo-182

Iš: T. Moras, *Utopija*, Vilnius: Vaga, 1968.

ISSN 1822-6361
ISBN 9986-06-222-5

PRATARMĖ

XV–XVI a. Vakarų Europoje įsigalėjo nauja meno srovė, atsiradusi XIV a. visų pirma Italijoje (kiti tyrinėtojai nurodo net XIII a.) ir gyvavusi iki XVII a. – Renesansas, arba Atgimimas. Renesanso pasaulėžiūra – humanizmas, iškeliantis žmogų kaip didžiausią vertybę, aukštinantis jo fizinius ir dvasinius gebėjimus, kūno ir dvasios grožį. Humanistai atgaivino antikos tradicijas, jie perrašinėjo senuosius rankraščius ir patys kūrė traktatus lotynų kalba. Daugelis iškilių Renesanso žmonių pasižymėjo įvairiapusiais talentais, buvo išsilavinę daugelyje sričių: tai menininkai ir greta to mokslininkai, politikos veikėjai ir t. t. Paminėtini žymiausi humanistai: dailininkai (tai visų pirma) italai Leonardas da Vinčis, Rafaelis, Mikelandželas Buonarotis, vokietis A. Diūreris, olandai Van Eikas, P. Breigelis; rašytojai Frančeskas Petrarka ir Džovanis Bokačas, prancūzas Fransua Rablė, olandas Erazmas Roterdamietis, anglai Tomas Moras ir Viljamas Šekspyras, ispanas Migelis de Servantesas Savedra ir t. t.

XVI a. literatūroje atsirado naujas žanras, paskatintas minčių apie tobulesnę valstybės sąrangą, leidžiančią žmogaus asmenybei laisviau rutuliotis ir pasireikšti – socialinė utopija. Žymiausias šio žanro atstovas yra anglų humanistas, politikos veikėjas, rašytojas ir mąstytojas Tomas Moras (More).

T. Moras gimė 1477 ar 1478 m. Londone. Jo tėvas užėmė aukštas pareigas to meto Anglijos visuomenės elite – buvo Aukščiausiojo karališkojo teismo teisėjas, tad galėjo užtikrinti sūnui deramą išsilavinimą ir studijas Oksfordo universitete, kuriame tvyrojo humanizmo dvasia. Čia T. Moras susipažino su graikų ir romėnų menininkų ir mąstytojų traktatais, antikine pasaulėžiūra ir filosofija, gilinosi į juos ir visam gyvenimui paliko sau pavyzdžiu. Po dvejų metų studijų Oksforde jis tęsė mokslus Teisės mokykloje, o ją baigęs tapo advokatu.

Didelę įtaką T. Morui padarė pažintis su vienu iškiliausių to meto Europos humanistų Erazmu Roterdamiečiu (beje, pastarasis savo garsųjį kūrinį „Pagiriamasis žodis Kvailybei" parašė T. Moro

paskatintas, šiam jį ir dedikavo). Erazmas Roterdamietis dedikacijoje mini, jog T. Moras puikiai išmanė antikos kūrėjų veikalus ir jų idėjas, pats jaunystėje, sekdamas jų pavyzdžiu, kūrė eiles ir prozą.

Dirbdamas advokatu, T. Moras taip pat buvo aktyvus visuomenės narys, ėjo įvairias atsakingas pareigas valdžios institucijose: buvo ir teisėjas, ir šerifo padėjėjas, ir diplomatas, o vėliau tapo Anglijos Karalystės lordu kancleriu, antruoju žmogumi po karaliaus. Tačiau visad išliko ištikimas savo paties nuomonei ir principams, tiesaus būdo, nelinkęs į kompromisus. Taigi netruko rastis vis aštrėjančių nesutarimų su karaliumi. Dėsninga to baigtis – T. Moras buvo pasodintas į kalėjimą ir nuteistas mirti. Bausmė įvykdyta 1535 m. liepos 7 d.

Turint galvoje T. Moro gyvenimo kelią, dėsningas atrodo ir žymiausio jo veikalo „Utopija" atsiradimas. Knyga buvo pradėta rašyti 1516 m., o jos turinį geriausiai nusako platesnis pavadinimas: „Apie geriausią valstybės santvarką". „Utopiją" sudaro dvi dalys: pirmojoje kritiškai kalbama apie gyvenamojo meto Europos politinę ir socialinę santvarką, smerkiama absoliutinė monarchija, parodoma privatinės nuosavybės sukeliamos turtinės nelygybės blogybės ir iš to besirandančios nelaimės ir ydos. Antrojoje dalyje (sekant antikos mąstytojais) piešiamas idiliškas idealios visuomenės, besitvarkančios demokratijos pagrindais, vaizdas. Utopijos saloje įteisinta žmonių lygybė, sąžinės laisvė, gerai sutvarkyta jaunosios kartos lavinimo ir ugdymo sistema, darbas čia bendras ir jo vaisiai padalijami teisingai, paisant saiko, paprastumo ir kuklumo, niekinant bereikalingą prabangą ir tuščiagarbiškas puošmenas. Taip pat aptariami ir kiti visuomeninės sąrangos reikalai: „Apie pareigūnus", „Apie amatus", „Apie karinius dalykus", „Apie utopiečių tikėjimus" ir t. t. T. Moro „Utopijos" vertėjas į lietuvių kalbą Leonas Valkūnas reziumuoja (cit. iš publikuojamo leidinio komentaro „Tomas Moras ir jo *Utopija*"):

> *Be T. Moro „Utopijos" socialinio bei idėjinio reikšmingumo, reikia pažymėti didelę jos meninę vertę. T. Moras – puikus pa-*

sakotojas, mokąs trumpai, bet gyvai nupiešti portretą, taupiais štrichais parodyti veikėjų charakterius, taikliai pavaizduoti situacijas. Jo lotynų kalba, nors ir neprilygsta Erazmo Roterdamiečio kalbai, nepasiekia tokio grakštumo ir lengvumo, bet yra raiški ir skambi, jos intonacija didinga ir įtaigi: periodai teka kaip plačios vandeningos upės.

Tomo Moro „Utopija" pagrįstai yra laikoma vienu reikšmingiausių humanizmo epochos veikalų.

Agnė Iešmantaitė

UTOPIJA

ILLUSTRIS VIRI THOMAE MORI REGNI
BRITANNIARUM CANCELLARII
DE OPTIMO REIPUBLICAE STATU, DEOUE
NOVA INSULA UTOPIA
LIBRI DUO
1613

AUKSO KNYGA,
tokia pat naudinga kaip ir įdomi
apie geriausią valstybės santvarką
ir apie naująją
Utopijos salą

TOMAS MORAS SVEIKINA PETRĄ EGIDIJŲ

Brangusis Petrai Egidijau[1], man beveik gėda vos ne metams praėjus siųsti tau šitą knygutę apie utopiečių valstybę, nes jos tu, be abejo, laukei po pusantro mėnesio žinodamas, jog šitame darbe nereikia ko nors išgalvoti. Kita vertus, nė kiek negalvojau apie planą; turėjau tiktai atpasakoti tą Rafaelio kalbą, kurios su tavimi klausiausi. Nebuvo nė vargo, stengiantis gražbyliauti: juk ir pasakotojo kalba negalėjo būti įmantri, nes buvo pasakyta be pasirengimo, staiga; be to, kaip žinai, kalbėjo žmogus, ne toks didelis lotynų kaip graikų kalbos mokovas, ir todėl šis mano pasakojimas kuo labiau priartės prie jo nerūpestingo paprastumo, tuo bus arčiau tiesos, o ja viena šiame darbe turiu rūpintis ir rūpinuosi.

Prisipažįstu, mielasis Petrai, šita paruošta medžiaga tiek palengvino man triūsą, kad beveik jo ir nebeliko. Aišku, kad ir medžiagos išgalvojimui ir jos išdėstymui būtų reikėję nemenkų gabumų, tam tikro išsimokslinimo, be to, gerokai laiko ir stropumo; o jeigu būtų reikėję dalyką išdėstyti ne tik teisingai, bet ir iškalbingai, tai man būtų neužtekę nei laiko, nei stropumo. O dabar, dingus tiems rūpesčiams, dėl kurių būtų reikėję tiek daug paprakaituoti, liko man vienintelis uždavinys – paprasčiausiai užrašyti tai, ką girdėjau, o tas darbas buvo visai menkas. Tačiau šiam „visai menkam dalykui“ per kitus mano darbus beveik neliko nė kiek laiko. Mat man reikia nuolatos čia po teismus bastytis (vienas bylas vedu, kitų klausausi, trečiose tarpininkauju, ketvirtas sprendžiu, kaip teisėjas), čia lankyti vienus žmones iš pareigos, kitus – iš reikalo. Tuo būdu paskyręs kitiems

Utopija – žodis, sudarytas iš dviejų graikų žodžių: *u* – neiginys ne ir *topos* – vieta, t. y. nesanti vieta. Viename laiške savo draugui Erazmui Roterdamiečiui Tomas Moras Utopiją vadina *Nusquama* (lot. žodis *nusquam* – niekur).

[1] Petras Egidijus (1486–1533) – humanistas, Tomo Moro draugas.

beveik visą dieną, kitą laiką atiduodu savo artimiesiems, o sau, t. y. literatūrai, nebepalieku nieko.

Tikrai, grįžus namo, reikia pasikalbėti su žmona, paplepėti su vaikais, pasišnekėti su tarnais. Šiuos pašnekesius laikau darbais, kuriuos būtinai reikia atlikti (būtinai, jeigu nenori pasidaryti svetimas savo namuose). Apskritai turi stengtis, kad būtumei itin malonus tiems, kuriuos, kaip tavo gyvenimo palydovus, yra davusi arba prigimtis, arba atsitiktinumas, arba pats esi pasirinkęs, tiktai nedera jų gadinti meilikavimu ar atlaidumu iš tarnų daryti ponus. Besisielojant minėtais reikalais slenka dienos, mėnesiai ir metai. Kada gi čia rašyti? Tuo tarpu visai neminėjau miego, taip pat ir valgio, kuris daugeliui atima ne mažiau laiko kaip ir pats miegas, kuriam skiriama beveik pusė gyvenimo. O sau aš nutveriu tik tiek valandų, kiek nuvagiu nuo miego ir valgio; žinoma, tai maža, bet vis šis tas, todėl, kad ir lėtai, vis dėlto užbaigiau „Utopiją“ ir pasiunčiau tau, mielasis Petrai, kad ją perskaitytum ir man primintum, jeigu kas nors mano buvo praleista. Tiesą sakant, šiuo atžvilgiu aš gerokai pasitikiu savimi ir net norėčiau, kad mano gabumai ir žinios būtų ne blogesnės už atmintį, bet, žinoma, savim tiek nepasikliauju, kad manyčiau, jog negalėjau nieko užmiršti.

Be to, ir mano augintinis Jonas Klementas[2], kuris, kaip žinai, buvo drauge su mumis (aš mielai leidžiu jam dalyvauti kiekviename pokalbyje, iš kurio gali būti naudos, nes tikiuosi puikių vaisių iš augalo, ėmusio žaliuoti dėl jo užsiėmimų graikų ir lotynų raštais), sukėlė man didelių abejonių. Kiek atsimenu, Hitlodėjas[3] pasakojo, kad

[2] Mano augintinis Jonas Klementas – Jonas Klementas išaugo Moro namuose, buvo didelis graikų kalbos mokovas, dirbo Oksfordo universitete, o vėliau buvo gydytoju Londone (mirė 1572 m.).

[3] Hitlodėjas – Moro nukaltas vardas: gr. k. *hythlos* – plepalai, tuštybė, o antroji dalis gr. k. *daios* – prityręs, mokąs. To veikėjo prototipas, kaip nurodo kai kurie tyrinėtojai, galėjo būti istorinis, asmuo Gabrielis iš Bari, kuris buvo siūlęs reformų projektą Bažnyčios valstybei valdyti.

Amauroto[4] tiltas per Anidro[5] upę yra penkių šimtų žingsnių ilgumo, o mano Jonas tvirtina, kad reikią atmesti du šimtus, kad upės platumas toje vietoje neviršijąs trijų šimtų žingsnių. Prašau tave, pasistenk viską prisiminti. Jeigu ir tu taip manai, tai aš sutiksiu ir prisipažinsiu klydęs. O jeigu tu pats neatsimeni, tai taip ir paliksiu, kaip parašiau būtent taip, kaip aš atsimenu. Stengsiuosi kiek begalėdamas, kad knygoje nebūtų kokios apgaulės, bet, kita vertus, abejotinais atvejais veikiau melą pasakysiu[6], negu sąmoningai meluosiu, nes geriau norėčiau būti garbingas kaip protingas žmogus.

Iš tikrųjų šitame varge lengva bus padėti, jeigu apie tai pats sužinosi iš Rafaelio arba paklausdamas, arba per laišką; tai reikėtų padaryti ir dėl kitos bėdos, mus ištikusios, nežinau ar dėl mano, ar dėl tavo, ar dėl paties Rafaelio kaltės. Mat nei mums neatėjo į galvą paklausti, nei jam pasakyti, kurioje Naujojo pasaulio dalyje yra Utopija. Žinoma, sutikčiau išpirkti šitą praleidimą nemenka pinigų suma, nes man ir gėda nežinoti, kurioje jūroje yra sala, apie kurią tiek daug kalbu, be to, prie mūsų yra vienas kitas žmogus, o ypač vienas, pamaldus vyras, teologas, degąs troškimu aplankyti Utopiją ne iš tuščio smalsumo ar geidimo pamatyti naują kraštą, bet kad galėtų ugdyti ir skleisti taip sėkmingai ten mūsų pradėtą tikėjimą. Norėdamas šitą uždavinį deramai atlikti, jis nutarė rūpintis, kad jį popiežius tenai pasiųstų ir net būtų išrinktas utopiečių vyskupu. Jis net nepabūgo, kad to rango turėsiąs maldaute maldauti. Jis laiko, kad toks siekimas ne iš garbės ar naudos apskaičiavimų, bet iš pamaldumo yra šventas.

Todėl prašau tave, mielasis Petrai, kreipkis į Hitlodėją pats, jei patogu, ar per laišką ir padaryk, kad į šį mano darbą neisiskverbtų

[4] A m a u r o t a s – gr. k. *amauros* – tamsus, aklas, nepažįstamas.

[5] A n i d r o u p ė – gr. k. *anydros* – be vandens, vadinas, nesanti upė.

[6] Scholastai aiškino, jog „kas sako melą, tas pats neapsigauna, o kas meluoja, tas pats apsigauna“.

apgaulė arba nebūtų praleista kokia tiesa. Pats nežinau, gal geriau jam parodyti pačią knygą. Be abejo, niekas kitas geriau už jį neįstengs pataisyti įsibrovusios klaidos, o ir jis pats negalės šito padaryti neperskaitęs, kas mano parašyta. Tuo būdu suprasi, ar jis sutinka, ar yra nepatenkintas, kad šį kūrinį aš parašiau. Juk jeigu jis pats buvo nutaręs aprašyti savo žygius, tai turbūt nepageidautų, kad šitai padaryčiau aš: tikrai nenorėčiau, paskelbdamas pasakojimą apie utopiečių valstybę, pagrobti jam iš jo istorijos naujumo žiedą ir grožį.

Tiesą sakant, ir pats dar nenusprendžiau, ar leisiu knygą. Mat žmonių skoniai yra tiek įvairūs, būdai tiek nepastovūs, sprendimai tiek kvaili, kad atrodo kur kas laimingesni maloniai ir smagiai gyveną savo malonumui negu tie, kurie kankinasi besirūpindami išleisti tai, kas kitiems, besibodintiems ar nedėkingiems, gali būti naudinga ar malonu. Labai daug žmonių literatūros nežino, o daugelis ją niekina. Nemokša atmeta kaip stačiokiškumą viską, kas nėra visai nemokšiška. Gudreivos atmeta, tarsi lėkštybę, viską, kas nėra paskaninta suplėkusiais žodžiais. Kai kuriems patinka tik senienos, daugeliui – tik tai, kas sava. Vienas yra toks niūrus, kad nepripažįsta juokų; kitas – tiek nesąmojingas, kad nepakenčia sąmojaus; kai kurie yra tokie nenuovokūs, kad bijo pašaipos lyg pasiutusio šuns įkąstas vandens; kiti yra tiek nepastovūs, kad sėdėdami teigia viena, o atsistoję ką kita. Vieni sėdi smuklėse ir prie vyno taurių sprendžia apie rašytojų gabumus, su dideliu orumu smerkdami visa, ką tik panori, pešiodami po plaukelį kiekvieno raštus, o patys jaučiasi saugūs, „ietimi nepasiekiami“, kaip sako graikai. Šie jaunuoliai yra tiek nugluodinti ir iš visų pusių nuskusti, kad neturi garbingo vyro nė plaukelio, už kurio būtų galima juos nutverti. Be to, kai kurie yra tiek nedėkingi, kad, didžiai prisidžiaugę kūriniu, neima labiau mylėti Kūrėjo. Jie tarsi nemandagūs svečiai, kurie po gausios ir skanios puotos sotūs traukia namo nepadėkoję kvietėjui. Na, ir kelk savo lėšomis puotą tokio išlepinto skonio, nepastovių nuotaikų, be to, tokios nemaršios ir dėkingos širdies žmonėms!

Šiaip ar taip, mielasis Petrai, sutvarkyk su Hitlodėju tai, apie ką kalbėjau. Paskui visai laisvai galėsiu šiuo reikalu naujaip nuspręsti. Beje, užbaigęs rašymo darbą, dabar, anot patarlės, vėlai atgavau protą; todėl, jeigu tai sutinka su Hitlodėjo noru, ateityje dėl knygos leidimo prašysiu draugų, o pirmiausia tavo patarimų.

Likite sveiki, mielasis Petrai ir tavo puikioji žmona, mylėk mane kaip paprastai, o aš tave net labiau negu paprastai.

Įžymaus vyro

RAFAELIO HITLODĖJO

pašnekesio
apie geriausią valstybės santvarką

PIRMOJI KNYGA,

kurią atpasakojo šlovingas vyras
Tomas Moras,
garsusis Britanijos miesto Londono
pilietis ir vikontas

Nenugalimasis Anglijos karalius Henrikas, tuo vardu vadinamas aštuntasis, pasižymįs visomis žymaus valdovo dorybėmis, turėdamas ginčų su šviesiausiuoju Kastilijos valdovu Karoliu[7], pasiuntė į Flandriją mane, kaip palydovą ir draugą nepalyginamam vyrui Kutbertui Tunstalui[8], kurį neseniai, visų pasitenkinimui, karalius buvo paskyręs archyvų viršininku. Jam pagirti nieko nepasakysiu, tik ne iš baimės, kad draugystė su juo gali neparodyti mano tikro nuoširdumo, o todėl, kad aš negaliu deramai išaukštinti jo gabumų ir mokslingumo: jis yra tiek žinomas ir visur tiek šlovinamas, kad, sumanęs jį pagirti, „mėginčiau žvake saulę apšviesti", kaip sako patarlė.

Kaip buvo susitarta, Briugėje[9] susitiko su mumis visi valdovo atstovai, visi žymūs vyrai. Jų vadas ir galva buvo Briugės gubernatorius, o

[7] Ginčas tarp anglų karaliaus Henriko VIII (1491–1547) ir Ispanijos princo Karolio dėl prekybos su Nyderlandais.
[8] Kutbertas Tunstalas (1474–1559) – Erazmo ir Moro draugas, ėjęs Anglijoje keletą pareigų.
[9] Briugė – Flandrijos miestas.

pasiuntinybės lūpomis ir širdimi – Jurgis Temsicijus[10], Kaselio katedros valdytojas, žmogus iškalbingas ne tik per darbą, bet ir iš prigimties. Be to, jis buvo puikus teisės žinovas ir su savo gabumais, dideliu patyrimu mokėjo puikiai vesti derybas. Po keleto susitikimų ne visai sutarėm kai kuriais klausimais, ir jie, atsisveikinę su mumis, išvyko keletui dienų į Briuselį sužinoti valdovo valios. Aš tuo laiku, pasinaudojęs aplinkybėmis, nukeliavau į Antverpeną.

Ten mane beviešintį ėmė lankyti daug žmonių, bet už kitus mielesnis svečias buvo Petras Egidijus, pats kilęs iš Antverpeno, susilaukęs didelio savųjų pasitikėjimo ir pagarbos, o vertas dar daugiau. Nežinau, ar tas jaunuolis išsiskiria iš kitų mokytumu, ar padorumu, nes jis yra ir puikus žmogus, ir labai išsilavinęs. Be to, jis yra labai teisingas visiems, o draugams toks širdingas, toks meilus, toks ištikimas, toks prieraišus, kad vargu rasi kitą, kurį draugystės požiūriu galėtum su juo lyginti. Jis kuklus kaip retas kas; labiau nei kitiems jam svetimas apsimetimas, nė viename žmoguje nerasi tokio protingo paprastumo. Kalba jo tiek graži, sąmojus jo tiek neužgaulus, kad malonus bendravimas su juo ir nepaprastai smagūs pašnekesiai palengvino man gimtinės, namų židinio, žmonos ir vaikų ilgesį, kuris mane smaugte smaugė, nes jau daugiau kaip keturis mėnesius nebuvau buvęs namie.

Kartą užsukau pasimelsti į Mergelės Marijos šventovę, kuri yra labai puikus statinys ir visada sausakimša žmonių. Pasibaigus pamaldoms, buvau begrįžtąs į viešbutį, bet visai netikėtai išvydau Petrą, besikalbantį su vienu jau senyvu svetimšaliu, kurio veidas nudegęs, jis pats užleidęs barzdą, o ant peties nerūpestingai užsimetęs apsiaustą: išvaizda ir apsirengimu atrodė man laivo savininkas. Pastebėjęs mane, Petras tuoj prieina ir sveikinasi. Norėjau jam atsakyti, bet jis patraukia mane į šalį ir klausia: „Ar matai šitą vyrą?" (Kartu

[10] Jurgis Temsicijus – belgų politinis veikėjas ir rašytojas, miręs 1536 m.

parodo tą, su kuriuo mačiau jį kalbant.) „Ketinau, – pridūrė jis, – tiesiai iš čia vesti jį pas tave!“ „Jeigu būtumėt atėję, man būtų buvę labai malonu dėl tavęs“, – atsakiau. „Ne, – tarė Petras, – jeigu pažinotum tą žmogų, tai tik dėl jo būtų malonu. Mat nėra pasauly kito tokio žmogaus, kuris galėtų tau tiek pripasakoti apie nematytus žmones ir žemes, o aš žinau, kad tu baisus tokių pasakojimų mėgėjas.“ „Vaidinasi, – sakau, – labai neblogai aš atspėjau. Mat vos tik jį pamatęs, tuojau supratau, kad jis – jūrininkas.“ „O vis dėl to, – pareiškė Petras, – tu labai suklydai. Tiesa, jis plaukiojo jūromis, bet ne kaip Palinūras[11]“, o kaip Uliksas[12], tiksliau sakant – kaip Platonas[13]. Mat šitas Rafaelis – toks jo vardas, o pavardė Hitlodėjas – išmano lotynų kalbą, o graikiškai moka puikiausiai: šios kalbos jis stropiau mokėsi negu romėnų, nes visiškai buvo atsidavęs filosofijai, o šitoje srityje, kaip jis sužinojo, lotyniškai nėra sukurta nieko reikšminga, neminint kai kurių Senekos[14] ir Cicerono[15] kūrinių. Palikęs broliams paveldėtą turtą, kuris jam atiteko tėviškėje (jis – luzitanietis), trokšdamas prisidėjo prie Amerigo Vespučio[16] ir buvo nuolatinis jo palydovas paskutinėse trijose kelionėse iš tų keturių, apie kurias jau visur žmonės skaito, bet iš paskutinės su juo nebegrį-

[11] P a l i n ū r a s – Vergilijaus poemos „Eneidos“ vyriausio veikėjo Enėjo vairininkas. Pagal legendą Palinūrą, bevairuojantį laivą, apėmęs miegas, ir jis įkritęs į jūrą. Išmestas į Italijos krantą, Palinūras buvęs nužudytas vietinių gyventojų.

[12] U l i k s a s (arba Odisėjas) – „Odisėjos“ vyriausias herojus, ilgai klaidžiojęs po jūras: „daugio žmonių jisai matė, tvirtoves ir būdą pažino“.

[13] P l a t o n a s – žymus graikų filosofas (427–347 m. pr. Kr.), kelis kartus keliavęs po graikų pasaulį, norėdamas įsigyti žinių ir paskleisti savo mokslą.

[14] S e n e k a – romėnų filosofas, dramaturgas (1–65 m.), savo kūriniuose propagavęs stoikų mokslą.

[15] C i c e r o n a s (106–43 m. pr. Kr.) – vienas iš žymiausių romėnų kalbėtojų, palikęs daug kalbų, retorinių bei filosofinių traktatų ir laiškų.

[16] A m e r i g a s V e s p u č i s (1451–1512) – keliautojas, kelis kartus lankęsis Naujajame Pasauly ir jį aprašęs. Jo vardu naujosios žemės buvo pavadintos Amerika.

žo. Mat Rafaelis labai stengėsi ir iš Vespučio išgavo sutikimą būti su tais dvidešimt keturiais vyrais, kurie buvo palikti tvirtovėje[17] baigiantis paskutinei kelionei. Tuo būdu jis buvo paliktas pagal būdą, labiau linkusį klajoti negu domėtis piliakalniais tėvynėje. Mat jis nuolatos kartoja tokius posakius: „Urnos kas neturi, tą dangus užkloja.“[18] ir „Iš visur į dangų tiek pat esti kelio[19].“ Jei Dievas nebūtų buvęs palankus, tokios mintys jam būtų daug atsiėjusios.

Paskui, išvykus Vespučiui, jis su penkiais draugais, pasilikusiais tvirtovėje, aplankė daug šalių ir nuostabiu būdu pateko į Taprobanę[20], iš ten nukako į Kalikvitą[21], kur, suradęs luzitaniečių laivą, netikėtai grįžta į tėvynę.

Po šito pasakojimo padėkojau Petrui, kad buvo man toks paslaugus ir pasirūpino, kad aš pasidžiaugčiau to asmens kalba, su kuriuo pasišnekėti, kaip jis tikėjosi, man bus malonu. Tada atsigręžiu į Rafaelį. Pasisveikinę ir pasakę įprastinius žodžius, kuriuos visada sako pirmą kartą susitikę nepažįstami, traukiame į mano namus ir ten, sode susėdę ant suolelio, užkloto velėnomis, pradedam kalbėtis.

Rafaelis mums papasakojo, kaip, Vespučiui išvykus, jis pats ir jo bičiuliai, pasilikę tvirtovėje, susitikimais ir meiliu elgesiu pamažu įsiteikė tos šalies žmonėms. Todėl tarp jų ne tik neskriaudžiami gyveno, bet net su jais artimai susidraugavo. Pagaliau jie suartėjo su vienu valdovu (tos šalies pavadinimą ir jo vardą pamiršau) ir susilaukė jo malonės. Per jo dosnumą, pasakojo Rafaelis, jis pats ir penki jo

[17] Palikti tvirtovėje: toks atsitikimas buvo Vespučio kelionėse 1503 m.; toji tvirtovė Brazilijoje – Kabas Frijas.

[18] ...Urnos kas... – Lukano, I a. rašytojo, eilutė iš jo poemos („Forsalija“, VII, 819).

[19] „Iš visur į dangų tiek pat esti kelio“ – žodžiai iš Cicerono veikalo („Tuskulo pašnekesiai“, I, 104), priskiriami filosofui Anaksagonei.

[20] Taprobanė – sala Indijos vandenyne, spėjama, Ceilonas.

[21] Kalikvitas – miestas Indijoje.

draugai gavę maisto ir daug pinigų kelionei ir labai patikimą vedlį, kuris turėjo juos vesti (per vandenį plaukė plaustais, o per sausumą ratais važiavo) pas kitus valdovus, pas kuriuos keliavo su palankiais atsiliepimais.

Po daugelio dienų kelionės, Rafaelio žodžiais tariant, jie radę daug tvirtovių, miestų ir tankiai gyvenamų, visai neblogai sutvarkytų valstybių.

Mat prie pusiaujo, į vieną ir kitą pusę nuo jo, beveik visoje erdvėje, kiek apima Saulės orbita, plyti plačios dykumos, išdžiūvusios nuo nuolatinės kaitros. Jose visur nešvaru, visi daiktai atrodo niūrūs, rūsti ir nedirbama žemė, gyvena ten žvėrys ir ropliai, pagaliau ir žmonės, tokie pat laukiniai kaip pabaisos ir ne mažiau kenksmingi. Bet toliau važiuojant viskas švelnėja: orai ne tokie karšti, žemė maloniai žaliuoja, gyvūnai ne tokie plėšrūs. Pagaliau pasirodo tautos, dideli ir maži miestai, o tarp jų sausumoje ir jūroje vyksta nuolatinė prekyba tiek vienų su kitais, tiek ir su kaimynais ir net su tolokai gyvenančiomis padermėmis.

Jis galėjęs aplankyti daugybę šalių visomis kryptimis todėl, kad bet koks laivas, taisydamasis plaukti, tiek jį, tiek jo bičiulius mielai paimdavęs. Jis pasakojęs, jog laivai, jų matyti pirmutinėse šalyse, buvę plokščiais dugnais ir jų burės iš susiūtų papiruso lapų arba iš karklų, o kitur – iš odų. Kiek vėliau jie išradę kanapines bures, smailius dugnus, pagaliau laivus, visu kuo panašius į mūsų. Jūreiviai buvo gerai susipažinę su jūromis ir orais.

Sakėsi, kad jis pasidaręs jų tarpe nuostabiai įtakingas žmogus, išmokęs juos naudoti magnetinę adatą, apie kurią anksčiau jie nieko nežinojo, todėl su baime žiūrėdavę į jūrą ir leisdavęsi į ją tiktai vasarą. Dabar, pasitikėdami šituo akmeniu, jie niekina žiemą. Dėl to tie jūreiviai tapę veikiau nerūpestingi kaip saugūs; ir atsiradęs pavojus, kad tas daiktas, kuris, jų nuomone, turėjęs teikti daug naudos, per jų neprotingumą galįs būti didelių nelaimių priežastim.

Išpasakoti, ką jis matęs kiekvienoje šalyje, būtų per daug ilga ir visai netiktų šio veikalo sumanymui. Galbūt apie tai pakalbėsiu ki-

toje vietoje. Žinoma, visų pirma itin naudinga bus susipažinti su tomis teisingomis ir išmintingomis priemonėmis, kurias jis pastebėjo kai kuriose gerai sutvarkytose tautose. Apie tai su didžiausiu smalsumu jį klausinėjome, o jis labai mielai pasakojo. Tuo tarpu čia neminime visų klausimų apie pabaisas, nes tai nėra jokia naujiena. Iš tikrųjų, su plėšriomis scilėmis[22], celenomis[23], žmones ryjančiais lestrigonais[24] ir panašiomis nežmoniškomis baidyklėmis galima susidurti beveik visur, o piliečių, išauklėtų sveikais ir protingais dėsniais, bet kur nesurasi.

Tose naujose tautose Rafaelis pastebėjęs daug klaidingų nutarimų, bet paminėjęs nemažai ir tokių, iš kurių galima imti pavyzdį, kaip reikėtų taisyti mūsų miestų, tautų padermių ir karalysčių klaidas. Apie tuos naudingus dalykus, kaip esu sakęs, žadu pakalbėti kitoje vietoje. O dabar ryžtuosi dėstyti tik tai, ką jis yra pasakojęs apie utopiečių papročius ir tvarką, bet pradžioje atpasakosiu tą pašnekesį, kuris tarsi kelrodis paskatino paminėti šitą valstybę. Labai protingai išskaičiavęs vienų ir kitų tautų klaidas, ir vienur ir kitur labai gausias, Rafaelis pradėjo kalbėti apie išmintingas apsaugos priemones, kurių imasi mūsiškiai ir anieji. Kiekvienos tautos papročius ir tvarką dėstė taip, kad atrodė, jog, patekęs į kokią vietą, jis būtų ten gyvenęs visą gyvenimą. Juo susižavėjęs, Petras sušuko:

– Mielas Rafaeli, stebiuosi, kodėl tu nepritapai prie kokio karaliaus, gerai žinau, kad kiekvienam iš jų labai įtiktum, nes, būdamas tiek mokytas ir tiek pažindamas vietas ir žmones, sugebėtum ne tik linksminti, bet ir pavyzdžių nurodyti ir gerų patarimų duoti. Be to,

[22] S c i l ė – graikų mitologijoje pabaisa su šešiom galvom, ilgais kaklais, aštriais nagais, gyvenusi Mesinos sąsiaury.

[23] C e l e n a (arba Kelenė) – mitinė pabaisa, viena iš harpijų, mergaitės veidu, didžiuliais nagais.

[24] L e s t r i g o n a i – mitologinė tauta, su kuria susidūręs Odisėjas savo kelionėse. Lestrigonai buvę žmogėdros.

puikiausiai sutvarkytum ir savo reikalus ir teiktum didelę paramą savo artimiesiems.

– Dėl artimųjų, – atsakė Rafaelis, – nelabai jaudinuosi, manau savo pareigą jiems atlikęs, nes, būdamas ne tik sveikas ir žvalus, bet ir jaunas, išdalijau giminaičiams ir draugams savo turtą, kai kiti jo atsisako seni ir ligoti, bet ir tada atsisako nenorom, negalėdami ilgiau jo išlaikyti. Manau, kad mano artimieji patenkinti tuo mano dosnumu: nebereikalaus ir nebelauks, kad aš dėl jų likčiau tarnauti karaliams.

– Gerai sakai! – tarė Petras. – Ir man atrodo, kad karaliams tu netarnausi, bet jiems patarnausi.

– Bet tai yra, – atsakė Rafaelis, – vienu skiemeniu daugiau kaip „tarnauti".

– O aš, – pareiškė Petras, – taip galvoju: vadink, kaip nori, tą darbą, bet jis vis tiek yra kelias, kuriuo gali padėti ne tik atskiriems asmenims, bet ir visuomenei taip pat pagerinti savo būklę.

– Ar ji gali pagerėti, – paklausė Rafaelis, – tuo keliu, į kurį netraukia širdis? Dabar gyvenu kaip noriu, o tokia dalia, mano manymu, tik labai nedaugelio iš purpuru dėvinčių! Pakanka tokių, kurie siekia valdovų draugystės, todėl argi manai, kad bus didelis nuostolis, jeigu pastarieji turės išsiversti be manęs, ar vieno kito, panašaus į mane?

– Mielas Rafaeli, – pasakiau, – aišku, kad tu netrokšti nei turtų, nei galios, o aš, be abejo, tokio nusistatymo žmogų ne mažiau gerbiu ir aukštinu, kaip ir vieną iš tų, kurių rankose didžiausi turtai. Bet, man atrodo, gerai pasielgsi ir išsaugosi taurios, filosofiškos savo širdies orumą, jeigu savo gabumus ir veiklumą, net su nuostoliais sau, paskirsi visuomenės reikalams; o to niekada neįstengsi padaryti sėkmingiau, kaip tapęs didžio valdovo patarėju ir įkvėpdamas jam – tikrai žinau, kad taip padarysi – gerų ir taurių minčių. O iš valdovo, lyg iš kokio neišsenkamo šaltinio, į visą tautą liejasi visokio gėrio ar blogio srovė. Iš tikrųjų, tu esi tiek tobulai mokytas, kad net be didelės gyvenimiškos praktikos, o tik su visapusiška patirtimi (kad ir

be jokio mokytumo), gali būti puikiausias patarėjas bet kuriam karaliui...

– Dvigubai klysti, mielasis Morai, – atsakė Rafaelis: – pirmiausia turėdamas galvoje mane, o antra, ir patį reikalą. Mat neturiu tokių sugebėjimų, kokius tu priskiri, o jeigu ir turėčiau, tai, atlikdamas darbą su būdingu man atvangumu, nepadaryčiau valstybei jokios naudos. Pirmiausia, dauguma valdovų mieliau rūpinasi kariniais mokslais (apie kuriuos nieko neišmanau ir nenoriu išmanyti) negu palaiminga taikos veikla. Be to, valdovai sielojasi, kaip leistinu ar neleistinu keliu įsigyti naujų karalysčių, o nesirūpina įsigytas gerai tvarkyti. Reikia pridurti, kad iš visų patarėjų nėra nė vieno, kuris iš tikrųjų būtų tiek išmintingas, kad nepasigestų kito patarimų, arba tariasi toks išmintingas esąs, kad nebenori pritarti svetimai nuomonei. Bet būna ir kitaip: patarėjai meilikaudami pritaria kvailoms nuomonėms tų, kurie karaliams turi didžiausios įtakos, trokšdami tuo pataikavimu susilaukti jų palankumo. Ir pačios prigimties taip sutvarkyta, kad kiekvienam malonūs savi kūriniai. Juk ir varnui meilūs savi varniukai, ir beždžionei patinka jos beždžioniukas.

Todėl, jeigu tame ratelyje žmonių, kurie arba nekenčia svetimos nuomonės arba pirmenybę teikia savajai, kas nors ims pasakoti, jog apie įvykį iš senų laikų jis skaitęs ar regėjęs kitose šalyse, tai klausytojai į tokį pažiūrės taip, tarsi pasklidusi šlovė apie jų išmintingumą atsidurtų pavojuje ir jie būtų laikomi baisiausiais kvailiais, jeigu neįstengs ko nors sugalvoti, kas galės apjuodinti kitų išmonę. Jeigu trūksta kitų priemonių, tada griebiasi tokios: tai, sako jie, patiko mūsų proseneliams, o kad mes galėtume prilygti jiems išmintimi! Taip pasakę ir nusiramina tikėdamiesi, jog tokiais žodžiais bus puikiai apsigynę. Tarytum būtų didelis pavojus, jei kas pasirodys išmintingesnis už savo protėvius, o jei kas anųjų galų gale buvo labai gerai patvarkyta, tai ramia širdimi paliekame galioti. Bet jei kokiu reikalu galima buvo ką protingesnio sugalvoti, tai nusitvertam tokio įrodymo ir įsikandę jo laikomės. Su tokiais išdidžiais, kvailais ir aikštin-

gais sprendimais aš ne kartą susidurdavau kitose vietose, o ypač kartą šitai pastebėjau ir Anglijoje.

– Sakyk, susimildamas, – klausiu aš, – buvai ir mūsų šaly?

– Taip, buvau! – jis atsakė. – Ten išgyvenau keletą mėnesių, netrukus po vakarinių anglų[25] pralaimėjimo pilietiniame kare prieš karalių. Bet tas maištas buvo numalšintas, be gailesčio sutriuškinus sukilėlius. Tuo metu likau daug skolingas garbingajam tėvui Jonui Mortonui,[26], Kanteberio archivyskupui ir kardinolui, tuo metu ir Anglijos kancleriui. Šis vyras, mielasis Petrai (aš kreipiuosi į tave, nes Moras žino, apie ką pasakysiu), vertas pagarbos ne tik savo autoritetu, bet ir protingumu bei taurumu. Jis buvo vidutinio stoto, nors ir senyvas, bet dar stiprus. Jo veidas kėlė pagarbą, o ne baimę. Bendraudamas su kitais, jis būdavo malonus, bet rimtas ir orus. Jam kartais užeidavo noras pasirodyti per daug rūsčiam su prašytojais, bet be žalos jiems: tuo būdu tik norėdavo sužinoti, kiek kuris turi išradingumo ir kokių užmojų. Kiekvieno drąsumas, kuris buvo tarsi įgimtas ir jam pačiam (tiktai be įžūlumo), jį didžiai džiugindavo: tokį žmogų jis pripažindavo tinkamu tarnybinėms pareigoms. Jo kalba būdavo daili ir išraiškinga. Jis buvo didelis teisės žinovas, pasižymėjo nepalyginamu sąmojingumu, nuostabia atmintimi. Šias nepaprastas įgimtas savybes jis išrutuliojo besimokydamas ir besilavindamas.

Kol ten buvau, mačiau, jog karalius visiškai tikėdavo jo patarimais, o valstybė daugelių atvejų jais remdavosi. Beveik nuo pačios jaunystės, tiesiog iš mokyklos suolo, pateko jis į rūmus, per visa amžių turėjo svarbių reikalų ir, nuolatos plakamas aikštingo likimo, tarp daugybės pavojų sukaupė didžiulį valstybinį patyrimą, kuris, tuo būdu įgytas, nelengvai pradingsta.

[25] 1491 m. Kornvalio grafystės gyventojai sukilo prieš karalių, bet maištininkai buvo numalšinti.

[26] J o n a s M o r t o n a s (1420–1500) – žymus anglų politinis veikėjas, Moro bičiulis.

Laimingai susiklosčius aplinkybėms, vieną dieną teko man sėdėti su juo prie stalo; ten pat sėdėjo ir vienas pasaulietis, jūsų įstatymų žinovas. Nebežinau, kokios dingsties paskatintas, jis rado progą išsamiai girti tuos griežtus įstatymus, kurie buvo tuo metu taikomi vagims: jis pasakojo, kad jų kartais po dvidešimt pakardavo vienose kartuvėse. Jo žodžiais tariant, juo labiau stebėtina, kad tokia daugybė, lyg pikto likimo skatinamų, plėšikauja, nors tik vienam kitam pasiseka paspukti nuo mirties bausmės.

Tada, įsidrąsinęs laisvai kalbėti kardinolo akivaizdoje, pareiškiau:

– Nėra čia ko stebėtis! Toks vagių baudimas ir neteisingas, ir valstybei naudos neduoda. Tokia bausmė per daug žiauri ir neatgrasina nuo vagysčių. Iš tikrųjų, paprasta vagystė nėra toks didelis nusikaltimas, kad už jį reiktų kirsti galvą, o kita vertus, nėra ir tokios bausmės, kuri atgrasintų nuo plėšimų neturinčius kito būdo pragyvenimui. Šiuo atžvilgiu ne tik jūs, bet ir gera dalis žmonių šiame pasaulyje, matyt, elgiasi, kaip blogi auklėtojai, kurie mieliau mokinius plaka, negu moko. Iš tikrųjų, vagiui yra skiriamos sunkios ir baisios kankynės, o daug geriau reikėjo pasirūpinti, kad jis turėtų šiokių tokių išteklių pragyvenimui, kad niekam nebūtų tokios žiaurios būtinybės iš pradžių vogti, o vėliau žūti.

– Šiuo atžvilgiu, – atsakė jisai, – pakankamai pasirūpinta; yra amatų, yra žemdirbystė: žmonės gali palaikyti gyvybę, jeigu tik patys neįsimanys elgtis blogai.

– Ne, tu taip neišsisuksi, – atsakiau aš. – Visų pirma nekalbėkime apie tuos, kurie dažnai grįžta namo suluošinti karuose svetur ar pilietiniuose, kaip kad buvo neseniai tarp jūsų mūšyje prie Kornvalio, o ankstėliau – po mūšių Prancūzijoje. Už valstybę ar už karalių netekę sąnarių, nebegali dėl luošumo imtis buvusių verslų, o dėl amžiaus nebeįstengia išmokti naujų. Bet, sakau, šių neminėkime, nes karai būna tam tikrais laikotarpiais. Pažvelkime į tai, kas atsitinka kiekvieną dieną.

Pirmiausia yra daugybė kilmingųjų: jie tarytum tranai gyvena nieko neveikdami, maitinasi kitų triūsu, didindami pajamas, savo dva-

rų nuomotojams lupa devynis kailius. Tik tokį taupumą tepripažįsta šitie žmonės, šiaip išlaidūs, kol tampa visiški elgetos. Dar reikia pridurti, kad šiuos aristokratus supa begalinė dykinėjančių palydovų minia, niekada nesimokiusi susirasti maisto. Bet vos tik ponas miršta arba patys tarnai suserga, tuojau išmetami laukan. Šeimininkai mieliau maitina dykūnus kaip ligonius, o dažnai mirusiojo įpėdinis neįstengia išlaikyti tėvo šeimynos. Todėl ir badmiriauja jie smarkiai, jeigu tik nepradeda baisiai plėšikaut. Ką gi darys? Juk kai beklaidžiodami nuplėšia drabužius ir netenka sveikatos, tai ligotų ir skarmaluotų priimti nebemalonėja kilmingieji, nedrįsta ir valstiečiai. Pastarieji žino, kad žmogus, švelniai išauklėtas dykystėje ir smagumuose, su špaga prie šono ir skydu rankoje įprato rūškanu veidu išdidžiai žiūrėti į visus kaimynus ir, lygindamas su savimi, visus niekinti, o netinka už skurdų atlyginimą ir menką maistą tarnauti varguoliams su kastuvu ir kauptuku.

Į tai mano pašnekovas pareiškė:

– Betgi mums ir reikia pirmiausia palaikyti šio luomo žmones: juose, kaip aukštesnio ir tauresnio užmojo žmonėse, – palyginti su amatininkais ir žemdirbiais, – jeigu tik kiltų karas, ir slypi visa mūsų kariuomenės jėga ir stiprybė.

– Puiku, – sakau aš, – tokiu pačiu pagrindu galėtumei sakyti, kad karo dėlei reikia remti ir vagis, kurių, be abejo, niekada neatsikratysite, kol turėsite šių rūmininkų. Juk ir plėšikai gali būti vikrūs kariai, o iš kitos pusės kariai nėra patys didžiausi suglebėliai tarp plėšikų. Taigi abu šie verslai puikiai dera. Tiesą sakant, ši yda, kad ir paplitusi tarp jūsų, nėra būdinga tik jums: ji bendra beveik visoms tautoms. Prancūziją niokoja kitas dar baisesnis maras: visa šalis net taikos metu (jeigu tai galima pavadinti taika) apspista ir apgulta samdinių karių, pakviestų tokiu pačiu įsitikinimu, kokiu jūs ryžotės čia maitinti dykūnus tarnus. Šitie išmintingieji kvailiai nusprendė, jog valstybės gerovė priklauso nuo to, ar yra visą laiką pasiruošusi, stipri ir gerai ginkluota įgula daugiausia iš veteranų: jie, mat, nepasitiki naujokais. Todėl šitiem politikam karas reikalingas, bent tuo tikslu, kad turėtų

prityrusių karių, turinčių už dyka smaugti žmones, kad, kaip sąmojingai pasakęs Salustijus[27], per dykystę neimtų stingti jų ranka ir dvasia.

Prancūzija pati iš savo bėdų patyrė, kokia baisi pražūtis – laikyti šitokias bjaurybes, tą patį rodo ir romėnų, kartaginiečių, sirų ir daugelio kitų tautų pavyzdžiai. Šių visų tautų kariuomenės sugriovė viena ar kita proga ne tik jų valstybę, bet sunaikino jų laukus ir pačius miestus. O kad nėra didelės būtinybės kareivius telkti, aišku iš to, kad net prancūzų kariai, kovose užgrūdinti, susidūrę su jūsų naujokais, ne dažnai gali pasigirti pergale. Plačiau apie tai nekalbėsiu, kad neatrodyčiau jums pataikaująs. Bet negalima manyti, kad jūsų miestiečiai, amatininkai arba paprasti ir šiurkštūs žemdirbiai labai bijosi tų dykinėjančių aristokratų palydovų; gal tik dėl kūno sudėjimo nepasižymį jėga ir drąsumu arba kurių narsumą palaužęs neturtas. Todėl nėra jokio pavojaus, kad stiprūs ir sveiki žmonės (juk aristokratai tik rinktinius teikiasi tvirkinti), dabar nykstą bedykinėdami arba silpstą beveik nuo moteriškų užsiėmimų, taps ištižėliais, jeigu tik bus parengti gyvenimui, išmokę naudingų amatų, užgrūdinti vyriškais darbais. Šiaip ar taip, man atrodo, valstybei nėra naudinga, laukiant karo, kurio niekada nebus, jeigu tik nenorėsite, laikyti didžiulę tokių žmonių minią: jie kenkia taikai, kuria reikia daug labiau sielotis negu karu.

Žinoma, tai ne vienintelė priežastis vogti. Yra ir kita, mano nuomone, labiau jums būdinga.

– Na, kokia gi? – paklausė kardinolas.

– Jūsų avys[28], – sakau aš, – paprastai tokios romios, patenkintos menkučiu maistu, dabar, sako, pasidarė tokios ėdrios, tokios nesutramdomos, kad ryja net žmones, naikina ir niokoja laukus, namus

[27] Salustijus (86–34 m. pr. Kr.) – romėnų istorikas. Citata iš jo veikalo „Katilinos sąmokslas“, 16.

[28] K. Marksas, aprašydamas Anglijos padėtį, beveik pažodžiui cituoja Tomą Morą (žr. *Kapitalas*, t. 1, p. 657, 221a išnaša, Vilnius, 1957).

ir miestus. Mat tose karalystės vietose, kur surenkama plonesnė ir todėl brangesnė vilna, kilmingieji aristokratai ir net keletas abatų, šventų žmonių, nesitenkina tomis metinėmis pajamomis ir nuošimčiais, kuriuos paprastai susirinkdavo iš dvarų jų protėviai, jiems negana, kad dyką ir prabangų gyvenimą gyvena, kad visuomenei ne tik neduoda naudos, bet net kenkia; savo dvaruose jie nepalieka ariamų dirvų, visą lauką užleidžia ganyklom, nuverčia namus, sugriauna miestus, palikdami tik šventyklas, kaip tvartus avims. Šitie gerieji žmonės verčia dykumom visas gyvenvietes, kiekvieną dirbamos žemės pėdą, tarytum jūsų krašte mažai būtų žemės prarandama žvėrių užvarams ir žvėrynams. Nuo to laiko kai vienas rijūnas, nepasotinamas ir baisus tėvynės maras, panaikino ežias, aptvėrė keletą tūkstančių margų viena tvora, metami laukan kai kurie nuomininkai, klasta ar prievarta atimamas net jų pačių turtas, arba, varginami ir skriaudžiami, turi jį parduoti. Todėl kraustosi kitur nelaimingieji: vyrai ir moterys, vedę ir ištekėjusios, našliai ir našlės, tėvai su mažais vaikais ir gausia, bet neturtinga šeimyna, nes žemės darbas reikalauja daug rankų. Jie kraustosi, sakau, nuo gerai žinomų ir įprastų židinių ir nežino, kur dėtis. Visus pigios vertės rakandus, jeigu tik gali susilaukti pirkėjo, parduoda pusdykiai, iš reikalo juos iškišti. O kai beklaidžiodami greitai išeikvoja tą turtą, tai kas gi jiems belieka, turi vogti ir pelnytai patekti į kartuves arba klajoti ir elgetauti. Bet ir tada jie, kaip valkatos, įkišami į kalėjimą už dyką slampinėjimą, – niekas jų nesamdo, nors jie ir karščiausiai siūlosi. Be to, pripratę dirbti žemės darbą, jie neturi ko veikti ten, kur nieko nesėjama. Mat užtenka vieno avių ar raguočių piemens, kad nuganytų tą žemę, kuriai įdirbti ir apsėti reikėtų daugybės rankų.

Tuo būdu daugelyje vietų didžiai pabrango grūdai. Be to, vilnos kaina tiek pakilo, kad jos nebeįperka vargingesnieji žmonės, kurie paprastai iš jos taisosi drabužius; todėl daugybė jų meta darbą ir ima dykinėti. Padaugėjus ganyklų, baisybę avių išnaikino maras, tarytum Dievas, keršydamas už savininkų godumą, būtų užleidęs avių bandas maru, nors teisingiau būtų buvę šita pražūtim bausti savi-

ninkus. Tačiau, jeigu ir kažin kaip didėtų avių skaičius, kaina už vilną nė kiek nesumažės, nes jų pardavimą, jeigu ir negalima pavadinti monopolija, kadangi ne vienas žmogus jas pardavinėja, tai galima vadinti oligopolija[29]. Mat viskas pateko į nedaugelio žmonių rankas, į rankas turtuoliams, kurių niekas neverčia parduoti anksčiau, negu jie įsimanys, o įsimanys jie ne anksčiau, kaip galės parduoti už kiek norės. Dėl tos priežasties brangsta ir kiti gyvuliai, ir net labiau, nes, sugriovus dvarus ir sumažinus žemdirbystę, nebėra žmonių, kurie rūpintųsi gyvulių prieaugliu. Tie turtuoliai nebeaugina nei ėriukų, nei veršiukų, bet, kitur jų pigiai nusipirkę, atgano savo ganyklose ir vėl brangiai parduoda. Ir, kaip manau, niekas nemato šios blogybės. Iki šiol tie žmonės kelia gyvulių kainą, tik ten, kur parduoda. Tačiau kai jie ims vežti gyvulius iš pirkimo vietos, dar nespėjusius apsiėriuoti ar apsiveršiuoti, tai ir ten pamažu ims jų mažėti ir čia bus didelis jų trūkumas.

Tuo būdu tai, dėl ko šita jūsų sala atrodė ypatingai laiminga, nedaugelio žmonių nelemtasis godumas pavertė pražūtimi. Dėl duonos brangumo kiekvienas stengiasi atleisti kuo daugiau šeimynykščių, kurie, savaime aišku, eina elgetauti arba – kur lengviau galima pakurstyti taurias širdis – plėšikauti.

O ką sakyti, jeigu prie šito vargingo skurdo ir nepriteklių prisideda dar besaikė prabanga. Juk ir aristokratų tarnai ir amatininkai, ir net patys kaimiečiai, vienu žodžiu, visi luomai mėgsta puošnius drabužius, visi didžiausi smaguriai. Argi nesiunčia savo gerbėjų plėšikauti, iškratę jų pinigines, visos tos smuklės, landynės, kekšynai ir kitokie viešieji namai, kaip vyninės, alinės ir pagaliau visi tie nelemtieji žaidimai – kauliukai, kortos, kratiklis[30], dideli ir maži sviediniai, diskas.

[29] O l i g o p o l i j a – iš gr. k. žodžių *oligos* – nedaug, nedidelis skaičius ir *poleo* – parduoti.

[30] K r a t i k l i s – žaidimas (lotyniškai pavadintas „fritillus"), kurį žaisdami, kauliukus mesdavo ne ranka, bet iš puoduko ar stiklinės iškratydami.

Išvykite šiuos pražūtingus šašus, nutarkite, kad, sugriovę dvarus ir kaimus, patys juos atstatytų arba užleistų norintiems atstatyti ir statyti. Neduokite turtuoliams visko supirkinėti, neleiskite jiems turėti tarytum kokios monopolijos. Mažiau maitinkite dykūnų, atgaivinkite žemės darbą, vėl imkite doroti vilną, tas darbas tebūnie garbingas, tegu jį dirba dykinėjanti minia arba vagys dėl neturto, arba tie, kurie dabar yra valkatos ar dykūnai tarnai, abiem atvejais būsimieji vagys. Jeigu nepasigydysite iš šitų bėdų, veltui didžiuositės baudžiančiu už vagystes teisingumu, tik atrodančiu gražiu, o iš tikro neteisingu. Jūs puikiai auklėjate žmones, nuo pat mažens palengva juos tvirkinate, o pripažįstate vertus bausmės tik tada, kai jie jau suaugę, pridaro tokių piktybių, kurių galima buvo laukti nuo pačios vaikystės. Taigi sakykite, jūs nieko kito neveikiate, kaip tik patys darote vagis ir patys baudžiate?

Man taip bedėstant, minėtasis teisės žinovas pasiruošė atsakyti. Jis ryžosi griebtis įprastinio kalbos būdo, kada stropiau kartojami priešininko įrodymai negu atsakoma į juos, – vadinas, daugiausia šlovės laukiama iš geros atminties.

– Žinoma, – tarė jisai, – puikiai pasakei. – Bet lengva suvokti, kad esi svetimšalis, galėjęs veikiau ši tą apie tuos dalykus išgirsti, negu ką tiksliai sužinoti; tai keliais žodžiais įrodysiu. Pirmiausia iš eilės išskaičiuosiu tavo įrodymus: paskui paaiškinsiu, kur suklydai, nežinodamas mūsų padėties; pagaliau sugriausiu ir paneigsiu visus tavo tvirtinimus. Taigi, kaip žadėjau, pradėsiu nuo pirmojo, nes tu, kaip man pasirodė, keturiais atvejais...

– Nutilk! – nutraukė kardinolas. – Jeigu taip pradedi, vadinas, ketini atsakyti ne keliais žodžiais. Todėl atleisime tave šiuo metu nuo šito varginančio atsakymo, palikdami tą pareigą kitam susitikimui; norėčiau, kad jis būtų rytoj, jeigu tik kas nesutrukdys nei tau, nei Rafaeliui. O dabar, gerasis Rafaeli, mielai pasiklausyčiau, kodėl, tavo nuomone, nereikėtų bausti už vagystę aukščiausia bausme, ir kokią kitą bausmę, naudingesnę visuomenei, už tai pats skirtumei. Juk ir tu pats vagystės nepakenti. O jeigu dabar žmonės, net nepaisydami

mirties, veržiasi vogti, tai, paliekant gyvybę, kokia jėga, kokia baimė galėtų atgrasinti piktadarius: juk bausmės sušvelninimą jie, galimas daiktas, išsiaiškins kaip skatinimą ir kvietimą į piktadarystę?

– Man atrodo, maloningasis tėve, – atsakiau aš, – neteisinga atimti žmogui gyvybę už atimtus pinigus. Manau, kad žmogaus gyvybė negali būti lyginama su visais pasaulio turtais. O jeigu sako, kad šita bausmė yra atlyginimas už teisingumo paniekinimą, už įstatymų sulaužymą, o ne už pinigus, tai kodėl visai pagrįstai nepavadinus to aukščiausio teisingumo aukščiausiu neteisingumu? Negalima pritarti ir Manlijaus[31] įsakymams, liepiantiems už menkiausią neklusnumą traukti kalaviją, ir stoikų[32] tvirtinimams, kad visų žmonių nusikaltimai esą tiek lygūs, jog nesą skirtumo, ar kas užmuš žmogų, ar pagrobs iš jo skatiką; o iš tikrųjų, jeigu spręstume teisingai, tarp tų nusikaltimų nėra nei panašumo, nei artimumo. Dievas uždraudė bet ką žudyti, o mes taip lengvai žudome už keleto skatikų paėmimą. O jeigu kas ims aiškinti, kad Dievas liepęs nežudyti visais atvejais, išskyrus tuos, kada žmonių įstatymas leidžia žudyti, tai kas gi kliudo žmonėms susitarti, jog leistinas ir ištvirkavimas, svetimavimas ir priesaikų laužymas? Dievas atėmė teisę nutraukti gyvybę ne tik kitam, bet ir sau pačiam, – tai nejaugi žmonės gali susitarti žudyti vienas kitą tam tikromis teismo nustatytomis sąlygomis ir nejaugi tas susitarimas turi turėti tokią galią, kad jo vykdytojai gali nepaisyti pirmojo paliepimo ir be Dievo nurodymo naikinti tuos, kuriuos paliepė žudyti žmonių sprendimas? Argi anas dievo paliepimas galios tiek, kiek jam leis žmonių teisės? Galų gale žmonės panašiai gali nutarti visuo-

[31] Legendinis romėnų kariuomenės vadas M a n l i j u s T o r k v a t a s, nubaudęs mirtimi savo sūnų, nepaisiusį tėvo įsakymo ir savavališkai pradėjusį kovą su priešais.

[32] S t o i k a i – Zenono (IV–III a. pr. Kr.), žymaus graikų filosofo, mokslo sekėjai. Toji mokykla buvo pavadinta nuo vietos – galerijos, kur Zenonas skelbė savo mokslą. Stoikai garsėjo moraliniu griežtumu, jie skelbė, kad „visi nusikaltimai vienodos vertės“.

se reikaluose, kiek dera paisyti Dievo nurodymų. Pagaliau Mozės įstatymas, nors negailestingas ir rūstus (jis buvo išleistas prieš vergus ir atkaklius vergus), baudė už vagystę pinigine bauda, o ne mirtimi. Nemanykime, jog naujame gailestingumo įstatyme, kur Dievas įsako kaip tėvas savo vaikams, yra suteikta mums didesnė laisvė siautėti vienam prieš kitą.

Štai tos priežastys, dėl kurių, manau, mirties bausmė neleistina. O kaip paika ir net pavojinga valstybei vienodai bausti vagį ir žmogžudį, manau, yra žinoma kiekvienam. Jeigu plėšikas matys, jog už vagystę gresia nė kiek ne mažesnis pavojus kaip ir sugautam žmogžudžiui, tai viena šita mintis paskatins jį nužudyti tą, kurį kitomis aplinkybėmis jis būtų tik apiplėšęs. Iš tikrųjų sučiuptam žmogžudžiui negresia didesnis pavojus; nužudęs jis bus net saugesnis; sunaikinęs nusikaltimo liudytoją, turės didesnę viltį pasislėpti. Taigi, besistengdami per daug gąsdinti vagis, juos skatiname žudyti gerus žmones.

Atsakyti į tolesnį klausimą, kokia bausmė gali būti tinkamesnė, mano nuomone, yra kiek lengviau negu į klausimą, kokia bausmė gali būti dar blogesnė. Kodėl turėtume abejoti, kad geriausia bausmė už piktadarystes yra ta, kurią, kaip žinome, kadaise taip ilgai taikė romėnai, labai prityrę valstybės tvarkytojai. Jie didžiausius nusikaltėlius pasmerkdavo darbams akmenų skaldyklose ir kasyklose, visą laiką sukaustytus grandinėmis.

Tačiau šiuo atžvilgiu nerandu nė vienoje tautoje geresnės tvarkos kaip toji, kurią pastebėjau ir įsidėmėjau bekeliaudamas po Persiją, vadinamuosiuose polilerituose[33], nemažoje ir protingai besitvarkančioje tautoje. Neminint duoklės, kurią polileritai moka kasmet persų karaliui, kitais atžvilgiais jie laisvi ir turi savus įstatymus. Gyvendami toli nuo jūros ir beveik iš visų pusių apsupti kalnų, jie ten-

[33] P o l i l e r i t a i – Moro išgalvotas pavadinimas iš dviejų graikų kalbos žodžių: *polys* – daug ir *leros* – tušti plepalai.

kinasi neskurdžios savo šalies vaisiais, patys nedažnai lanko kitus ir kitų nedažnai lankomi. Pagal senovinį genties paprotį jie nesistengia plėsti savo ribų, kurias nuo piktų pasikėsinimų lengvai gina tiek kalnai, tiek ir duoklė galingajam valdovui. Laisvi nuo karinės prievolės, jie gyvena neprabangiai, bet gerai; jie veikiau laimingi negu turtingi ar pagarsėję. Net jų vardas, manau, tėr žinomas tik artimiausiems kaimynams.

Taigi polilerituose nutverti vagys grąžina pavogtuosius daiktus savininkui, o ne valdovui, kaip kad daroma kitose vietose: šios tautos manymu, valdovas į pavogtą daiktą turįs tiek pat teisių, kiek pats vagis. Jei daiktas dingsta, tai vertė atlyginama iš vagių turto, visa kita atitenka jų žmonoms ir vaikams, o patys vagys pasmerkiami darbams. Ir jeigu vagystė buvo įvykdyta be žiaurumo, tai grobikų jie neuždaro į kalėjimą, nesukausto grandinėmis: vagys laisvi ir be jokių kliūčių dirba viešuosius darbus. Jeigu nusikaltėliai vengia darbo arba dirba nerangiai, tada juos ne tiek grandinėmis tramdo, kiek skatina mušimu. Stropiai dirbančių niekas neįžeidinėja; tik naktį po vardinio patikrinimo jie uždaromi į kameras. Be nuolatinio darbo jų gyvenime nėra jokių nesmagumų. Maitinami neskurdžiai, dirbą valstybei gauna ir maistą iš valstybės, kitais atvejais – iš kitur. Kartais išlaidos jiems išlaikyti surenkamos išmalda; nors tas šaltinis ir netikras, bet iš čia surenkama daugiau pajamų negu iš kitur. Kitose vietose tiems reikalams yra skiriamos visuomeninės lėšos. Kai kur šiam tikslui yra renkamas pagalvės mokestis. Pagaliau kai kuriose vietose nusikaltėliai nedirba jokių viešųjų darbų, bet kam reikia samdinių, tas turguje už tam tikrą atlyginimą nusisamdo padienį darbininką pigiau, negu kad samdytų laisvą žmogų. Be to, vergą už tinginystę leidžiama plakti rykštėmis.

Tuo būdu šitie žmonės niekada nebūna be darbo ir be uždarbio, savo išlaikymui kiekvienas kasdieną šį tą įdeda į valstybės iždą. Visi vilki vienos tam tikros spalvos drabužiais, plaukų jiems neskuta, bet

apkerpa virš ausų, iš kurių vieną šiek tiek įpjauna[34]. Draugai gali duoti kiekvienam maisto, gėrimo ir reikiamos spalvos drabužių, bet už pinigų davimą baudžiamas ir kas duoda, ir kas ima. Ne mažiau pavojinga laisvajam žmogui imti bet kokia proga pinigų iš nuteistojo, taip pat draudžiama vergams (taip jie vadina nuteistuosius) liesti ginklus. Kiekviena sritis pažymi savo vergus tam tikru ženklu, kurį numesti – kriminalas, kaip ir pasirodyti už savo ribų arba kalbėtis su kitos srities vergu. Pasirengimas bėgti ne menkesnis nusikaltimas kaip ir pats pabėgimas.

Tokio sumanymo bendrininkui – bausmė: vergui – mirtis, o laisvajam – vergovė. Skundėjui skiriamas atlyginimas: laisvajam – pinigų, vergui – laisvė, abiem – malonė, jie nebaudžiami už bendrininkavimą, tuo būdu, įvykdęs blogą sumanymą, nesijaučia saugiau, kaip tas, kas gailisi tai padaręs.

Tokie įstatymai ir tokia tvarka dėl vagysčių, kaip esu minėjęs. Visiškai aišku, kokie jie yra žmoniški ir patogūs. Toks pyktis naikina tik ydas, o žmonės lieka gyvi, ir su jais elgiamasi taip, kad jie turi pasidaryti geri ir per likusį gyvenimą atitaisyti anksčiau padarytas žalas.

Toliau, nėra ko baimintis, kad jie grįžtų prie senųjų papročių. Todėl ir keliautojai jaučiasi saugiausiai, kai jų vedliais būna vergai, ne kartą keičiami kiekvienoje srityje. Apiplėšti jie negali: jų rankos neginkluotos, pinigai tiktai išduotų nusikaltimą; jei bus sugautas, bausmės neišvengs, nėra vilties kur nors pasprukti. Kaip liktų nepastebėtas ir kur galėtų pabėgti žmogus, drabužiais visai nepanašus į kitus? Gal tik nuogas kur pasprukty? Bet ir tuo atveju jį išduotų įpjauta ausis. Gali būt pavojus, kad jie nesudarytų sąmokslo prieš valstybę. Tarytum kokia sritis gali puoselėti tokią viltį nepabandžius

[34] K. Marksas mini, kad Anglijoje karalius Henrikas VIII buvo išleidęs aktą, draudžiantį valkatavimą: „Pagavus antrą kartą valkataujant, išplakimas pakartojamas ir, be to, nupjaunama pusė ausies“ (K. Marksas, *Kapitalas*, t. 1, 1857, p. 656).

prikalbinti daugelio sričių vergų. Juk vergai ne tik negali sudaryti sąmokslo, bet jiems negalima net susitikti, pasikalbėti ir sveikintis. Argi galima manyti, kad jie patikės savo bičiuliams tokį sumanymą žinodami, jog jį nutylėti pavojinga, o išduoti labai naudinga. Kita vertus, nė vienas vergas nepraranda vilties, kad, būdamas klusnus, kantrus ir rodydamas tikrą norą pasitaisyti, gali atgauti laisvę. Ir iš tikrųjų taip būna: kiekvienais metais paleidžiama keletas vergų už kantrybę.

Štai ką pasakiau ir pridūriau: man rodosi, nėra priežasties, dėl ko šitokios priemonės negalėtų būti taikomos Anglijoje; jos duotų net daugiau naudos negu tasai teisingumas, taip nepaprastai išgirtas minėtojo teisės žinovo. Tas teisės žinovas atsakęs:

– Nieko panašaus niekada negalima įvesti Anglijoje, neužtraukus valstybei didžiausio pavojaus.

Taip sakydamas, jis pajudino galvą, iškreipė su panieka lūpas ir nutilo. O visi ten esantys pritarė jo nuomonei. Tada kardinolas pasakė:

– Nelengva atspėti, ar pasisektų toks dalykas, ar ne, nepadarius jokių bandymų. Bet jeigu, paskelbus mirties nuosprendį, valdovas lieptų atidėti bausmės vykdymą, tai galima būtų taikyti ir polileritų būdą, panaikinus prieglobsčio[35] privilegijas; ir jeigu tas būdas pasirodytų naudingas, būtų tikslinga jį įvesti; priešingu atveju įvykdyti mirties nuosprendį anksčiau pasmerktiesiems bus taip pat naudinga ir teisinga valstybei, kaip ir anksčiau įvykdytas nuosprendis; ir dėl to nebus jokio pavojaus. Be to, man regis, taip pat galima elgtis ir su valkatomis, prieš kuriuos kad ir daugybę įstatymų išleidę nieko nepasiekėm.

Kai tik kardinolas tai pasakė, visi vienas per kitą ėmė girti jo mintį, kurią, mano pasakytą, buvo atmetę; labiausiai buvo giriami jo žodžiai apie valkatas, nes tai buvo jo paties pridėta.

[35] P r i e g l o b s t i s – vietos, kur patekę nusikaltėliai galėjo jaustis neliečiamais. Tokios vietos dažniausiai būdavo šventovės.

Nežinau, gal geriau nutylėti, kas atsitiko vėliau, nes tai buvo juokinga. Tačiau papasakosiu, nes tai nebuvo kokia blogybė ir siejasi su šiuo dalyku.

Atsitiktinai greta stovėjo vienas palaižūnas, kuris, matyti, norėdamas apsimesti kvailiuku, taip vaidino, kad buvo beveik tikras kvailys. Sąmojai, kuriais stengėsi kelti juoką, buvo tokie lėkšti, kad visi juokėsi labiau iš jo negu iš jo žodžių. Bet kartais pasitaikydavo jam šį tą ir visai nekvailai pasakyti, nes teisingas yra priežodis: „Dažnai lošdamas, išloši kada nors!“ Mat vienas svetys pasakė, kad aš savo kalboje nurodęs priemonę prieš vagis, kardinolas pagalvojęs apie valkatas, o dabar valstybei belieka tiktai pasirūpinti tais, kuriuos į skurdą įstūmė liga arba senatvė ir padarė bejėgius darbą dirbti ir sau duoną pelnyti. Tada palaižūnas tarė:

– Leisk man, ir aš viską sutvarkysiu. Labai noriu, kad mano akys nematytų tų žmonių, taip baisiai jie man įkyrėjo, dažnai kaulydami pinigų aimanomis ir verksmais, bet jie niekad negalėdavo taip išgiedoti, kad iš manęs ištrauktų monetą. Juk visada būdavo viena iš dviejų: arba nenorėdavau arba net negalėdavau duoti, nes nieko neturėdavau. Dabar jie atėjo į protą: pamatę mane einant pro šalį, veltui nevargsta, tylėdami praleidžia: nieko nebesitiki iš manęs, tarsi būčiau kunigas. Tai aš ir siūlau pagal išleistą įstatymą visus šiuos elgetas išskirstyti ir išsklaidyti po benediktinų vienuolynus, padaryti juos vienuoliais pasauliečiais, – o moteris vienuolėmis.

Kardinolas nusišypsojo ir pritarė tam pasiūlymui tarsi juokais, o kiti – net rimtai.

Bet kalba apie kunigus ir vienuolius tiek pralinksmino vieną brolį teologą, kad jis ir pats ėmė juokauti, nors buvo žmogus rimtas, net rūstus.

– Bet ir taip, – pareiškė jis, – neatsikratysi elgetų, jeigu nepasirūpinsi mumis, broliais vienuoliais.

– Tuo jau pasirūpinta, – atsakė palaižūnas. – Juk kardinolas puikiai pagalvojo apie jus, nutardamas sulaikyti ir darbu auklėti valkatas, nes jūs ir esate didžiausi valkatos.

Išgirdę šiuos žodžius, jie pažvelgė į kardinolą ir pamatę, kad jis neneigia to, visi, be vienuolio, mielai jo nusitvėrė. O brolis vienuolis (visai nesistebiu), aplietas tokia rūgštimi, tiek supyko ir tiek užvirė, kad nebegalėjo susilaikyti nesikeikęs: savo priešininką išvadino nenaudėliu, kitų niekintoju, apkalbėtoju ir pražūties sūnumi, skelbdamas baisius grasinimus iš Šventojo Rašto. Tada juokdarys rimtai vaidino savo vaidmenį ir pasijuto kaip namie.

– Nepyk, gerasis brolau! – jis atsakė. – Rašte juk pasakyta: „Savo kantrumu jūs laimėsite savo sielas."[36]

Vienuolis taip atsakė (kartoju jo žodžius):

– Nepykstu, pakaruokli, arba bent nenusidedu. Juk ir psalmininkas sako: ,,Pykite, bet nenusidėkite."[37]

Švelniai kardinolo skatinamas valdyti savo aistras, vienuolis tarė:

– Aš, valdove, kalbu, kaip ir turim kalbėti, iš gerojo įkarščio. Juk ir šventieji vyrai rodė gerąjį įkarštį, todėl ir pasakyta: „Įkarštis tavo namo suėdė mane!" Ir bažnyčiose gieda: „Kas pašiepia Eliziejų, kai šventyklon jisai ėjo"[38]; tie plikio įkarštį pajuto, kaip turbūt pajus ir tasai pašaipa, juokdarys, storžievis.

– Tu, – atsakė kardinolas, – gal taip darai geriausių norų turėdamas, bet pasielgsi, mano nuomone, dievobaimingiau arba bent išmintingiau, jeigu nepradėsi juokingų grumtynių su kvailu ir juokingu žmogum.

– Ne, valdove, – atsakė tasai, – aš nepasielgčiau išmintingiau. Juk Saliamonas, išminčių išminčius, sako: „Atsakyk kvailiui pagal jo kvailumą", kaip aš dabar darau ir rodau jam duobę, į kurią įkris, jeigu nepasisaugos. Mat jeigu daugelis, kurie šaipėsi iš Eliziejaus, kuris buvo tiktai vienas plikis, pajuto plikio įkarštį, tai kokį įkarštį pajus

[36] Luko evangelija, XXI, 19.
[37] Psalmės, IV, 5.
[38] E l i z i e j u s – senovės žydų pranašas, dėl plikumo sykį buvęs išjuokiamas vaikų. Supykęs Eliziejus ėmęs melsti Dievą, kad tuos vaikus nubaustų. Dievas išklausęs jo maldos, pasiuntęs iš miško porą lokių, ir šie sudraskę du vaikus.

vienas pašaipūnas iš daugybės brolių, tarp kurių yra baisybė plikių? Be to, turim ir popiežiaus bulę, pagal kurią ekskomunikuojami visi, kurie šaiposi iš mūsų.

Kardinolas pamatęs, kad toms kalboms nebus galo, linktelėjęs galvą, išsiuntė palaižūną, sėkmingai nukreipė kalbą kitur, luktelėjęs pakilo iš už stalo ir ėmė tvarkyti savo valdinių reikalus, o mus atleido. Štai, mielasis Morai, kokia ilga kalba tave prikankinau; man būtų buvusi didi gėda taip ilgai pasakoti, bet ir tu karštai to norėjai, ir, atrodė, klausei taip, tarsi nenorėtum nieko iš to pasakojimo praleisti. Bet aš turėjau visa tai, kad ir daug glausčiau, papasakoti, nes tie žmonės, kurie atmetė mano skelbiamas mintis, vėl jas gynė išgirdę kardinolą jų neniekinant. Jie tiek pataikavo kardinolui, kad net priėmė palaižūno išsigalvojimus, o šiųjų kardinolas neatmetė, kaip juokų, ir palaikė juos beveik rimtais. Iš to galėtum spręsti, kokią vertę rūmininkų akyse turėsiu aš ir mano patarimai.

– Be abejo, – atsakiau, – mielasis Rafaeli, suteikei man didžiausią malonumą: tokia protinga ir graži buvo tavo kalba. Man pasirodė, jog, tau kalbant, aš ne tik atsidūriau tėvynėje, bet pasijutau vaikas, maloniai prisiminęs tą kardinolą, kurio rūmuose mažas buvau auklėjamas. Mielasis Rafaeli, nors apskritai tu esi man labai brangus, bet negali patikėti, kiek pasidarei brangesnis tik dėl to, kad paminėjai tą vyrą. Tačiau ligi šiol nieku būdu neįstengiu pakeisti savo nuomonės: galvoju, kad, pasiryžęs nesišalinti iš valdovų rūmų, savo patarimais gali daug naudos visuomenei suteikti. Todėl, kaip garbingas vyras, pirmiausia ir turi atlikti šitą pareigą. Juk ir tavasis Platonas įsitikinęs, jog valstybės bus laimingos, jeigu filosofai bus valdovais arba karaliai taps filosofais; bet kaip toli bus ta laimė, jeigu filosofai nemalonės savo patarimų siūlyti karaliams?" – „Ne, jie nėra tiek nedėkingi, kad to mielai nedarytų, – pasakė jis. – Atvirkščiai, daugelis jau ir atliko tą savo pareigą, išleidę knygų, tik tegu valdovai malonėja paklausyti jų gerų patarimų. Be abejonės, Platonas puikiai numatė, kad, jeigu karaliai patys netaps filosofais, tai jie, iš pat mažens užsikrėtę ir persisunkę klaidingomis nuomonėmis, nie-

kada nepaklausys filosofų patarimų: visa jis pats patyrė Dionisijo[39] rūmuose.

Jeigu prie kokio karaliaus rūmų pasiūlyčiau gerų sumanymų ir pabandyčiau iš jų išrauti pražūtingas pikto sėklas, tai kaip manai, argi manęs neištremtų ir ar neimtų iš manęs tyčiotis? Na, sakykime, aš gyvenu prancūzų karaliaus rūmuose, esu jo tarybos narys, ir štai slapčiausiame pasitarime, pirmininkaujamame paties karaliaus, pačių protingųjų vyrų ratelyje labai karštai svarstomas klausimas, kokiomis priemonėmis ir gudrybėmis karalius gali išlaikyti Milaną[40], vėl pasiimti tą bėglųjį Neapolį[41], vėliau nusiaubti venecijiečius[42] ir visą Italiją[43] pavergti, o tada paimti į savo valdžią Flandriją, Brabantą[44], galų gale, visą Burgundiją, be to, kitas tautas, kurių karalystes jis jau seniai mintimis buvo užpuolęs. Čia vienas patarėjas siūlo sudaryti su venecijiečiais sąjungą, galiosiančią tiek laiko, kiek bus patogu karaliui, pranešti venecijiečiams sumanymą, net palikti jiems tam tikrą grobio dalį, kurią atsiimtų karalius, sėkmingai viską užbaigęs. Kitas pataria samdyti germanus[45], trečias aiškina, kad reikią įsiteikti pinigais šveicarams, ketvirtas skelbia, kad auksu, tarsi auka, reikią numalšinti jo didenybės imperatoriaus[46] rūstybę, o penktajam atrodo,

[39] Dionisijas Jaunesnysis – (IV a. pr. Kr.) Sicilijos valdovas, tironas.

[40] Prancūzų karalius Liudvikas XII (1462–1515) XVI a. pradžioje norėjo prijungti prie savo valdų kai kurios Italijos miestus ir sritis.

[41] Neapolis vadinamas „bėgliuoju", nes priešinosi prancūzų karaliams, mėginantiems jį prisijungti prie savo valdų.

[42] Veneciją tuo metu buvo pasidalijęs keletas valdovų.

[43] Italiją tuo laiku sudarė penkios savarankiškos valstybės: Milanas, Florencija, Roma, Venecija ir Neapolis; be to, buvo dar keletas smulkesnių valdų.

[44] XVI a. pradžioje Flandrija ir Brabantas buvo prijungti prie Austrijos.

[45] Germanai ir šveicarai tuo metu garsėjo kaip puikūs samdiniai, už pinigus ginantys samdytojų reikalus.

[46] Tuometinis imperatorius Austrijos Maksimilianas (1493–1519) garsėjo kaip godus pinigų valdovas.

jog reikią tvarkyti reikalus su Aragonų karalium ir tarsi taikos laidą atiduoti ne prancūzišką Navaros Karalystę, dar kitas siūlo susigiminiavimo viltimi įpainioti Kastilijos[47] valdovą ir už pinigus patraukti į savo pusę keletą jo kilmingųjų rūmininkų. Tada iškyla svarbiausias mazgas, – ką reikia nutarti dėl Anglijos, kad, šiaip ar taip, reikią su ja derėtis dėl taikos ir stipriausiais saitais sutvirtinti visada nestiprią sąjungą; reikią anglus vadinti draugais, o žiūrėti kaip į nedraugus. Todėl reikią laikyti škotus pasiruošusius, stovinčius lyg sargyboje, stebinčius kiekvieną progą, kad, anglams tik pajudėjus, galima būti paleisti prieš juos škotus. Todėl reikią slaptai (atvirai daryti neleidžia sutartys) remti kokį nors kilmingąjį tremtinį, kuris tvirtina, kad šita karalystė turi jam priklausyti, ir tokiu būdu tarsi kokia rankena suturėti prancūzams įtartiną valdovą. Taigi, sakau, jei tokioj įtemptoj padėty, kada tiek daug žymių vyrų vienas per kitą siūlo savo karinius planus, staiga aš, menkas žmogelis, atsistočiau ir paliepčiau pasukti bures, patarčiau palikti Italiją ir sakyčiau, kad reikia sėdėti namie, kad viena prancūzų karalystė per didelė, kad vienas žmogus gerai galėtų ją tvarkyti, ir karalius tegu negalvoja apie kitų žemių prijungimą, kaip manote, ką jie pagalvotų apie mane? Tada galėčiau pasiūlyti achoriečių[48] nutarimus, tautos, gyvenančios į pietryčius nuo utopiečių salos. Mat šitie achoriečiai kitados kariavo karą, norėdami savo karaliui įgyti kitą karalystę, kurią, kaip jis tvirtino, turėjęs paveldėti dėl senos giminystės.

Užėmę pagaliau karalystę, achoriečiai iš karto pamatė, kad ją išlaikyti ne mažesnis vargas, kaip ir įsigyti: naujieji valdiniai buvo visą laiką nepatenkinti achoriečiais, maištavo ar buvo kitų puolami, todėl achoriečiai turėjo visą laiką kariauti arba už juos, arba prieš juos ir negalėjo paleisti kariuomenės; tuo tarpu patys achoriečiai bu-

[47] K a s t i l i j a – Ispanijos sritis, tuo metu savarankiška karalystė.
[48] A c h o r i e č i a i – Moro sudarytas pavadinimas iš dviejų graikiškų žodžių: *a* – ne (neiginys) ir *chorą* – šalis, vadinas, nesančios šalies žmonės.

vo plėšiami, jų pinigai plaukė į užsienį, liejo jie kraują dėl menkos ir svetimos šlovės, taika nesidarė tvirtesnė, karas sugadino dorus papročius karalystėje, piliečius pagavo aistra plėšikauti; per žudynes pasidarė jie dar įžūlesni; iš įstatymų pradėta tyčiotis, o karalius, sutelkęs dėmesį į dvi karalystes, negalėjo rūpintis nei viena, nei kita. Kai pamatė achoriečiai, jog jų baisiems vargams nebus galo, susirinkę į pasitarimą labai mandagiai pasiūlė karaliui pasirinkti katrą vieną karalystę, nes abiem valdyti neužteksią galios; jų esą per daug, kad juos galėtų valdyti pusinis karalius, juk niekas nesutiksiąs, kad net mulų varovas būtų bendras su kitu savininku. Taigi šis gerasis valdovas buvo priverstas užleisti naująją karalystę vienam savo draugui, nors šis gana greitai buvo išvytas, o pats tenkinosi senąja.

Jeigu parodyčiau karaliui, kad visos šios karinės užmačios, kurios dėl jo kaltės kelia sąmyšį tokioj daugybėj tautų, ištuštins jo iždą, nualins piliečius, o per atsitiktinumą gali nieku baigtis, ir jeigu pasiūlyčiau rūpintis iš protėvių paveldėta karalyste, puošti ją, kiek galint, kad ji klestėtų ir žydėtų, mylėti savo valdinius ir būti jų mylimam, su jais vieną gyvenimą gyventi, juos švelniai valdyti ir duoti ramybę kitoms valstybėms, nes jam tekusi karalystė yra ganėtinai didelė, – kaip manai, mielasis Morai, kaip nusiteikęs jis klausytų šitokios kalbos?

– Žinoma, nelabai palankiai, – atsakiau aš.

– Na, eikime toliau, – kalbėjo jis. – Sakykime, kad karaliaus patarėjai su valdovu svarsto ir galvoja, kokiom priemonėm praturtinti iždą. Vienas pataria padidinti monetos vertę, kada reikės pinigą mokėti, ir vėl sumažinti jos vertę žemiau normos, kai reikės kaupti kapitalą – tuo būdu bus galima didelę sumą užmokėti mažu kiekiu pinigų ir už mažą sumą sukaupti didelę. Kitas įtikinėja, jog karalius turįs apsimesti, kad rengiasi kariauti ir ta dingstim rinkti pinigus, o paskui tinkamu metu iškilmingai sudaryti taiką su šventomis apeigomis ir paprastiems žmoneliams sudaryti įspūdį, jog maloningasis valdovas, gailėdamasis žmonių, nenorėjęs pralieti jų kraujo. Trečias kala karaliui į galvą kažin kokius senus, kandžių apgraužtus įstaty-

mus, per ilgą laiką netaikomus ir dėl to pasenusius; kadangi niekas neatsimena, kad jie buvo išleisti, tai visi juos yra sulaužę ir dėl to turį mokėti baudą: iš to pajamos būsiančios gausesnės ir garbingesnės negu iš kur kitur, nes joms bus uždėta teisingumo kaukė. Ketvirtas siūlo uždrausti daug ką, grasinant didelėmis baudomis, ypač kas nenaudinga žmonėms, o paskui surinktus pinigus pasidalyti su tais, kuriems kenkia tas draudimas. Tuo būdu galima susilaukti ir žmonių prielankumo, ir gauti dvejopą naudą: viena vertus, nubaudžiami kaip tik tie, kuriuos pelno troškimas įtraukė į šiuos tinklus, o kita vertus – kitiems parduodamos privilegijos tuo brangiau, kuo tauresnis buvo valdovas, kuris labai sunkiai dovanoja atskiram asmeniui ką nors, kas būtų skriauda tautai, dovanoja, bet už didelę kainą. Penktasis įtikinėja patraukti į savo pusę teisėjus, kurie, spręsdami bet kokią bylą, turėtų prieš akis karaliaus teises; be to, juos reikią kviesti į rūmus ir skatinti, kad reikalus aptartų karaliaus akivaizdoje; tada nė viena karaliaus byla nebus tiek akivaizdžiai teisinga, kad kas nors iš teisėjų – arba trokšdamas prieštarauti, arba gėdydamasis pasakyti tą patį, arba norėdamas įsigyti valdovo prielankumą, – nesurastų kokio plyšio, pro kurį galėtų prasibrauti apgaulė; taigi, kai teisėjų nuomonės skirtingos, imama svarstyti labai aiški byla ir kyla ginčas, kur tiesa ir kur netiesa; o tada karaliui randasi proga aiškinti įstatymus, kaip jam naudinga. Kiti prisideda prie tos nuomonės arba iš gėdos, arba iš baimės; ir taip drąsiai iš teismo tribūnos skelbiamas sprendimas. Juk už valdovą balsuoti dingstis visada atsiras: užtenka, kad jo pusėj būtų arba teisingumas, arba įstatymų žodžiai, arba supainiota rašto prasmė, arba tai, kas dievobaimingiems teisėjams yra aukščiau už visus įstatymus, – neginčijama valdovo pirmenybė. Visi pripažįsta Kraso[49] žodžius, jog niekad nebūna per daug aukso valdo-

[49] K r a s a s (114 – 53 m. pr. Kr.) – žymus Romos politinis veikėjas, pirmojo triumvirato (60 m. pr. Kr.) narys (kartu su Cezariu ir Pompėjum), labai turtingas žmogus.

vui, laikančiam kariuomenę; be to karalius, kad ir kaip norėdamas, negali niekada pasielgti neteisingai; nes viskas, kas yra piliečių, jam priklauso, netgi patys žmonės; o kiekvienas žmogus turi tik tiek, kiek iš jo neatėmė karaliaus malonė. Be to, karaliui labai svarbu, kad tos nuosavybės būtų kuo mažiau, mat karaliaus valdžios ramstis yra rūpinimasis, kad žmonės neišleptų nuo turtų ir laisvės, nes turtingi ir laisvi piliečiai nelabai pakenčia griežtus ir neteisingus įsakymus, o skurdas ir nepriteklius atbukina dvasią, išmoko kantrybės ir iš prislėgtųjų atima kilnų norą maištauti. Ir vėl atsistojęs pradėsiu įrodinėti, kad visi šie patarimai karaliui yra ir negarbingi, ir pražūtingi, nes ne tik jo garbė, bet ir saugumas yra veikiau tautos turtuose negu jo paties iždе. Vėliau parodysiu, kad jie renka karalių sau, o ne karaliui, vadinas, tam, kad per jo triūsą ir pastangas jie gyventų be vargų ir nebūtų skriaudžiami, taigi valdovui labiau dera rūpintis, kad gera būtų jo tautai, o ne jam pačiam; visai tokia pat piemens pareiga rūpintis, kad avys būtų sočios, o ne jis pats. O jei patarėjai mano, kad žmonių skurdas – taikos laidas, tai jie iš esmės didžiai klysta. Iš tikrųjų, kurgi išgirsi daugiau vaidų, jei ne tarp elgetų? Kas stipriau trokšta perversmo, jei ne tas, kuriam nepatinka esamas gyvenimas? Pagaliau kam užeis įžūlesnis noras kelti sąmyšį, tikintis naudos, jei ne tam, kuris nebeturi ko prarasti? Todėl jeigu koks karalius bus tiek paniekintas ar nekenčiamas, jog tik įžeidimais, plėšimu, konfiskacijomis ir skurdu privers valdinius paklusti, tai, be abejo, geriau jam bus visai karalystės atsisakyti, negu ją turėti priemonėmis, kuriomis, kad ir išsaugojęs valdovo vardą, praranda savo didybę. Valdyti elgetas, o ne turtingus ir laimingus žmones – juk menka karališka didybė. Kaip tik šitai turėjo galvoje tikrai didelio ir tauraus proto vyras Fabricijus[50] atsakydamas, jog jis labiau noris turtingus valdyti, negu pats turtingas būti. Ir be abejo, jei kas skęsta džiaugsmuose ir

[50] F a b r i c i j u s – (281–278 m. m. pr. Kr.) konsulas, 275 m. pr. Kr. cenzorius, griežto charakterio žmogus.

prabangoje, o tuo tarpu kiti aplinkui dejuoja ir rauda, – toks veikiau yra ne karalystės, o kalėjimo saugotojas. Pagaliau, kaip visiškas nemokša pasirodo gydytojas, kuris ligą gydo tik liga, taip ir tas, kuris nemoka piliečių gyvenimo taisyti kitu keliu, kaip tik atimdamas iš jų gėrybes, – toks turi prisipažinti, jog jis nemoka valdyti laisvų žmonių. Toks veikiau turi atsisakyti arba savo tingėjimo, arba išdidumo. Beveik visada per šitas ydas galima užsitraukti arba žmonių panieką, arba neapykantą. Valdovas turi gyventi niekam nekenkdamas iš savo lėšų, derinti išlaidas su pajamomis, pažaboti piktadarystes, teisingu piliečių mokymu veikiau užbėgti piktiems darbams už akių, negu leisti jiems išsikeroti, kad paskui reikėtų už tai bausti. Nereikia atnaujinti papročių atmainytų įstatymų, ypač tokių, kurie jau prieš kiek laiko paseno ir niekada nebuvo pageidaujami. Niekada už pabaudą nedera imti daikto, kurio joks teisėjas neleistų paimti nė vienam asmeniui, kaip neteisingai ir klastingai įgyto turto. Pagaliau čia galėčiau pasiūlyti netoli nuo Utopijos gyvenančių makariečių[51] įstatymą. Jų karalius tą pačią dieną, kurią sėda į sostą, po iškilmingų aukojimo apeigų prisiekia niekada neturėti vienu metu iždе daugiau kaip tūkstantį svarų aukso arba sidabro, prilygstančio verte auksui. Sako, jog tą įstatymą išleidęs vienas labai geras karalius, kuris labiau rūpinęsis tėvynės gerove negu savo turtais. Šis įstatymas yra tarsi užtvanka, neleidžianti sukaupti tokių didžiulių pinigų, kurių trūktų žmonėse. Karalius matė, jog tų pinigų užteksią, jeigu jam prireiktų kovoti su sukilėliais arba jo karalystei tektų atremti priešus, bet ta suma per maža, kad keltų troškimą pulti svetimas valdas. Šita ir buvo svarbiausia įstatymo išleidimo priežastis, antroji, karaliaus nuomone, buvo rūpinimasis, kad kasdieninėj apyvartoj žmonėms nepritrūktų pinigų; o kadangi karalius turi išmokėti viską, kas iždе susikaupė virš teisėto dydžio, tai jis neieškosiąs progos skriausti valdinių. Toks

[51] M a k a r i e č i a i – Moro sugalvotas pavadinimas iš graikų k. žodžio *makar* – laimingas.

karalius ir piktadariams kels baimę, ir gerųjų bus mylimas. Jeigu šitokius dalykus siūlyčiau visiškai priešingo nusistatymo žmonėms, tai ar nebūtų tik pasakos kurtiems?

– Be abejo, – sakau aš, – kurtiems iš kurčiųjų. Iš tikrųjų, visai tuo nesistebiu ir, tiesą sakant, man atrodo, jog neverta pradėti tokių kalbų ir duoti tokių patarimų, kurie, kaip esi įsitikinęs, niekada nebus priimti. Kokia nauda, kokia įtaka gali būti iš tokios neįprastos kalbos visai priešingų įsitikinimų žmonėms? Draugiškai besikalbantiems bičiuliams šitokia scholastinė filosofija nėra nemaloni. Bet valdovų tarybose, kur svarstomi dideli ir svarbūs reikalai, nėra tokiems dalykams vietos." „Čia ir yra tai, – pareiškė jis, – apie ką aš kalbėjau: prie valdovų nėra filosofijai vietos." „Žinoma, – atsakau, – scholastinei, kuri taria, jog ji tinkanti visur ir bet kada. Bet yra ir kita filosofija, daug gyvenimiškesnė, žinanti savo veikimo vietą ir, prie jos prisitaikydama dramoje, kuri yra jos rankose, darniai ir garbingai apgina savo vaidmenį. Šita filosofija tu ir turi remtis. Kitaip, sakykim, yra vaidinama Plauto[52] komedija, kur vargingi vergai niekus tauškia, o tu filosofo drabužiais išeisi į sceną ir padeklamuosi iš „Oktavijos"[53] tą vietą, kur Seneka kalbasi su Neronu; argi ne geriau pabūti nekalbančiu veikėju, negu, deklamuojant netinkamą vaidmenį, sukurti tokią tragikomediją? Iš tikrųjų, sugadinsi ir iškreipsi šią dramą, įpynęs visai priešingos medžiagos, net jeigu tie priedai ir būtų tinkamesni už originalą. Vaidink puikiausiai tą dramą, kuri tavo rankose, ir jos nesujauk, pridėjęs kas tau ateis į galvą iš kitos, nors ir dailesnės dramos.

[52] P l a u t a s, T i t a s M a k c i j u s (apie 254–184 m. pr. Kr.) – žymus romėnų komedijų rašytojas.

[53] O k t a v i j a – nežinomo autoriaus tragedija, kuri buvo priskiriama filosofui ir rašytojui Senekai. Šitam kūrinyje vienas iš veikėjų yra Seneka. Oktavija – romėnų imperatoriaus Nerono žmona, valdovo atstumta ir nužudyta.

Taip yra valstybėje, taip ir valdovų pasitarimuose. Jeigu negalima su šaknimis išrauti blogų įsitikinimų, jeigu iš nuoširdaus įsitikinimo neįstengi išnaikinti įsigalėjusių ydų, tai dėl to nedera mesti valstybės reikalų, kaip negalima palikti laivo audroje tik dėl to, kad negali sulaikyti vėjų. Bet negalima priešingų įsitikinimų žmonėms per prievartą piršti naujų ir neįprastų minčių, nes jos neturės reikšmės. Tad aplinkiniu keliu stenkis ir bandyk pagal išgales viską sėkmingai atlikti, o ko negali į gera pakreipti, daryk, kad būtų kuo mažiau bloga. Juk negali viskas būti gera, nes ir žmonės nėra visi geri, o aš ir nelaukiu, kad tai įvyks po keleto metų."

Rafaelis atsakė: „Iš to negali būti nieko kito, tik tai, kad, stengdamasis gydyti kitų beprotybę, pats pradėsiu su jais kvailioti. Mat, jeigu noriu tiesą kalbėti, tai ir turiu taip kalbėti. Tikrai sakant, aš nežinau, ar filosofui dera meluoti, bet man visai netinka. Šita mano kalba galbūt bus jiems nemaloni ir slegianti, bet nematau priežasties, kodėl ji turėtų atrodyti neįprasta, net kvaila. Jeigu sakyčiau tai, ką yra sugalvojęs Platonas savo „Valstybėje", arba ką daro utopiečiai savojoje, nors ten padėtis ir būtų geresnė (kaip iš tikrųjų ir yra), bet mums ji gali atrodyti svetima, nes čia, tarp mūsų, kiekvienas turi nuosavybę, o ten viskas bendra.

Tikrai, mano kalba įspėja apie pavojus ir juos nurodo: ji gali būti nemaloni tik pasiryžusiems eiti priešingu keliu ir su savimi į bedugnę traukti kitus. Kitaip sakant, kas gi buvo mano žodžiuose, ko nederėtų ar nereikėtų sakyti visur? Iš tikrųjų, jeigu reikia praleisti, kaip svetimus ir kvailus dalykus, visa tai, kas dėl sugedusių žmonių papročių atrodo neįprasta, taip ir tarp krikščionių būtinai turėtume slėpti daug ką, ko mokė Kristus ir net uždraudė slėpti, o liepė net viešai nuo stogų skelbti, ką buvo saviesiems pašnibždėjęs į ausį. Didelė dalis šito mokslo yra svetimesnė šių dienų papročiams, negu kad buvo mano kalba. Tiesa, pamokslininkai, gudrūs žmonės, manau, tavo patarimo paklausę ir pamatę, kaip sunku žmonių papročius pritaikyti prie Kristaus normų, pritaikė Kristaus mokslą tarsi švininę liniuotę prie papročių, matyt, tam, kad bent kiek juos su-

sietų. Kaip matau, šiuo būdu jie tik tiek pasiekė, kad blogi žmonės dabar gali nerūpestingiau gyventi; žinoma, valdovų tarybose ir aš tiek pat pasieksiu. Mat arba aš būsiu priešingos nuomonės negu pareikšta, o tai tas pat, kaip kad jokios nuomonės neturėčiau, arba manysiu tą patį ir tapsiu, tariant Terenijaus Mikiono[54] žodžiais, jų beprotybės pagalbininku. Tiesą sakant, nesuprantu, koks tas aplinkinis kelias, kuriuo, tavo nuomone, reikia eiti, kad negalint visko pakreipti į gera bent viską taip sutvarkyti, kad kuo mažiau būtų blogio. Ten nėra kur pasislėpti ar žiūrėti pro pirštus; reikia atvirai pritarti pikčiausiems sumanymams ir pasirašyti pražūtingiausius nutarimus. Bet ir menkai pagyręs blogus sumanymus, bus tarytum šnipas ir kone išdavikas.

Be to, patekęs tarp tokių bičiulių, kurie lengviau išves iš kelio ir geriausią vyrą, negu kad patys pasitaisys, tu niekur negalėsi duoti naudos. Tokių žmonių sugedę įpročiai arba tave sugadins, arba, likęs nesugadintas ir nekaltas, pridengsi kitų piktybę ir kvailumą; neverta nė kalbėti, kad tuo aplinkiniu keliu galima ko nors pasiekti. Todėl Platonas labai gražiu palyginimu parodo, kad gerai išminčiai daro, nesikišdami į valstybės reikalus. Filosofai mato, jog žmonės, pasipylę po gatves, pateko į smarkiausią liūtį, bet negali jų įkalbėti slėptis nuo lietaus, eiti į pastogę. Žinodami, jog, išėję laukan, nieko nelaimės, tik patys kiaurai peršlaps, jie iš namų nė kojos nekelia ir būna patenkinti, kad, negalėdami pagydyti kitų kvailystės, bent patys jos nekliudyti lieka.

Žinoma, mielasis Morai (jeigu iš tiesų sakysiu savo nuomonę), man atrodo, jog kur tik yra privati nuosavybė, kur visi viską pinigais matuoja, ten vargu ar teisingai ir gerai gali būti tvarkomi valstybės reikalai, antraip turėsi pripažinti, jog teisingai elgiamasi, jei kas geriausia atitenka blogiausiems, kad tikra laimė, jeigu viskas padalyta

[54] M i k i o n a s – romėnų rašytojo Terencijaus (II a. pr. Kr.) komedijos „Broliai" veikėjas.

keletui žmonių, kurie taip pat gauna toli gražu nepakankamai, o kiti skurste skursta.

Todėl vienas pats galvoju, jog išmintingiausi ir švenčiausi nuostatai yra utopiečių, kurie, išleidę nedaug įstatymų, taip gerai tvarko valstybę, kad ir dorybė yra vertinama, ir, nepaisant turto lygybės, visi visko pertekę. Kita vertus, lyginu su jų papročiais tokią daugybę kitų tautų, kurios vis kuria savo krašte tvarką, bet niekada jos nepasiekia; ten ką kiekvienas įsigyja, tą ir laiko savo nuosavybe; jose kiekvieną dieną leidžiama daugybė įstatymų, bet jie negali apsaugoti, kas žmogaus pasiekta, nė atskirti nuo kitų tai, ką kiekvienas vadina privačia nuosavybe. Kad taip yra, rodo niekada nesibaigią teismai. Taigi, sakau, pats vienas taip galvodamas, pasidarau teisingesnis Platonui ir nelabai besistebiu, kad jis nesutiko duoti įstatymų atmetusiems įstatymus, pagal kuriuos visos gėrybės turėtų būti skirstomos po lygiai. Šitas didysis išminčius lengvai numatė, kad vienintelis kelias visai visuomenei į gerovę yra paskelbimas turtų lygybės, kurią vargu ar galima įgyvendinti ten, kur kiekvienas turi nuosavybę. Mat jeigu kiekvienas, remdamasis tam tikrais pagrindais, stengiasi kuo daugiau pasisavinti, tai, kad ir kiek būtų lobių, juos pasidalys nedaugelis žmonių ir kitus paliks skursti, o paprastai pirmieji labiausiai verti, kad juos ištiktų antrųjų likimas, nes jie gobšūs, nedori ir niekam tikę, o antrieji kuklūs ir paprasti žmonės, kasdieniniu darbu teikią daugiau naudos visuomenei negu patys sau. Todėl aš įsitikinęs, kad paskirstyti turtus lygiai ir teisingai ar gerai sutvarkyti žmonių reikalus galima tiktai panaikinus privačią nuosavybę. O jeigu ji pasiliks, tai visą laiką didžiausią ir geriausią žmonių dalį slėgs žiauri ir neišvengiama skurdo ir vargų našta. Sutinku, kad šią naštą galima palengvinti, bet tvirtinu, kad visai panaikinti jos negalima. Pavyzdžiui, galima padaryti, kad niekas neturėtų žemės daugiau negu nustatyta, arba įstatymais apriboti pinigų sumą; galima išleisti įstatymus, kad valdovas nerodytų neribotos galios, o tauta negalėtų per daug savavaliauti, kad tarnybos nebūtų perkamos ar parduodamos, arba kad jose nebūtų išlaidų, nes būsianti proga apgaule ir plėšimais atsiimti šiuos pinigus ir

reikės skirti į šias pareigas turtinguosius, o jas daug geriau gali atlikti protingi žmonės. Taigi, sakau, tokie įstatymai gali sušvelninti ir palengvinti šias negandas, kaip nuolatiniai kompresai palaiko beviltišką ligonį. Bet, kol tebėra privati nuosavybė, nėra nė mažiausios vilties, kad visuomenė pasitaisytų ir atgautų savo gerą sveikatą. Be to, begydydamas vieną jos dalį, aitrini žaizdas kitose dalyse. Tuo būdu vienur gydydamas sukeli ligą kitur, nes negalima nieko vienam pridėti, neatėmus tiek pat iš kito.“

– O man, – sakau aš, – priešingai atrodo, negalima turtingai gyventi ten, kur viskas yra bendra. Iš kur gali atsirasti gausybė daiktų, jeigu kiekvienas vengia darbo, nes jo neskatina pelno viltis, o pasitikėdamas kitų darbštumu ima tinginiauti. O kada žmones skatins skurdas ir įstatymų nebus saugoma, ką kiekvienas turi įsigijęs, tai ar žmonės nekentės nuo nuolatinių žudynių ir sąmyšių? Juo labiau kad dings pagarba ir paklusnumas valdžiai; negaliu net įsivaizduoti, kokia vieta gali būti pareigūno tarp tokių žmonių, tarp kurių nėra jokio skirtumo.

– Aš nesistebiu, – atsakė Rafaelis, – kad tau taip atrodo, nes negali įsivaizduoti tokios padėties arba įsivaizduoji neteisingai. Bet jeigu būtum pabuvęs su manimi Utopijoje ir pats pamatęs tenykščius papročius ir sutvarkymą, kaip kad padariau aš, pragyvenęs ten daugiau kaip penkerius metus, ir niekada nebūčiau iš ten išvykęs, jeigu nebūtų atsiradęs noras papasakoti apie tą naują pasaulį, – tai, be abejo, sutiktum, jog niekur nesi matęs geriau susitvarkiusių žmonių kaip ten.

– Žinoma, – pasakė Petras Egidijus, – tu sunkiai pajėgsi mane įtikinti, kad geriau susitvarkiusi tauta yra tame naujame pasauly negu šitame, mums žinomame; aš manau, kad čia nė kiek ne blogesnės galvos ir senesnės valstybės negu ten; be to, ilga patirtis išrado čia labai daug patogumų žmonėms; nenoriu dar minėti atsitiktinių atradimų, kurių išgalvoti nebūtų įstengusi jokia galva.

– Kai dėl valstybių senumo, – pasakė Rafaelis, – tai teisingiau galėtum kalbėti perskaitęs to pasaulio istoriją; jeigu galima ja tikėti, tai jų krašte buvo įkurti miestai anksčiau, negu mūsų šaly apsigyveno žmonės. O tiesą sakant, ir ten, ir čia galėjo atsirasti, ką ligi šiol yra išgalvojęs žmogaus protas arba davęs atsitiktinumas. Šiaip ar taip, aš įsitikinęs, kad jeigu juos ir pranokstame gabumais, tai mes atsilikę uolumu ir darbštumu. Pagal jų metraščius, iki mūsų atplaukimo į jų šalį apie mus (jie vadina mus „gyvenančiais anapus atogrąžų") jie nieko niekada nėra girdėję. Tiesa, kadaise, prieš tūkstantį du šimtus metų, vienas laivas, audros ten nublokštas, sudužęs prie Utopijos salos. Buvę išmesti į krantą kažin kokie romėnai ir egiptiečiai ir niekada iš ten nebegrįžę. Pažiūrėk, kaip sumaniai šią progą jie išnaudojo savo darbštumu. Romos imperijoje nebuvo tokio naudingo amato, kurio utopiečiai nebūtų išmokę iš išmestų svetimšalių arba, susipažinę su tų amatų užuomazgomis, nebūtų naujų išradę. Tiek iš to buvo gero, kad vieną kartą keletas mūsiškių pateko pas juos. O jeigu kas nors per atsitiktinumą atkeliavo iš ten pas mus, tai tas įvykis išdilo visai iš atminties, kaip gal ateinančios kartos užmirš, jog aš ten esu buvęs. Ir kaip utopiečiai po vieno susitikimo įsisavino mūsų naudingus išradimus, taip, manau, praeis daug laiko, kol sužinosime, kas jų geriau sugalvota negu mūsų. Svarbiausia priežastis, manau, yra ta, kad nors mes ir nenusileidžiam jiems nei gabumais, nei priemonėmis, tačiau jų valstybė protingiau valdoma ir laimingiau klesti.

– Taigi, mielasis Rafaeli, – sakau, – maldauju tave, apsakyk mums apie tą salą; nesistenk kalbėti trumpai, bet iš eilės papasakok apie jos žemes, upes, miestus, žmones, jų papročius ir įstaigas, įstatymus ir pagaliau viską, kas, tau atrodo, mums reikia žinoti, o turi suprasti, kad norime žinoti, ko nežinome.

– Mieliausiai šitai padarysiu, – atsakė jis, – nes viskas tebėra man prieš akis, bet tam reikia laisvo laiko.

– Na, tai einam namo, papietausime, o tada sutvarkysim laiką, kaip norėsime.

– Gerai, – pasakė jis.

Parėję namo, ėmėm pietauti.

Pavalgę grįžom į tą pačią vietą, atsisėdom ant to paties suolo ir įsakėme tarnams, kad mums niekas netrukdytų. Aš ir Petras Egidijus įkalbinėjome Rafaelį tesėti savo pažadą. Jisai, pamatęs mus susitelkusius, trokštančius klausytis, pasėdėjęs tylomis ir susimąstęs, pradėjo šitaip.

RAFAELIO HITLODĖJO

pašnekesio apie geriausią
valstybės santvarką

ANTROJI KNYGA,

kurią atpasakojo Tomas Moras,
Londono pilietis ir vikontas

Utopiečių sala per vidurį, kur ji plačiausia, yra dviejų šimtų mylių, toliau per didelį salos ilgumą tas plotis kiek mažesnis, o galuose iš abiejų pusių visai susiaurėja. Jeigu būtų galima tuos galus apvesti skriestuvu, tai susidarytų aplinkui penki šimtai mylių. Nuo tų galų sala atrodo kaip jaunas mėnulis. Jo ragus skira didžiulis maždaug 11 mylių pločio sąsiauris, iš visų pusių supamas sausumos ir ginamas nuo vėjų, panašus į didžiuli ežerą, veikiau stovinčio kaip audringo vandens; beveik visa vidinė tos šalies dalis yra prieplauka, iš kur visomis kryptimis plaukia laivai, teikdami didelę naudą žmonėms. Sąsiaurio žiotys yra labai pavojinga vieta, viena vertus, dėl seklumų, o kita vertus – dėl uolų. Beveik vidury šito tarpo stūkso uola, kyšanti iš vandens ir todėl nepavojinga. Ant šios uolos pastatytą bokštą saugo sargyba. Kitos uolos slypi po bangomis ir yra pavojingos. Kelias tarp jų žinomas tiktai utopiečiams, ir taip viskas įtaisyta, kad svetimšalis gali patekti į sąsiaurį tik vedamas utopiečio, bet ir jiems ne visai saugu, jeigu nebūtų nužymėta ženklais, rodančiais kelią į krantą. Perkėlus šiuos ženklus į kitas vietas, galima pražudyti ir labai gausų priešų laivyną. Kitoje salos pusėje gausu prieplaukų. Išlipti į sausumą ir dėl gamtos, ir dėl žmogaus padarytų sutvirtinimų taip sunku, kad keletas gynėjų gali atremti didžiulę kariuomenę.

Pagal padavimus ir iš pačios vietovės matyti, kad šita žemė kitados nebuvo supama jūros. Bet Utopas, kurio, kaip nugalėtojo, vardu sala ir vadinama (anksčiau jos vardas buvo Abraksa[55]), tik atplaukęs ir pasiekęs pergalės, tuojau pat prakasė penkiolika mylių toje vietoje, kur šalis jungėsi su žemynu, ir apvedė jūrą aplink žemę, šiurkščią ir laukinę gentį pakėlė iki tokio kultūros ir išsilavinimo lygio, kad dabar ji beveik pralenkia visus mirtinguosius. Nenorėdamas, kad žmonės triūsą laikytų gėda, Utopas įtraukė į tuos darbus ne tik gyven-

[55] A b r a k s a – aiškintojai nurodo, kad tas vardas dabartinėje koptų kalboje reiškiąs „šventąjį vardą“. Tą žodį vartoję viduriniais amžiais gnostikai, garbinę dievą Mitrą. Moras toliau mini, kad ir utopiečiai garbinę Mitrą.

tojus, bet ir savo kareivius. Darbas, padalytas tarp tokios daugybės žmonių, buvo užbaigtas nepaprastai greitai, ir tas pasisekimas didžiai nustebino ir išgąsdino kaimynus, kurie pradžioje juokėsi iš tuščios užmačios.

Saloje penkiasdešimt keturi[56] miestai, visi erdvūs ir didingi; kalba, papročiai, įstatymai, įstaigos juose vienodos. Miestai visi taip pat vienodai išdėstyti; visur ta pati jų išvaizda, kiek leidžia vietovė. Patys artimiausi iš jų yra už dvidešimt keturių mylių vienas nuo kito. Nė vienas miestas nėra toks atsiskyręs, kad iš jo per dieną negalima būtų pėsčiomis pasiekti kito. Iš kiekvieno miesto kasmet renkasi po tris senus ir prityrusius piliečius Amaurote[57] bendrų salos reikalų aptarti. Mat, tas miestas yra laikomas pirmu ir pagrindiniu, nes, būdamas pačiame šalies vidury, yra patogus visų sričių atstovams. Laukai tarp miestų taip gerai padalyti, kad nė vienas bet kuria kryptimi neturi mažiau kaip dvidešimt mylių, o iš vienos pusės net ir daugiau, būtent iš tos, iš kur miestai yra atokiausiai vienas nuo kito. Bet nė vienas miestas netrokšta praplėsti savo ribų, nes jo gyventojai save laiko veikiau žemdirbiais negu tų valdų savininkais.

Kaimuose namai patogiai išstatyti, juose sukrauti žemdirbiui reikalingi padargai.

Šituose namuose gyvena piliečiai, persikėlę iš miesto į kaimus. Nė viena kaimiečių šeimyna neturi mažiau kaip keturiasdešimt žmonių – vyrų ir moterų, neskaičiuojant dviejų priskirtinių vergų. Visiems šeimynykščiams vadovauja šeimynos tėvas ir motina, gerbiami pagyvenę žmonės, o trisdešimčiai tokių šeimynų skiriamas vienas filarchas. Iš kiekvienos šeimynos kasmet vėl grįžta į miestą dvidešimt žmonių, pragyvenusių kaime dvejetą metų. Jų vietą užima iš miesto tiek pat naujų; jie mokysis iš tų, kurie kaime prabuvo jau

[56] Moro komentatoriai pažymi, kad XVI a. pradžioje Anglijoje ir Velse buvę 54 miestai.

[57] Moro aiškintojai mano, kad autorius turi galvoje „ūkanotąjį" Londoną.

metus ir todėl labiau prityrę žemės ūkyje; šie ateiviai po metų turės mokyti kitus, kad dėl nepatyrimo nepritrūktų duonos, jeigu visi bus naujokai ir nenusimanys žemdirbystėje. Šitas paprotys atnaujinti žemdirbius yra įprastas, kad niekas nebūtų verčiamas iš eilės per daug ilgai gyventi rūsčiomis sąlygomis, tačiau atsiranda nemažai žmonių, kurie iš prigimties mėgsta kaimo gyvenimą ir išsiprašo, kad būtų ilgiau palikti.

Žemdirbiai dirba žemę, augina gyvulius, prisitaiso malkų ir veža į miestą sausuma ir jūra, kaip patogiau. Viščiukų jie priaugina be galo daug ir nuostabiai moka tą darbą. Mat jie netupdo vištos ant kiaušinių, bet, jų daugybę vienoda šiluma šildydami, išperina ir išaugina. Ir viščiukai, vos tik išsikalę, bėgioja paskui žmones tarsi paskui perekšles ir juos pažįsta. Arklių jie laiko labai nedaug ir tik eiklius, kad jaunuomenė galėtų pasimankštinti jodinėdama. Žemę dirba ir viską vežioja jaučiais. Kaip patys utopiečiai pripažįsta, jų jaučiai smarkumu neprilygsta žirgams, bet pastaruosius pralenkia patvarumu. Be to, jų nuomone, jaučiai neserga tokia daugybe ligų, jų išlaikymas reikalaująs mažiau triūso ir išlaidų, o netinką darbui panaudojami maistui.

Javų sėja tiktai duonai. Geria vynuogių, obuolių ar kriaušių vyną, kartais gryną vandenį, dažnai medaus arba gausiai augančio jų krašte saldymedžio nuovirą. Nors jie nustato (ir apskaičiuoja labai tiksliai), kiek duonos suvartoja miestas ir jo apylinkė, tačiau javų sėja ir gyvulių išaugina daug daugiau, negu kad jiems reikia, ketindami likučiu pasidalyti su kaimynais. Jei prisireikia, ko nėra kaime, jie kreipiasi į miestą ir labai lengvai gauna iš miesto valdžios, be jokių mainų. Mat jie susirenka į miestą kiekvieno mėnesio šventadienį. Artėjant pjūties dienai, žemdirbių filarchai praneša miesto valdžiai, kiek miestiečių reikią siųsti: kadangi šita daugybė darbininkų atvyksta laiku, tai beveik per dieną ir nuima derlių.

Apie miestus ir būtent apie Amaurotą

Kas susipažins su vienu miestu, susipažins su visais: taip jie panašūs vienas į kitą, jeigu nekliudo vietovės sąlygos. Todėl ir pavaizduosiu vieną miestą, nelabai svarbu kurį. Bet kuris pranašesnis už Amaurotą? Už jį nėra vertingesnio, nes kiti neprilygsta jam, kaip senato posėdžiavimo vietai; be to, jį geriausiai pažįstu, pragyvenęs jame be pertraukos penkerius metus.

Amaurotas yra nuolaidžioj pašlaitėj, beveik keturkampis. Prasidėjęs netoli kalvos viršūnės, jis tęsiasi į plotį per dvi mylias ligi Anidro upės, o pakrante ilgesnis.

Anidras išteka iš nedidelio šaltinio, už aštuoniasdešimties mylių aukščiau Amauroto, bet, sutekėjus kitoms upėms, tarp jų dviem vidutinio dydžio, prieš patį miestą jis praplatėja ligi pusės mylios, o toliau, dar padidėjęs, per šešiasdešimtį mylių įteka į vandenyną. Visame šiame plote, tarp miesto ir jūros ir net per kelias mylias aukščiau miesto, greitoje upės tėkmėje kas šešios valandos kaitaliojasi potvynis ir atoslūgis. Per potvynį jūra per trisdešimt mylių užlieja Anidro vagą ir atstumia upę atgal. Tada net ir gerokai aukščiau užsūdo upę, o toliau vanduo darosi gėlesnis, prateka pro miestą švarus ir beveik prie pačių žiočių paveja vėl slūgstančią upę.

Su kitu upės krantu miestas yra sujungtas tiltu, ne su mediniais stulpais ar poliais, bet puikiai padarytom akmeninėm arkom. Jis pastatytas toje vietoje, kuri yra toliausiai nuo jūros, todėl laivai nekliudomi gali praplaukti pro visą šitą miesto dalį. Be to, ten teka ir kita upė, tiesa, nedidelė, bet labai rami ir graži. Išteka ji iš to paties kalno, kur yra miestas, šlaitu prateka per patį miestą ir įsilieja į Anidrą. Kadangi upė išteka netoli nuo miesto, Amauroto gyventojai jos versmę ir šaltinius sujungė su miestu, apjuosdami sustiprinimais, kad priešai užpuolę negalėtų atkirsti, nukreipti kitur ar užteršti vandens. Iš čia plytiniais grioveliais vanduo nuteka į žemesniąsias miesto dalis. Ten, kur negalima to padaryti, miestiečiai surenka į talpias cisternas lietaus vandenį, naudojamą tiems patiems reikalams.

Miestą juosia aukšta ir plati siena su gausiais bokštais ir šaudymo angomis. Iš trijų pusių įtvirtinimai apkasti sausu, bet giliu ir plačiu grioviu, priaugusiu dagių, lyg tvora; iš ketvirtos pusės griovį pakeičia pati upė. Gatvės išvestos taip, kad būtų ir važiuoti patogu, ir vėjai neužpūstų. Pastatai švarutėliai, jų ilga eilė eina per visą kvartalą: krinta į akis atkreipti į gatvę jų fasadai. Šiuos fasadus skiria dvidešimties pėdų pločio gatvė. Už namų per visą kvartalą sodas, platus ir iš visų pusių apsuptas užpakalinėmis kvartalo sienomis. Nėra nė vieno namo, kuris neturėtų dvejų durų; iš priekio – į gatvę, iš užpakalio – į sodą. Suveriamos durys, vos paliestos ranka, lengvai atsidaro, pačios užsidaro ir įleidžia kiekvieną; mat nėra jokios nuosavybės. Net ir pačius namus burtų keliu jie keičia kas dešimtį metų.

Tuos sodus utopiečiai didžiai vertina. Juose augina vynuogių, vaisių, daržovių, gėlių: viskas taip sutvarkyta, viskas taip prižiūrėta, kad niekur nesu matęs didesnio derlingumo, didesnio grožio. Jų uolumą skatina ne tik malonumas, bet ir lenktynės tarp kvartalų, kuris iš jų geriau prižiūrės savo sodą. Ir iš tikrųjų, visame mieste nelengva rasti, kas teiktų piliečiams daugiau naudos ar džiaugsmo kaip sodas. Todėl atrodo, jog miesto steigėjas nieku kitu taip nesirūpino, kaip šitais sodais.

Sako, visą šį miesto planą iš pradžių sudaręs Utopas. Bet papuošimą ir kitokią apdailą – tam darbui, kaip jis matė, neužtenka vieno žmogaus amžiaus, – jis paliko savo ainiams. Todėl jų rūpestingai ir šventai saugomuose metraščiuose, aprėpiančiuose jų 1760 metų istoriją nuo salos užėmimo, pažymėta, jog pradžioje namai buvę žemučiai, panašūs į lūšnas ir palapines, statomi iš bet kokio medžio, sienos aptepamos moliu, stogai – nusmailinti, dengiami šiaudais. O dabar kiekvienas namas traukia akį savo forma, būna trijų aukštų, sienos statomos iš akmens, žvyro ar degtų plytų, o į tarpusienį pilama skaldos. Stogai – plokšti, ištepti niekuo nekainuojančiu tepalu, bet tokios sudėties, kad ir ugny nedega, ir prieš audras stipresnis už šviną. Langus nuo vėjų saugo stiklai, toje šalyje labai dažnai naudojami, o kartais užtraukiami plonu audeklu, apteptu permatoma

alyva arba gintaru – dviguba nauda: tokie langai praleidžia daugiau šviesos ir gina nuo vėjų.

Apie pareigūnus

Trisdešimt šeimynų kasmet renka pareigūną, senąja kalba vadinamą sifograntu, o naująja – filarchu. Dešimčiai sifograntų kartu su jų šeimynomis vadovauja žmogus, senoviškai vadinamas traniboru, o dabar – protofilarchu.

Pagaliau visi sifograntai, kurių yra du šimtai, prisiekę, kad jie rinks tą, kurį laiko tinkamiausiu, slaptu balsavimu paskelbia kunigaikštį, vieną iš keturių kandidatų, kuriuos jiems buvo pasiūliusi tauta. Mat kiekvienas miesto ketvirtadalis išrenka vieną ir pasiūlo senatui. Kunigaikštis eina savo pareigas visą gyvenimą, jeigu nekyla įtarimas, jog jis siekiąs tironijos. Traniborus utopiečiai renka kasmet, tačiau be reikalo jų nekeičia. Kiti visi pareigūnai taip pat renkami tiktai metams. Traniborai kas trečią dieną, o pagal reikalą ir dažniau, renkasi tartis su kunigaikščiu. Jie svarsto visuomenės reikalus ir žmonių ginčus, jeigu tik tokių būna, bet jų pasitaiko retai. Iš sifograntų du nuolatos kviečiami į senatą, bet kiekvieną dieną ne tie patys. Yra nutarimas, kad iš visų sprendimų valstybės reikalais nė vienas nebūtų vykdomas, jeigu jis, prieš priimamas, nebuvo svarstomas senate bent trejetą dienų. Laikoma kriminaliniu nusikaltimu, jeigu kas priima nutarimą visuomenės reikalais be senato ar tautos susirinkimo. Sako, kad šitaip padaryta dėl to, kad nelengva būtų pakeisti valstybės santvarką, kunigaikščiui sudarius sąmokslą su traniborais ir tironams pavergus tautą. Todėl apie visus reikalus, kurie, jų manymu, yra ypatingai svarbūs, pranešama susirinkime sifograntams, o šie paskelbia juos savo šeimynoms ir pasitarę sprendimą vėl praneša senatui. Kartais reikalas yra svarstomas visos salos susirinkime. Senatas turi ir tokį įprotį: nesvarsto nė vieno pasiūlymo tą dieną, kada tas pirmą kartą buvo pateiktas, bet atideda kitam senato posėdžiui, kad niekas

neplepėtų, kas tik jam užeis ant seilės, nes toksai daugiau galvos tik apie įrodymus, kuriais galima būtų paremti savo pirmesnius pasiūlymus, o ne apie valstybės naudą: mat iš netikros ir kvailos gėdos toks veikiau nepaisys visuomenės labo negu žmonių nuomonės apie save, kad neatrodytų, jog jis iš pat pradžių mažai rūpinosi tuo, kuo jam derėjo rūpintis, būtent – kad geriau dera kalbėti apgalvojus negu skubomis.

Apie amatus

Visi vyrai ir moterys verčiasi vienu bendru darbu – žemdirbyste, nuo kurios niekas nėra atleidžiamas. To darbo mokosi visi nuo pačios vaikystės, iš dalies mokykloje susipažindami su žemdirbyste, iš dalies laukuose, prie paties miesto, kur vaikai, išvesti neva žaisti, ne tik stebi kitų darbą, bet, norėdami pasimankštinti, ir dirba.

Be žemdirbystės, kuria, kaip minėjau, verčiasi visi, kiekvienas dar mokosi kokio nors savo amato; vilnas verpti arba linus doroti, akmenskaldžio, kalvio, metalisto ar staliaus darbo. Galima sakyti, kad, be paminėtųjų, jų krašte nėra kito amato, kuris būtų reikšmingas ir vertas paminėti. Jų drabužiai, nors ir skirtingi kiekvienai lyčiai, vienišiems ir vedusiems žmonėms, bet visada vienodai sukirpti ir per visą gyvenimą nesikeičia: jie malonūs akiai, patogūs kūno judesiams ir pritaikyti šalčiui ir karščiui. Šiuos drabužius kiekviena šeimyna pati sau siuvasi. Jie kiekvienas mokosi kokio nors amato, ir ne tik vyrai, bet ir moterys. Tačiau pastarosios, būdamos silpnesnės, dirba lengvesnius darbus: jos paprastai verpia vilnas ar linus, o vyrams pavedami kiti sunkesni amatai. Dažniausiai kiekvienas augdamas mokosi tėvo amato, daugelį iš prigimties traukia toks darbas. Bet jeigu kas turi polinkį kitam verslui, tas įsūnijamas ir perkeliamas į šeimyną, kurios darbą mėgsta, ir ne tik tėvas, bet ir valdžia rūpinasi, kad jis patektų į rimto ir garbingo šeimynos tėvo rankas. Be to, jeigu kas, išmokęs vieno amato, panori mokytis kito, tokiam leidžiama tokiu

pat būdu. Išmokęs abiejų, verčiasi tuo darbu, kuriuo nori, jeigu valstybė labiau nepageidauja kurio nors vieno. Svarbiausias ir beveik vienintelis sifograntų verslas – rūpintis ir stebėti, kad niekas nesėdėtų be darbo, o uoliai verstųsi savo amatu, bet kad nesivargintų nuo aušros ligi tamsios nakties, lyg koks gyvulys. Toks baisus triūsas pranoksta net ir vergų jėgas, tačiau beveik visur šitoks yra darbininkų gyvenimas, išskyrus tik utopiečius, kurie dieną, priskaičiuodami ir naktį, dalija į dvidešimt keturias lygias valandas, o darbui skiria tiktai šešias: tris prieš pietus, tada eina pietauti, o po pietų, pailsėję dvejetą valandų, vėl dirba tris valandas ir darbo dieną užbaigia vakariene. Kadangi jie skaičiuoja pirmą valandą nuo vidurdienio, tai apie aštuntą eina miegoti: miegui skiria aštuonias valandas. Kiek tik lieka laiko po darbo, miego ir valgio valandų, kiekvienas gali praleisti, kaip nori, tačiau draudžiama jas pralėbauti ar pratinginiauti; laisvas nuo savo amato valandas turi skirti darbui, kur širdis traukia. Šitas pertraukas daugelis skiria mokslui. Be to, yra paprotys kasdieną dar neišaušus klausytis viešų paskaitų, kuriose privalo dalyvauti tik išrinktieji mokslui. Be šių, dar daugybė visokių luomų žmonių, vyrų ir moterų, suplaukia klausytis šių paskaitų, vieni – vienų, kiti – kitų, kur ką širdis traukia. Jeigu kas nori skirti tą laiką savo amatui, – o tai daro daugelis nelinkę gilintis į kurį nors mokslą, – tokiam niekas nedraudžia; jis net pagiriamas, kaip valstybei naudingas žmogus.

Po vakarienės jie praleidžia vieną valandą žaisdami vasarą soduose, o žiemą – tose salėse, kur kartu valgo. Ten jie arba kokiu muzikos instrumentu groja, arba ilsisi šnekučiuodami. Kauliukų ir kitų panašių kvailų ir pragaištingų žaidimų utopiečiai net nežino. Tačiau jie ypač mėgsta du žaidimus, panašius į šaškes[58]: vienas – skaičių kova, kur skaičius skaičių grobia, antras – toks, kuriame karine tvarka ydos grumiasi su dorybėmis. Šiame žaidime itin sumaniai yra

[58] Originale: lot. *latrunculorum ludo*, t. y. pažodž. plėšikų žaidimas.

parodomas ir ydų nesutarimas tarp savęs, ir jų santarvė kovojant su dorybėmis, taip pat kurios ydos kurioms dorybėms prieštarauja, kokiomis jėgomis jos atvirai priešinasi, kokiomis gudrybėmis puola iš pasalų, kokiomis priemonėmis dorybės palaužia ydų jėgas, kokiais būdais išvengia jų puolimo, pagaliau – kaip viena ar kita pusė pasiekia pergalės.

Bet šioje vietoje, kad išvengtumėte klaidų, turime atidžiau pažvelgti į vieną klausimą. Jeigu jie dirba tiktai šešias valandas, tai galėtų trūkti reikalingiausių daiktų. Tačiau toli gražu taip nėra; šitokio darbo laiko ne tik užtenka sudaryti išteklius gyvenimo poreikiams ir patogumams, bet net būna pertekliaus. Tai suprasite paskaičiavę, kokia didelė žmonių dalis kitose tautose gyvena nieko neveikdama: pirmiausia beveik visos moterys – pusė bendro gyventojų skaičiaus, o jeigu kur moterys ir dirba, tai ten jų vietoje vyrai drybso. Prie jų prisideda didžiulė dykūnų, šventikų ir vadinamųjų „atsiskyrėlių" minia. Čia dar pridėk visus turtinguosius dvarų savininkus, kuriuos žmonės paprastai vadina aukštuomene, ir kilminguosius, prie šių dar priskaičiuok jų tarnus, visą tą livrėjuotų dykūnų samplūdį; pridurk pagaliau sveikus ir stiprius elgetas, kurie iš tinginystės dedasi sergą, – tikrai pamatysi, jog daug mažiau, negu manei, yra tų, kurie darbu sukuria mirtingųjų naudojamas gėrybes. Pasvarstyk dabar vienas pats, koks mažas skaičius iš jų dirba naudingą darbą. Todėl jeigu viską matuojame pinigais, tai turi rastis daugybė tuščių ir nereikalingų verslų, kurie tarnauja tik prabangai ir geiduliams. Jeigu šitą dirbančią minią paskirstytume į tuos negausius amatus, kurie reikalingi nedideliems prigimties poreikiams patenkinti, tai, esant tokiai gausiai gamybai, kuri būtinai turi suklestėti, be abejo, atlyginimas už darbą būtų mažesnis, negu reikia darbininkui pragyventi. Bet jeigu visi dirbą nenaudingus darbus, pridėjus dar visą iš tingėjimo ir dykaduoniavimo suglebusią minią žmonių, iš kurių kiekvienas sunaudoja tiek kitų rankomis pagamintų daiktų, kiek užtenka dviem tų daiktų gamintojam, – taigi jeigu visi šitie žmonės būtų verčiami dirbti, ir naudingą darbą dirbti, tai lengvai pastebėtum, kiek nedaug laiko

reikia, kad užtenkamai ir net su kaupu būtų pateikta, ko reikia naudos ar patogumų dėlei (pridurk taip pat – ir malonumo, bet tiktai tikro ir natūralaus).

Kad taip yra, parodo Utopijoje pati tikrovė. Tenai visame mieste su apylinkėmis iš visų vyrų ir moterų, galinčių dirbti pagal amžių ir jėgas, vos penki šimtai yra atleidžiami nuo darbo. Tarp jų sifograntai, nors pagal įstatymus turi teisę nedirbti, tačiau patys nepasitraukia iš darbo, norėdami savo pavyzdžiu kitus labiau paskatinti į darbą. Tomis lengvatomis naudojasi tie, kuriuos tauta, šventikams pasiūlius ir slaptai sifograntams nubalsavus, visam laikui atleidžia mokslų eiti; nepateisinę į juos dedamų vilčių, grąžinami į amatininkų tarpą. Bet neretai būna, kad koks darbininkas taip stropiai mokosi aukščiau minėtomis laisvomis valandomis ir tiek savo uolumu pasiekia, kad būna atleidžiamas nuo savo amato ir priskiriamas mokslininkams.

Iš šito mokslininkų luomo utopiečiai renka pasiuntinius, šventikus, traniborus ir pagaliau patį valstybės valdovą, kurį senąja kalba vadina barzanu[59], o naująja – ademu. Kadangi daugybė žmonių nedykinėja, o dirba naudingą darbą, nesunku paskaičiuoti, kiek daug gerų darbų jie padaro per tas kelias valandas. Prie visų minėtų gerų dalykų prisideda dar vienas: daugelis būtiniausių verslų reikalauja iš jų mažiau darbo negu kitose tautose. Visų pirma namų statymas arba taisymas reikalauja visur daugybės žmonių nuolatinio darbo, nes netaupus įpėdinis leidžia pamažu griūti tėvo pastatytiems namams. Tuo būdu, ką galima buvo labai pigiai išsaugoti, paveldėtojas turi iš naujo statyti didžiulėmis išlaidomis. O dažnai koks lepū-

[59] Komentatoriai nurodo, kad barzanas (aukštasis) – iraniečių kalbos žodis. Ademas – paties Moro sukurtas žodis: *a* – neiginys; *demos* – liaudis, tauta, vadinas, „be tautos". Kiti tyrinėtojai šį vardą sieja su arabų kalbos žodžiu „agem", kuriuo arabai vadina svetimos tautos žemę, o pirmiausia – iraniečių žemę.

nas neprižiūri namo, kuris kitam atsiėjo didelius pinigus, o kai tas greitai sugriūva, jis statosi kitoje vietoje ne mažesnėmis išlaidomis, o tarp utopiečių, kur viskas suderinta ir valstybė sutvarkyta, labai retai reikia rinkti naują vietą namams statyti: ten ne tik labai greitai pataisoma, kas sugenda, bet ir žiūrima, kad gedimų nebūtų. Todėl ir mažai dirbant jų namai labai ilgai stovi, o šito amato meistrai kartais tik vargais negalais susiranda, ką veikti: jiems tik įsakyta namie doroti medžiagą, kartais priskaldyti akmenų ir juos aplyginti, kad prireikus galėtų kuo greičiau šokti į darbą.

Na, pažiūrėk, kiek mažai jiems reikia darbininkų drabužiams. Pirmiausia darbe jie bet kaip apsitaiso oda ar kailiais, kurių užtenka septyneriems metams. Kada turi eiti į viešumą, užsivelka ilgą apsiaustą, kuris uždengia tuos šiurkščius drabužius. Šito apsiausto spalva visoje saloje yra vienoda ir natūrali. Todėl ne tik jam daug mažiau reikia vilnono negu kitur, bet ir jo pagaminimas daug pigiau atsieina. Linams reikia dar mažiau darbo, todėl lininiai audeklai plačiau naudojami. Bet jie žiūri, kad drobės būtų itin baltos, o vilnonai – itin švarūs. Plonesnių audinių jie visai nevertina. Kiekvienas utopietis tenkinasi vienu apsiaustu ir paprastai dvejiems metams, o kitur vienam žmogui neužtenka keturių ar penkių vilnonių įvairiaspalvių drabužių ir tiek pat šilkinių marškinių, o kai kuriem išlepėliam maža net dešimties. Mat utopiečiui nėra ko norėti daugiau drabužių: nebus labiau apsisaugojęs nuo šalčio ir nė kiek neatrodys gražiau apsirengęs negu kiti.

Kadangi visi dirba naudingus darbus, kuriems reikia mažiau pastangų, tai visai nenuostabu, kad jie visko būna pertekę. Kartais daugybę žmonių jie siunčia už miesto taisyti kelių, jeigu šie būna išmušti. Labai dažnai, kai neatsiranda būtinų darbų, valstybė skelbia mažiau darbo valandų. Mat pareigūnai nenori, kad piliečiai verstųsi nereikalingais darbais. Ši priemonė turi vieną tikslą, kad, kiek leidžia visuomeniniai poreikiai, visiems piliečiams po vergavimo kūnui būtų kuo daugiau laiko dvasios laisvei ir lavinimui. Jų manymu, šičia ir slypi tikra gyvenimo laimė.

Apie žmonių bendravimą

Manau, jau laikas išdėstyti, kaip bendrauja atskiri piliečiai, kokie visos tautos savitarpio santykiai ir kaip skirstomi tarp jų visi daiktai. Miestas susideda iš šeimynų, kurios daugeliu atvejų susidaro iš giminių. Moterys, subrendusios ir ištekėjusios, persikelia į vyro namus. Bet vyriškosios lyties vaikai, paskui ir vaikaičiai pasilieka šeimynoje ir klauso seniausio iš giminaičių, jeigu tik jam dėl senatvės nenusilpo protas. Šituo atveju jį pakeičia tas, kuris amžium yra jam artimiausias.

Kad mieste per daug nesumažėtų arba be saiko nepadidėtų gyventojų skaičius, kiekviena šeimyna, kurių kiekviename mieste, be ateivių iš apylinkės, yra šeši tūkstančiai, turi turėti ne mažiau kaip dešimtį ir ne daugiau kaip šešiolika suaugusių žmonių. Vaikų skaičius neribojamas. Šitas ribas nesunku išlaikyti, pervedant į ne tiek gausias šeimynas tuos, kurių perteklius atsiranda didesnėse. O jeigu mieste atsiranda daugiau žmonių negu leista, jie tuo pertekliu papildo kitų miestų gyventojų stoką. O jeigu gyventojų visoje saloje be saiko padaugėja, tada jie iš bet kurio miesto parenka piliečių ir pagal savo įstatymus steigia koloniją artimiausiame žemyne, kur vietiniai gyventojai turi neužimtos ir neįdirbtos žemės; pasikvietę tenykščius gyventojus, klausia, ar šie nenorėtų gyventi kartu su jais. Šiems sutikus, utopiečiai lengvai susilieja su jais, gyvendami tuo pačiu gyvenimu ir tais pačiais papročiais: ir tai naudinga ir vienai, ir kitai tautai. Įvedę savo tvarką, utopiečiai padaro, kad toji žemė, kuri atrodė vieniems šykšti ir skurdi, tampa abiem dosni. O jeigu vietiniai gyventojai atsisako gyventi pagal utopiečių įstatymus, pastarieji išstumia juos iš pasirinktų sričių. Jeigu ima priešintis, pradeda karą. Mat utopiečiams karas teisingas, kada kokia tauta, valdydama šalį, laiko ją beveik tuščią ir neįdirbtą; nei pati ta žeme nesinaudoja, nei kitiems, kurie pagal gamtos dėsnius iš jos turėtų maitintis, neleidžia ja naudotis ir ją valdyti. O jei dėl nelaimingo atsitikimo jų miestuose gyventojų sumažėja tiek, kad jų neįmanoma papildyti iš kitų salos vie-

tų, paliekant kiekvienam miestui reikiamą skaičių (o tai, sako, atsitikę per visą amžių tik du kartu siaučiant baisiam marui), tada į miestą keliami gyventojai iš kolonijų. Utopiečiai veikiau leidžia žūti kolonijoms, negu sumažėti kuriam salos miestui.

Bet grįžtu prie piliečių sugyvenimo. Kaip jau minėjau, šeimyną valdo seniausias jos narys. Žmonos patarnauja vyrams, vaikai tėvams ir apskritai jaunesnieji vyresniesiems. Kiekvienas miestas padalytas į keturias lygias dalis. Kiekvienos dalies vidury yra turgavietė, pilna visokių daiktų. Tenai, į tam tikrus namus, suvežami kiekvienos šeimynos dirbiniai ir surūšiuojami į sandėlius. Iš jų kiekvienos šeimynos tėvas prašo, ko jam ar jo artimiesiems prisireikia, ir be pinigų, be jokio atlyginimo gauna, ko tik prašo. Ir kodėl jam turėtų neduoti? Visokių daiktų yra perteklius, ir nėra jokios baimės, kad kas nors įsigeis reikalauti daugiau, negu jam reikia. Kaipgi galima manyti, kad paprašys nereikalingų daiktų tas, kas įsitikinęs, jog jam niekada nieko nepritrūks? Kiekvienas gyvis tampa godus ir plėšrus arba bijodamas nepriteklių, arba, kaip žmogus, dėl išdidumo, kurio skatinamas laiko sau už garbę pralenkti kitus ir pasigirti nereikalingais savo turtais. Šitokios ydos utopiečių papročiuose visiškai nepasitaiko.

Be minėtų turgaviečių, yra ir maisto turgavietės, kur atvežama ne tik daržovių, vaisių ir duonos, bet ir žuvų, galvijų mėsos ir paukštienos, tam tikslui už miesto yra vietos, kur tekančiu vandeniu galima nuplauti puvėsius ir purvus. Iš čia jie išveža mėsą, tarnų rankomis gyvulius paskerdę ir nudyrę. Utopiečiai neleidžia savo piliečiams darinėti gyvulių, nes, jų nuomone, per šitokius darbus pamažu dingsta gailestingumas, mūsų prigimties žmoniškiausias jausmas. Jie gina įvežti į miestą purvinų ir nešvarių daiktų, kad neužterštų oro ir neprasidėtų ligos.

Be to, kiekviename kvartale yra erdvūs rūmai, pastatyti vienodu atstumu vieni nuo kitų; namas turįs atskirą vardą. Juose gyvena sifograntai. Kiekvieniems rūmams yra priskirta trisdešimt šeimynų, po penkiolika iš vienos ir kitos pusės, čia jos turi pietauti. Kiekvienų rūmų valgių gamintojai tam tikrą valandą susirenka į turgavietę ir,

nurodę savo valgytojų skaičių, gauna maisto. Bet pirmiausia aprūpinami ligoniai, gydomi bendruomenės ligoninėse. Tuoj už miesto sienų utopiečiai turi keturias ligonines, tokias didžiules, kad galima jas laikyti tikrais priemiesčiais. Taip padaryta, kad ligoniai, kad ir kiek daug jų būtų, nebūtų guldomi ankštai ir nepatogiai, ir kad sergą liga, kuria užsikrečiama prisilietus, būtų kuo atokiau nuo kitų. Šitos ligoninės yra puikiai įrengtos, aprūpintos viskuo, ko reikia pataisyti sveikatai, ligoniai slaugomi labai švelniai, rūpestingai; prityrę gydytojai juos nuolatos prižiūri. Nors niekas ten per prievartą nėra siunčiamas, tačiau visame mieste beveik nesurasi nė vieno žmogaus, kuris susirgęs norėtų gulėti ne ligoninėje, o namie. Kai ligonių virtuvės prižiūrėtojas paima maistą pagal gydytojų nurodymus, viskas, kas lieka geriausio, skirstoma pagal valgytojų skaičių tarp rūmų po lygiai, atsižvelgiant į kunigaikštį, vyriausiąjį šventiką ir traniborus, taip pat į pasiuntinius ir visus svetimšalius (jeigu jų pasitaiko, nors jų būna nedaug ir retai), bet atvykusiems pataiso tam tikrus gerai sutvarkytus būstus. Į šiuos rūmus paskirtomis valandomis pietų ir vakarienės susirenka visa sifograntija, pakviesta varinės dūdos garsais. Išimtį sudaro tik ligoniai, kurie guli arba ligoninėse, arba namie. Tiesa, niekas nedraudžia, patenkinus rūmų poreikius, prašytis maisto iš turgavietės namo: utopiečiai žino, kad niekas to nedarys be reikalo. Nors niekam nedraudžiama pietauti namie, bet nė vienas to nedaro su dideliu noru, nes laikoma ir negarbinga, ir kvaila vargti ir gamintis sau blogesnį valgį, kai rūmuose, esančiuose čia pat, yra pataisyta tokio puikaus ir gausaus maisto. Šiuose rūmuose nešvaresnį ar sunkesnį darbą dirba vergai. Tačiau virti, gaminti maistą, pietus taisyti – vienų moterų pareiga: jos dirba paeiliui iš kiekvienos šeimynos. Pietų sėdasi prie trijų ar daugiau stalų, pagal valgytojų skaičių. Vyrai užima vietas prie sienos, o moterys – priešais, kad, jeigu atsitiktų kokia staigi bėda (kaip kartais atsitinka nėščioms), jos galėtų, nesuardydamos eilių, atsikelti ir išeiti pas žindyves. Pastarosios sėdi atskirai su žindomais kūdikiais tam tikslui skirtame valgomajame, kur visada kūrenasi židinys, yra švaraus vandens, kartais

ir keletas lopšių, kad būtų galima kūdikius paguldyti ir panorėjus prie ugnies išvystyti, kad jie pasilsėtų, laisvai žaisdami. Kiekviena motina pati maitina savo vaiką, jeigu nesukliudo ar mirtis, ar liga. Kai šitai atsitinka, sifograntų žmonos skubiai ieško žindyvės, ir surasti ją nesunku: moterys, galinčios atlikti šią pareigą, mieliau jos imasi kaip kito darbo, nes visi giria jų gailestingumą, o auklėtinis žindyvę laiko motina. Žindyvių prieglobstyje būna visi berniukai, kuriems dar nesukako penkerių metų. Kiti nepilnamečiai, visi vienos ar kitos lyties asmenys, nesulaukę dar vedybinio amžiaus, arba patarnauja sėdintiems už stalo, arba, jeigu dėl savo amžiaus šito dar neįstengia, vis tiek stovi greta. Ir vieni, ir kiti tylėdami maitinasi tuo, ką jiems paduoda sėdintieji, ir neturi atskirai valgymui skirto laiko. Vieta pirmojo stalo vidury yra laikoma aukščiausia ir iš jos, kadangi stalas stovi skersai, valgomojo pakrašty, matyti visas sambūris. Čia sėdi sifograntas su žmona, greta du seniausieji. Mat prie kiekvieno stalo sėdi po keturis. O jeigu toje sifograntijoje yra šventykla, tai su sifograntu sėdi šventikas ir jo žmona, kurie ir pirmininkauja. Iš vienos ir kitos pusės vietas užima jaunesnieji; toliau vėl seniai: tokiu būdu visam name bendraamžiai susieti vienas su kitu ir sumaišyti su priešingo amžiaus žmonėmis. Toks paprotys esąs dėl to, kad seniai savo rimtumu ir pagarba jaunuolius sulaikytų nuo palaidų žodžių ir judesių, nes prie stalo negalima nieko nei padaryti, nei pasakyti, kas liktų nepastebėta iš visų pusių sėdinčių kaimynų. Patiekalai ne iš pirmosios vietos paduodami, bet pirmiausia visiems senesniems, kurių vietos yra pažymėtos, atnešamas geriausias valgis, o paskui jis skirstomas visiems po lygiai. Bet seniai savo nuožiūra išdalija aplink sėdintiems skanumynus, kurių nėra tiek daug, kad užtektų visam namui. Tuo būdu ir pagyvenusiems žmonėms reiškiama derama pagarba, ir jiems teikiamos lengvatos visiems prieinamos.

Kasdieną pietūs ir vakarienė pradedami doros mokančiu skaitymu, bet trumpučiu, kad neįkyrėtų. Tada senesnieji pradeda rimtas kalbas, tik ne liūdnas, o sąmojingas. Bet valgydami jie nieku būdu neužsiima ilgais svarstymais; mėgsta pasiklausyti taip pat jaunuolių

ir net patys skatina juos pakalbėti, norėdami pažinti kiekvieno gabumus ir talentą, kurie pasirodo puotoje laisvai bendraujant. Pietūs būna trumpi, o vakarienės ilgesnės, nes po pietų laukia darbas, o po vakarienės – miegas ir nakties poilsis, kuris, jų nuomone, esąs veiksmingesnis sveikam virškinimui. Nė viena vakarienė nepraeina be muzikos, o antrasis valgis nebūna be saldumynų. Jie uždega smilkalų, papurškia kvepalų ir daro viską, kad valgytojai būtų linksmai nusiteikę. Utopiečiai yra linkę pasismaginti, nes, jų nuomone, nėra draustina linksmybė, iš kurios nebūna nemalonumų.

Šitaip jie gyvena mieste, o kaimuose, kur šeimynos yra toliau viena nuo kitos, visi valgo namie. Nė vienai šeimai netrūksta maisto, nes iš kaimo į miestą patenka viskas, kuo maitinasi miestiečiai.

Apie utopiečių keliones

Jeigu kas nori aplankyti draugus, gyvenančius kitame mieste, apžiūrėti pačią vietovę, tas lengvai gauna leidimą iš savo sifograntų ir tranciborų, žinoma, jeigu kas netrukdo. Jie išvyksta su kunigaikščio laišku, kuriame pažymėta, jog leista keliauti ir grįžimo diena. Jie gauna vežimą ir valstybinį vergą, turintį varyti ir prižiūrėti jaučius. Bet jeigu tarp keleivių nėra moterų, tai vežimas, kaip sunkus kliuvinys, pasiunčiamas atgal. Nors kelionei jie nieko nepasiima, tačiau nieko jiems ir netrūksta: visur namie. Jeigu keleiviai užtrunka ilgiau kaip vieną dieną, tai kiekvienas verčiasi savo amatu, o to paties amato bičiuliai labai šiltai juos sutinka. Jeigu kas įsimanęs ima klaidžioti toliau negu leista, tai, nutvertas be kunigaikščio rašto, susilaukia bėdos: jis, kaip bėglys, grąžinamas atgal ir žiauriai baudžiamas. Antrą kartą pamėginęs taip pasielgti, tampa vergu.

Jeigu kas užsinori paklaidžioti po savo miesto apylinkes, tai niekas jam nedraudžia, jeigu tik leidžia tėvas ir sutinka žmona ar vyras. Bet atėjęs į kaimą negaus valgyti, jeigu neatliks pusės dienos darbo (arba tiek, kiek žmonės nudirba ligi vakarienės). Tokiomis sąlygo-

mis gali keliauti, kur nori, po savo miesto apylinkę. Toks keliautojas miestui bus tiek pat naudingas, kaip ir mieste būdamas.

Dabar matote, kad jiems nėra jokios galimybės dykinėti, nėra progos tinginiauti: nėra ten nė vienos vyninės, nė aludės; niekur nėra viešųjų namų, nėra progos ištvirkauti, nė vienos lindynės, nė vienos neleistinos sueigos; būdami visų akyse, jie yra priversti arba dirbti įprastinį darbą, arba garbingai ilsėtis.

Dėl tokios tvarkos šioje tautoje būtinai turi atsirasti visokių daiktų perteklius, o kadangi jis vienodas visiems, tai nieko nuostabaus, kad tarp jų nebūna nė vieno nuskurdėlio ar elgetos. Kai tik amaurotiečių senate, kurį, kaip minėjau, kas metai sudaro iš kiekvieno miesto trejetas atstovų, paaiškėja, kur ir kokių dalykų yra ypatingai daug ir kur ir kokių vaisių užderėjo itin mažai, tuojau stoką vienoje vietoje užpildo perteklius kitoje. Ir jie tai daro veltui, nieko neimdami iš tų, kuriems dovanoja. Bet ką jie duoda iš savo atsargų kokiam miestui, nieko nereikalaudami iš jo atgal, tą gauna, bėdos ištikti, iš kito miesto, nieko nemokėdami. Šiuo būdu visa sala yra tarytum viena šeimyna.

Apsirūpinę savimi (o tai, jų nuomone, pasiekiama tada, kai sukaupiama atsargų dvejiems metams, nes nežinia, koks bus kitų metų derlius), iš visų atliekų utopiečiai išveža į kitas šalis daugybę javų, medaus, vilnų, linų, medienos, amaro ir purpuro, kailių, vaško, lašinių, odų, be to, dar gyvulių. Visų tų daiktų septintąją dalį dovanoja neturtingiesiems to krašto gyventojams, o visus kitus parduoda už vidutinišką kainą. Varydami tokią prekybą, jie įsiveža ne tik tas prekes, kurių tėvynėje trūksta (tokių beveik nėra, neminint geležies), bet taip pat daug aukso ir sidabro. Kadangi tas paprotys jau senas, utopiečiai brangenybių turi visur ir daugiau, negu kad galima būtų tikėti. Todėl jie nepaiso, kaip parduoti: už grynus pinigus ar skolon, o didžiausią jų pinigų dalį sudaro skoliniai pasižadėjimai, kuriuos pasirašydami, po visokių papročių reikalaujamų formalumų, niekada nereikalauja atskirų asmenų, bet tiktai viso miesto laidavimo. O miestas, atėjus mokėjimo dienai, iš atskirų asmenų pasisko-

lina pinigų, įneša juos į iždą ir naudojasi tos sumos procentais, kol utopiečiai pareikalaus grąžinti skolą, o jie dažniausiai niekada ir neprašo. Mat, jų nuomone, neteisinga yra atimti jiems visai nereikalingą daiktą iš tų, kuriems jis reikalingas. Apskritai jie reikalauja paskolos tik tuo atveju, kai turi kapitalo dalį duoti kitai tautai arba kada reikia kariauti. Šiam atvejui jie ir saugo visus lobius, laikomus namie, kad rimto ir staigaus pavojaus valandą būtų jiems parama, o svarbiausia, kad galėtų už bet kokią kainą nusisamdyti svetimų karių, kuriuos jie mieliau siunčia į kovą negu savo piliečius. Utopiečiai žino, jog labai dažnai už didelius pinigus galima nupirkti net pačius priešus, kurie yra linkę išduoti ir pradėti atvirą kovą vienas su kitu. Dėl šitos priežasties jie ir saugo neįvertinamą lobį, bet ne kaip lobį, su juo taip elgiasi, kad papasakoti man iš tikro gėda; be to, bijau, kad niekas nepatikės mano žodžiais. Šitas mano baiminimasis juo tikresnis, nes žinau, jog ir aš pats sunkiai būčiau patikėjęs, jeigu savo akimis nebūčiau matęs, o tik girdėjęs iš kitų. Bet taip ir turi būti; juo svetimesnis yra klausytojų papročiams toks reiškinys, tuo mažiau juo pasitiki. Tas, kas protingai vertina padėtį turbūt mažiau stebėsis, jog ir kiti jų įpročiai didžiai skiriasi nuo mūsiškių, tad ir aukso bei sidabro naudojimas veikiau yra priderintas prie jų kaip prie mūsų papročių. Iš tikrųjų jie patys pinigų nenaudoja, o saugo juos tiktai minėtiem reikalam, kurių gali atsirasti, bet gali ir niekada nebūti.

Tuo tarpu auksą bei sidabrą, iš kurių kalami pinigai, jie vertina tik tiek, kiek jie iš esmės naudingi. Kas nemato, jog jie daug prastesni už geležį? Be jos žmonės negali gyventi, kaip be ugnies ir vandens; gamta auksui ir sidabrui nedavė tų savybių, be kurių negalėtume lengvai išsiversti, ir tik žmonių paikumas davė jiems vertę dėl jų retumo. Be to, gamta, kaip švelniausioji motina, viską, kas geriausia, kaip orą, vandenį, net pačią žemę, padėjo visiems prieš akis, o tai, kas tuščia ir nenaudinga, paslėpė labai giliai.

Jeigu tie metalai būtų slepiami kokiame bokšte, tada, kaip linkusi išsigalvoti kvaila minia, galėtų būti įtariamas kunigaikštis ir sena-

tas, jog nori klasta apgauti tautą ir patys turėti naudos. Sakykime, kad jie ims iš tų metalų kaldinti taures ir kitus dailius dirbinius, o vėliau prireikus turės vėl juos sulydyti, kad galėtų sumokėti kareiviams algas, tada galima numanyti, kaip sunkiai jie atsisakytų, ką buvo jau pamėgę.

Norėdami tam pasipriešinti, jie išgalvojo priemonę, atitinkamą jų papročiams, bet visiškai svetimą mums, kurie auksą didžiai vertiname ir uoliai saugome. Bet tuo gali patikėti tik savo akimis matę. Mat utopiečiai valgo ir geria iš prastučių molio ar stiklo indų, tiesa, labai dailių, bet pigių, o visur, ne tik visuomeniniuose rūmuose, bet ir atskirų žmonių butuose, naudojami aukso ir sidabro naktiniai puodai ir kiti indai nešvarybėms. Be to, iš tų pačių metalų dirbdina grandines ir kitus storus pančius, kuriais rakina vergus. Pagaliau visiems, kurie užsitraukė gėdą kokiu nusikaltimu, ausyse įverti auksiniai žiedai, jų pirštai apipinti auksu, kaklas apjuostas aukso grandine, galva aukso lanku. Tuo būdu utopiečiai visaip stengiasi, kad auksas ir sidabras jų šaly būtų laikomi per niekąą. Jei iš kitų tautų tuos metalus galima atimti su tokiu pat skausmu, kaip ir vidurius išplėšti, tai utopiečių šalyje, jeigu prireiktų atiduoti juos visus, atrodo, niekas nesijaustų nė už skatiką nuskriaustas.

Be to, jūros pakrantėse jie renka perlus, o vienur kitur prie uolų deimantus ir karbunkulus, tačiau jų neieško, tik rastus nudailina. Šitais akmenimis utopiečiai puošia kūdikėlius, kurie pirmaisiais vaikystės metais tokiomis puošmenomis džiaugiasi ir didžiuojasi, bet kai paaugę pastebi, kad tokiais niekniekiais naudojasi tik vaikai, ir tėvų neraginami, pajutę gėdą, meta tuos papuošalus, kaip ir mūsų vaikai vos paaugę meta riešutus, amuletus ir lėles[60]. Tokie skirtingi nuo kitų tautų papročiai sukuria ir skirtingą jų pasaulėžiūrą, šitai man paaiškėjo iš to, kas atsitiko anemolijų[61] pasiuntiniams.

[60] Riešutus, amuletus ir lėles... – senovės romėnų vaikų žaidimai. „Mesti riešutus" (*nuces relinquere*) reiškė „išaugti iš vaiko metų".

[61] A n e m o l i j a i iš graikų k. žodžio „anemolios" – vėjuotas, perkeltine prasme – tariamas, nesąs.

Atvyko jie į Amaurotą, kai aš ten buvau, kadangi jie keliavo svarbiais reikalais, tai prieš jų pasirodymą tarėsi trejetas piliečių iš kiekvieno miesto. Bet visi kaimynų pasiuntiniai, atvykdavę tenai seniau, būdavo kuo kukliausiai apsirengę, nes gerai žinojo utopiečių papročius, suprato, kad jie visiškai nevertina prabangių apdarų, šilką laiko per nieką, o auksą net šlykštybe. Bet anemolijai gyveno labai toli ir mažai bendravo su utopiečiais. Todėl jų pasiuntiniai, sužinoję, jog visi utopiečiai vaikšto apsirengę vienodu ir šiurkščiu apdaru, pamanę, jog jie ir neturi to, kuo nesinaudoja, būdami veikiau pasipūtę kaip išmintingi, jie ir nutarė vargšų utopiečių akis užtemdyti savo apdarų blizgesiu, pasirodydami išsipustę lyg kokie dievai. Todėl įžengė trys pasiuntiniai su šimtu palydovų, visi apsitaisę margais drabužiais, dauguma šilkais. Patys pasiuntiniai, priklausę tėvynėje kilmingiesiems, buvo apsivilkę auksu siuvinėtus apsiaustus, užsidėję dideles grandines, įsisegę auksinius auskarus, apsimovę aukso žiedus, be to, kepures nukabinėję aukso vėriniais, kurie žvilgėjo nuo perlų ir brangakmenių. Taigi jie buvo pasidabinę tokiomis puošmenomis, kuriomis utopiečiai bausdavo vergus, jos būdavo arba gėdos ženklu, arba vaikų žaislais. Todėl buvo ko pažiūrėti, kaip anemolijai kėlė skiauteres, lygindami savo puošmenas su pasipylusių į aikštes utopiečių apdarais. Kita vertus, ne mažesnis smagumas buvo stebėti, kaip smarkiai jie apsigavo, puoselėdami savo viltis ir kažin ko gero laukdami, ir kaip toli jie buvo nuo tos pagarbos, kurios tikėjosi sulauksią. Mat, išskyrus tik nedaugelį lankiusių kitas tautas dėl rimtos priežasties, visų utopiečių akimis žiūrint, visos šios žvilgančios puošmenos atrodė tikra gėda, ir todėl, pagarbiai kaip ponus sveikindami kiekvieną menkutį žmogelį, pačius pasiuntinius su aukso grandinėmis jie palaikė vergais ir su jais elgėsi be jokios pagarbos. Kad būtum regėjęs, kaip vaikai mėtė deimantus ir brangakmenius, matydami juos prie pasiuntinių kepurių, ir, kumščiodami motinai į šoną, taip kalbėjo:

– Mama, žiūrėk, koks didelis bernas, o terliojasi su perlais ir blizgančiais akmenukais, kaip mažiulis!

O gimdytoja taip pat rimtai jam atsakė:

– Tylėk, sūneli, matyt, koks juokdarys iš pasiuntinių!

Kiti peikė tas aukso grandines, kad iš jų nesą naudos, jos tokios plonos, jog vergas gali jas lengvai sulaužyti, ir tokios laisvos, kad panorėjęs gali jas nusimesti ir pabėgti kur nori.

Bet kai pabuvę dieną kitą pasiuntiniai pamatė baisybę nevertinamo aukso ir suprato, jog utopiečių krašte auksas tiek pat niekinamas, kiek jųjų šaly gerbiamas, ir kad vieno pabėgusio vergo grandinėms ir pančiams buvo išeikvota daugiau aukso ir sidabro, negu kad kainavo jų visų trijų puošmenos, nuleido jie sparnus ir susigėdę numetė visas tas gražmenas, kuriomis taip pūtėsi ir didžiavosi, ypač kada bičiuliškiau pasikalbėjo su utopiečiais ir sužinojo jų papročius ir nuomones. Juk šie stebisi, kaip gali atsirasti žmogus, kuris džiaugtųsi menko perliuko ar akmenuko abejotinu žvilgesiu, galėdamas stebėti kokią nors žvaigždę arba pačią saulę; arba kas gali būti toks neprotingas, kad tartųsi esąs kilmingesnis dėl plonesnio vilnos siūlo, nors šitą vilną, kad ir kaip plonai ji būtų suverpta, kadaise nešiojo avis, o tuo metu ji nebuvo niekas kitas, kaip avis. Stebisi utopiečiai ir tuo, kad auksas, toks nenaudingas daiktas, dabar visur pasauly tiek vertinamas, kad pats žmogus, per kurį ir kurio naudai jis įgijo tokią garbę, yra vertinamas daug mažiau negu auksas. Juk būna ir taip, kad koks kietagalvis, turįs proto ne daugiau kaip stuobrys, ne tik didžiausias begėdis, bet ir kvailys, tačiau turi savo rankose daug vergų, išmintingų ir gerų vyrų, tik dėl to, kad jam atiteko didelė aukso monetų krūva, o jei likimas ar koks įstatymų straipsnis (kuris kaip ir likimas gali viską apversti aukštyn kojom) atims krūvą iš to pono ir atiduos didžiausiam pastumdėliui iš visų jo tarnų, tada šeimininkas nueis tarnauti savo tarnui, kaip priekaba bei priedas prie pinigų. Bet daug didesnį nusistebėjimą ir neapykantą kelia tų žmonių neprotingumas, kurie vos ne dievišką pagarbą rodo turtuoliams, kuriems nieko neskolingi ir nuo kurių visai nepriklauso, tiktai dėl tų turtingumo, nors ir žino, jog šitie turtuoliai yra tokie godūs ir šykštūs,

kad galima tikrų tikriausiai tikėti, jog iš tos pinigų krūvos niekam niekada nenuriedės nė skatikas, kol jie bus gyvi.

Šitokias mintis utopiečiai pasisavino iš dalies beauklėjami, nes išaugo tokioje šalyje, kurios santvarka yra labai toli nuo minėtųjų kvailybių, iš dalies besimokydami ir beskaitydami knygas. Tiesa, kiekviename mieste nedaug tėra atleistų nuo kitų darbų ir skirtų mokslui, – tiktai tie, kurie iš mažens turi nepaprastus gabumus, didelį talentą ir polinkį tauriesiems menams, – tačiau vaikai visi mokosi, ir didelė tautos dalis, vyrai ir moterys, per visą gyvenimą mokymuisi skiria tris valandas, kada, kaip minėjome, būna laisvi nuo darbų. Atskirų dalykų jie mokosi savo kalba. Ji nėra skurdi žodžių, maloni ausiai ir raiškumu pranoksta kitas kalbas. Ta pati kalba, tiktai sudarkyta vienur vienaip, kitur kitaip, yra paplitusi didelėje to pasaulio dalyje.

Ligi mūsų atvykimo jie nieko nebuvo girdėję apie visus tuos filosofus, kurių vardai yra žymūs šiame, mums žinomame pasaulyje, bet muzikoje, dialektikoje, skaičiavimo ir matavimo moksle jie išrado beveik tą patį, ką ir mūsų senieji filosofai. Nors seniesiems beveik visais atžvilgiais prilygsta, tačiau atsilikę nuo naujųjų dialektikų atradimų. Mat jie nėra išradę nė vienos taisyklės iš tų sąmojingų išsigalvojimų, kurių čia visur mokosi vaikai iš vadinamosios „Mažosios logikos“[62], apie susiaurinimus, apibendrinimus ir supozicijas. Vadinamųjų „antrųjų intencijų“[63] utopiečiai ne tik deramai netyrinėjo, bet niekas iš jų nepajėgė pamatyti vadinamojo „žmogaus apskritai“ nors, kaip žinote, šitas padaras yra didžiulis, didesnis už bet kurį milžiną, ir galime jį net pirštu parodyti. Užtai utopiečiai ge-

[62] „Mažoji logika“ – XIII a. sukurtas scholastiškas vadovėlis. Toji logika buvo pavadinta „Mažąja“ dėl mažos apimties, bet kitoje vietoje Moras juokais aiškina, jog tas vadovėlis pavadintas „Mažąja logika“, nes jame maža logikos.
[63] Antrosios intencijos – scholastinės logikos terminas, žymįs reflektyvų pažinimą.

rai nusimano apie žvaigždžių sukimąsi, apie dangaus šviesulių judėjimą. Tam reikalui jie sumaniai išgalvojo net įvairiausių formų prietaisų, kurių padedami labai tiksliai sužino Saulės, Mėnulio ir kitų jų horizonte matomų šviesulių judėjimą ir padėtį. Tačiau jie nė sapne nesvajoja apie planetų bičiulystę ir nesutarimą ar apie kvailą ateities spėjimą iš žvaigždžių. Iš kai kurių per ilgą laiką stebėtų ženklų jie atspėja liūtis, vėjus ir kitas orų atmainas. Bet apie visų tų reiškinių priežastis, apie jūros potvynius, jos vandens sūrumą, apie dangaus ir pasaulio kilmę ir prigimtį jie samprotauja lygiai kaip ir mūsų senieji filosofai; iš dalies kaip anieji nesutaria vienas su kitu, taip ir utopiečiai, atrasdami naujas reiškinių priežastis, ginčijasi ne visur sutardami.

Toje filosofijos dalyje, kur kalbama apie moralę, jų nuomonės sutampa su mūsų: jie samprotauja apie dvasios, kūno ir išorines gėrybes ir ar dera gėrybės vardas šioms visoms ar tik dvasinėms ypatybėms. Jie svarsto apie dorybę ir malonumus. Bet svarbiausias ir pagrindinis jų ginčas yra tas, ar žmogaus laimės šaltinis vienas, ar daug jų. Tačiau šiuo klausimu jie, atrodo, linkę labiau, negu dera, palaikyti nuomonę, ginančią malonumą, kuris, jų galva, svarbiausias žmogaus laimės šaltinis. Ir juo nuostabiau, kad tokią opią nuomonę stengiasi paremti religija, kuri yra rimta ir rūsti, beveik niūri ir griežta. Ir utopiečiai niekada nesvarsto laimės klausimo, nesusiedami kai kurių iš religijos paimtų teiginių su filosofija, besiremiančia proto įrodymais, be kurių tikrosios laimės klausimo nagrinėjimas, jų nuomone, yra menkas ir nepakankamas. O tie teiginiai štai kokie: žmogaus siela esanti nemirtinga ir iš Dievo maloningumo gimusi laimei; už mūsų dorybes ir gerus darbus po šito gyvenimo laukiąs atlyginimas, o už kaltes – kančios. Nors tai ir religijos sritis, tačiau, jų manymu, ir protu galima prieiti tokias tiesas. Jas atmetus, utopiečiai neabejodami skelbia, jog niekas negalįs būti toks kvailas, kad nesiektų malonumų leistinomis ir neleistinomis priemonėmis; tiktai reikią žiūrėti, kad mažesnis smagumas nesutrukdytų didesnio, ir nereikią siekti tokio malonumo, už kurį prisieina atsilyginti skausmu.

Jie mano, kad kvailiausiai elgiasi tie, kurie vaikosi rūsčios ir sunkios dorybės ir ne tik atsisako gyvenimo saldumo, bet netgi patys užsikrauna skausmą, iš kurio negali laukti jokios naudos; kokia gi gali būti nauda, jeigu po mirties nieko nebepasieksi, o šitą visą gyvenimą praleisi be smagumų, tai yra vargingai. O laimė, jų manymu, ne kiekvienas smagumas, bet tik garbingas ir taurus. Į jį, kaip į aukščiausią gėrį, mūsų prigimtį traukianti pati dorybė, kuriai priešinga partija[64] ir tepriskiria laimę. Mat dorybė jiems – gyvenimas pagal prigimtį; šitokiam gyvenimui Dievas mus paskyręs. Ir žmogus turįs paisyti to prigimties potraukio, kuris klauso proto, kai reikia spręsti klausimą, ko siekti ir ko vengti. Pirmiausia protas žmonėse uždegąs meilę ir pagarbą dieviškajai didybei, kuriai turime dėkoti ir už tai, kad esame gyvi, kad galime justi laimę. Antra, protas mus skatinte skatinąs, kad ir patys kiek galėdami ramiau ir džiaugsmingiau gyventume ir visiems kitiems, kurie prigimties saitais susieti su mumis, padėtume to paties siekti. Tikrai, nebuvo niekada nė vieno tokio niūraus ir griežto dorybės sekėjo ir smagumų niekintojo, kuris patartų tau vargus, budėjimus ir skausmus ir nepasakytų, kad tu, kiek įstengdamas, turįs lengvinti kitiems skurdą ir vargą, kad toks elgesys esąs pagirtinas dėl žmoniškumo; nė viena kita dorybė nesanti būdingesnė žmogui: žmogus turįs žmogui patarnauti, jį guosti, padėti varguose, sunaikinęs liūdesį, grąžinti jam gyvenimo džiaugsmą, tai yra malonumą. Jeigu taip iš tikro yra, tai kodėl prigimtis negali skatinti, kad kiekvienas darytų sau tą patį? Iš tikrųjų, arba malonus, t. y. smagumą teikiąs, gyvenimas yra blogybė; jeigu taip, tai tu ne tik niekam neturi padėti sulaukti tokio gyvenimo, bet, kiek įstengdamas, turi nuo jo, kaip kenksmingo ir pražūtingo, visus vaduoti, arba, jeigu ne tik gali, bet ir turi patarti tokį gyvenimą kitiems, tai kodėl pirmiausia sau pačiam nepamėginus? Sau pačiam juk dera rodyti ne mažesnį palankumą kaip kitiems. Juk jeigu prigimtis skatina, kad būtumei ge-

[64] P r i e š i n g a partija, t. y. epikūriečių priešai stoikai.

ras kitiems, tai vėlei ji nesiūlo, kad sau pačiam būtumei rūstus ir negailestingas. Todėl, jų manymu, pati prigimtis mums nurodo malonų gyvenimą, tai yra smagumą, kaip visų mūsų veiksmų galutinį tikslą; o dorybė – gyvenimas pagal prigimtį. Prigimtis gi kviečia mirtinguosius remti vienas kitą, kad gyvenimas būtų linksmesnis. Ir teisingai daro: mat nėra nė vieno, kuris būtų iškilęs tiek virš žmonių giminės lemties, kad juo ypatingai rūpintųsi gamta, kuri vienodai gobia visus, duodama tą pačią išvaizdą. Todėl ta pati gamta nuolatos tau liepia žiūrėti, kad, savo labu besisielodamas, kitiems nelabo nedarytum.

Vadinas, utopiečių manymu, būtina laikytis ne tik sutarčių, sudarytų tarp atskirų asmenų, bet ir visuomeninių įstatymų, kuriuos pagal teisingumą paskelbė gerasis valdovas arba patvirtino visuotiniu nutarimu tauta, neprislėgta tironijos ir nesuviliota klastos, – įstatymų apie gyvenimo gėrybių, tai yra malonumų paskirstymą. Rūpintis savo gerove, nelaužant šitų įstatymų, yra protingumas, o paisyti ir visuomeninio labo – tavo pareiga. Grobstyti svetimus malonumus siekiant savųjų – skriauda, o ką nors atimti iš savęs ir pridėti kitiems yra žmoniškumo ir širdingumo pareiga, kuri niekada tiek naudos neatima, kiek prideda. Juk šita nauda yra atlyginama abipusėmis geradarystėmis, o pats geradarystės suvokimas ir prisiminimas apie meilę ir palankumą tų, kam padarei gera, tavo širdį labiau džiugina negu kūniškas malonumas, nuo kurio susilaikei. Pagaliau – religija lengvai įtikina mūsų sąmonę, kad vietoj trumpalaikio ir menko smagumo Dievas atlygina didžiuliu ir nesibaigiančiu džiaugsmu. Tuo būdu viską kruopščiai apsvarstę ir apmąstę, jie pripažįsta, kad mūsų veiksmų ir pačių dorybių galutinis tikslas ir laimė – malonumas.

O malonumu jie vadina kiekvieną kūno ir sielos judesį ir būklę, kada pagal prigimties nurodymus jaučiame džiaugsmą. Pastabą apie šį prigimties siekimą jie priduria ne be pagrindo. Jų manymu, iš prigimties malonu yra tai, ko žmonės siekia ne skriaudos keliu; kai, ko siekdami, jie nepraranda kito, didesnio malonumo; tai, kas neteikia vargo, tai, ko ieško ne tik pojūčiai, bet ir sveikas protas. Kita ver-

tus, yra malonumų, nesiderinančių su prigimtimi, juos mirtingieji pagal kokį tuščią susitarimą vaizduojasi saldžiais, tarytum žmonės galėtų kaitalioti tiek daiktus, tiek ir jų pavadinimus. Utopiečių įsitikinimu, tokiuose malonumuose nė kiek nėra laimės. Priešingai, net ją nutolina: kur kartą jie įleidžia savo šaknis, ten nebėra vietos tikriems ir nuoširdiems džiaugsmams, o širdis apsalsta nuo netikro smagumo.

Yra daug dalykų, kurie patys savaime neturi jokio malonumo, geroka jų dalis net slepia savy daug kartybės, tačiau dėl nelabų troškimų ir apgaulingų vilionių yra laikomi ne tik didžiausiais smagumais, bet net pripažįstami gyvenimo pagrindu.

Prie šių netikrų džiaugsmų utopiečiai priskiria anksčiau mano paminėtus, – kuo kas geresnį apdarą vilki, tas tariasi geresnis esąs. Juk jie klysta dvigubai. Ne mažiau apsigauna manydami, jog jų apdaras geresnis kaip jie patys. Iš tikrųjų – jeigu žiūrėsi apdaro naudingumo, tai kodėl plonesnių siūlų vilnonas geresnis už storesnį? Bet šitie žmonės skiauteres riečia tarsi jie būtų iškilę pagal prigimtį, o ne per klaidą, ir yra įsitikinę, jog nuo to ir jie patys vertingesni; tarytum visai pagrįstai jie reikalauja prabangesniam apdarui pagarbos, kurios blogiau apsivilkę net nebūtų drįsę tikėtis, ir piktinasi, jeigu kas į juos neatsuka akių.

Ar nėra to paties neišmanymo žymė ir siekimas tuščios ir nenaudingos garbės? Argi gali būti natūralus ir tikras džiaugsmas, kai kitas prieš tave apnuogina pakaušį ar sulenkia pakinklius? Gal šitai pagydys tau pakinklių skaudėjimą? Arba išvarys kvailybę tau iš galvos? Šitame netikro džiaugsmo reginy nuostabiausia yra tai, kaip smagiai kvailioja besižavį ir besididžiuoją savo kilmingumu, kad jie kilo iš tokių protėvių, kurių ilga virtinė buvo laikoma turtinga, ypač turėjusi didelių dvarų, – juk dabar kilmingumas ir yra niekas kitas. Jų manymu, nė per plauką nesumažės tas kilmingumas, jeigu jų protėviai nebus jiems palikę jokio turto arba jeigu palikimą jie patys bus praūžę.

Prie šitų žmonių utopiečiai priskiria ir tuos, kurie žavisi perlais ir brangakmeniais ir tariasi vos ne dievai esą, jeigu pavyksta gauti kokią brangenybę, o ypač tokios rūšies, kuri tuo metu jų šaly labiausiai vertinama. Mat ne visur ir ne visada tos pačios rūšys yra vienodai branginamos. Jie įsigyja tą perlą ar brangakmenį paprastai be auksinės įtvaros ir natūralų. Be to, pardavėjas dar turi prisiekti ir duoti laidą, kad tie brangieji akmenys yra tikri: tiek yra susirūpinę pirkėjai, kad jų akys nebūtų apgautos netikru vietoj tikro. Bet kodėl dirbtinis akmuo teiks tau mažiau smagumo, jeigu tavo akis jo neatskiria nuo tikro? Tikriausias daiktas – ir vienas, ir kitas akmuo turi turėti tokią pat vertę tau kaip ir aklam. Na, ar jaučia tikrą džiaugsmą, o gal tik apsigauna netikru smagumu sergstį nereikalingus turtus, nenaudodami savo krūvos, o tik gėrėdamiesi jos reginiu? Arba, skatinami priešingos ydos, slepia auksą, kurio niekada net nesirengia naudoti ir kurio galbūt niekada ir nebepamatys? Drebėdami, kad tik neprarastų, iš tikro jį praranda. Taip ir yra, jeigu neleidi sau, o galbūt ir visiems mirtingiesiems pasinaudoti tuo auksu ir užkasi jį žemėje? Ir, paslėpęs lobius, tarsi jau visai ramus, nesitveri džiaugsmu. Bet, sakykime, kad kas pavogs šitą turtą, o tu, nieko nežinodamas apie tą vagystę, po dešimties metų mirsi; per dešimtį metų, pragyventų po vagystės, ar labai svarbu tau buvo, ar tas auksas pagrobtas, ar neliestas? Juk ir vienu, ir kitu atveju tau iš jo buvo tiek pat naudos.

Prie tų kvailų pasismaginimų utopiečiai skiria žaidimą kauliukais (apie tą beprotybę jie tiktai girdėję, o patys jos nematę), be to, medžioklę ir paukščių gaudymą. Koks gi smagumas, klausia jie, mesti kauliukus ant išskobtos lentos? Tu tiek daug kartų tai darei, kad jeigu ir būtų malonus tas žaidimas, tai dažnai kartojamas nusibostų. Arba koks gali būti smagumas, o ne pasišlykštėjimas klausytis šunų lojimo ir staugimo? Arba kodėl smagiau stebėti, kada kiškį vejasi šuo, o ne šuo šunį? Juk ir vienu ir kitu atveju darosi tas pats: jie bėga, jeigu bėgimas tave smagina. Jeigu tave žavi viltis išvysti žudymą, jei lauki, kad tavo akyse vyks skerdynės, tai veikiau turi kelti gailestį

toks reginys: šuo drasko kiškelį, stipresnis – silpnesnį, nirtulingas – bailų ir vangų, pagaliau, kraugerys – nekaltą. Todėl utopiečiai visą šitą medžioklės verslą, kaip užsiėmimą, netinkamą laisviems žmonėms, paliko mėsininkams, o mes anksčiau sakėme, kad šitas amatas yra vergų. Utopiečiai mano, kad medžioklė yra žemiausia to darbo dalis, o kitos jo pusės esančios ir naudingesnės, ir tauresnės, nes jos teikiančios daug daugiau naudos ir žudančios gyvūnus tik iš reikalo, o medžiotojas, žudydamas ir draskydamas vargšą žvėrelį, ieško tik pasitenkinimo. Utopiečių nuomone, šitas troškimas matyti tikrų žvėrių žudymą atsiranda arba iš įgimto širdies žiaurumo, arba žmogus kraugeriu pasidaro, nuolatos ieškodamas tokių šiurkščių smagumų. Taigi šitą ir visus panašius reiškinius, kurių yra nesuskaitoma daugybė, minia laiko smagumais, o utopiečiai, nematydami tokiuose troškimuose jokio malonumo, įsitikinę, jog jie neturi nieko bendra su tikru malonumu. Jeigu šitie reiškiniai teikia ir pojūčiams kokį malonumą (o toks ir yra pasitenkinimo uždavinys), tai utopiečiai vis vien nekeičia savo nuomonės, nes priežastis esanti ne pats reiškinys, bet iškrypęs mirtingųjų įpratimas, kai žmonės kartumą laiko saldumu, visai taip, kaip nėščios moterys, sugedus skoniui, dervą ir lašinius taria saldesnius esant ir už medų. Tačiau, žinoma, jokio žmogaus sprendimas, iškrypęs dėl ligos ar įpročio, negali pakeisti nei kitų dalykų, nei malonumo esmės.

Utopiečių nuomone, smagumų, kuriuos jie pripažįsta tikrais, yra visokiausių rūšių; vienus jie priskiria dvasiai, kitus kūnui. Dvasios malonumas – tiesos suvokimas ir tas saldumas, kurį teikia jos stebėjimas. Be to, prisideda ir malonus tauriai pragyvento gyvenimo prisiminimas, ir neabejotina būsimosios palaimos viltis. Kūno malonumai esą dvejopi. Vieni teikia pojūčiams tikrą pasitenkinimą, kai yra atkuriama tai, ką yra sunaikinęs mumyse esantis karštis, o tai padaroma valgant ir geriant. Kitas atvejis, kada yra pašalinama tai, kas apsunkina kūną, kai tuštiname vidurius, gimdom vaikus, trinam ar kasom niežtimą kūno dalį.

Kartais atsiranda smagumas, neatkuriąs, ko pageidauja mūsų kūno nariai, ir nenuimąs skausmo, bet kuris ryškiais virpesiais kutena, skatina ir traukia mūsų pojūčius kažin kokia slapta jėga; taip, pavyzdžiui, veikia mus muzika.

Antra kūniškų malonumų rūšis, jų manymu, esanti rami ir gera kūno būklė, tai yra kiekvieno žmogaus sveikata, netrikdoma jokio skausmo. Iš tikrųjų! Jeigu jos nekankina skausmas, ji pati iš savęs džiūgauja, nors jos ir neskatina išorinis smagumas. Tiesa, sveikata nėra tiek pastebima ir jusles ne tiek užgauna, kiek nenumaldomas valgio ar gėrimo troškimas, bet vis dėl to daugelis mano, kad gera sveikata yra didžiausias malonumas. Beveik visi utopiečiai pripažįsta, jog sveikata yra didelis smagumas ir tarsi visko pamatas bei atrama: ji viena gali sukurti ramias ir geidaujamas gyvenimo sąlygas, o jeigu jos trūksta, nelieka vietos jokiam smagumui. Būklę, kada visai nėra skausmo, bet trūksta sveikatos, utopiečiai vadina nejautrumu, o ne malonumu. Gyvai apsvarstę klausimą, utopiečiai jau seniai atmetė nuomonę tų, kurie siūlė tvirtos ir netrikdomos sveikatos nelaikyti malonumu, nes esą jos buvimą galima suvokti tik išorinio pojūčio įtakoje. Bet, priešingai, dabar beveik visi jie sutaria, kad sveikata yra malonumo šaltinis. Jeigu su liga esą susijęs skausmas, kuris yra toks nepermaldaujamas malonumo priešas kaip ir liga sveikatai, kodėl negalėtų malonumas būti gera sveikata? Jų manymu, visai nesvarbu sakyti, kad ar liga yra kentėjimas, ar kad kentėjimas slypi ligoje, nes ir vienu, ir kitu atveju rezultatas tas pats. Todėl jeigu sveikata yra arba pats malonumas arba būtinai teikia malonumą, kaip ugnis kad skleidžia šilumą, tai ir vienu, ir kitu atveju negali trūkti malonumo geros sveikatos žmonėms. Be to, sako jie, kai valgome, su mumis dedasi ne kas kita, o vyksta kova, kurią kovoja pradėjusi svyruoti sveikata prieš alkį. Šioje kovoje ji pamažu atsigauna ir, pasiekusi įprastą gyvumą, teikia mums tą taip stiprinantį malonumą. Taigi nejaugi ta sveikata, kuri taip džiūgauja kovodama, nebus smagi, pasiekusi pergalę? Nejaugi laimingai atgavusi ankstesnę jėgą, siektą per visą kovą, ji tuojau pat sustings, nepažinusi savo gėrybių ir jomis

nepasinaudojusi? Mat, jų manymu, toli nuo tiesos yra tas, kas tiki, jog nejautrumas buvo pavadintas sveikata. Kas gi būdamas guvus, klausia utopiečiai, nesijaučia sveikas, jeigu iš tikro yra sveikas? Nejaugi kas gali būti toks sustingęs ar letargo ištiktas, kad neprisipažintų, jog sveikata jam malonumas ir džiaugsmas? O kas yra džiaugsmas, jeigu ne kitoks malonumo pavadinimas?

Utopiečiai ypatingai aukština dvasinius malonumus, juos laiko pirmaisiais ir svarbiausiais džiaugsmais; didžiausia jų dalis, utopiečių manymu, kyla puoselėjant dorybes ir suvokiant, jog tauriai buvo gyventa. Iš kūniškųjų malonumų pirmenybės palmę jie atiduoda sveikatai. Jų nuomone, skanaus valgio, gėrimo ir visko, kas gali teikti tokį smagumą, verta pageidauti, bet tiktai dėl sveikatos. Tokie dalykai esą malonūs ne patys per save, bet tiek, kiek jie priešinasi atsėlinančiai negaliai. Todėl išmintius turi veikiau vengti ligų, negu ieškoti vaistų nuo jų, veikiau vyti nuo savęs kentėjimus, negu kad klausytis paguodos žodžių. Todėl geriau bus netrokšti tokių kūniškų džiaugsmų, negu kad patirti smagumą iš jų. Jeigu kas tariasi esąs visai patenkintas tokiais malonumais, tas būtinai turi sutikti, jog jis būsiąs tikrai laimingas, jeigu visą gyvenimą nuolatos alks, trokš, jaus niežulį, valgys, gers, kasysis, trinsis; bet kas nemato, kad toks gyvenimas ne tik bjaurus, bet ir nelaimingas? Aiškus dalykas, šitie malonumai, kaip nešvariausi, yra iš visų patys žemiausi. Jie niekada ir neužeina kitaip, kaip tik su priešingais skausmais. Pavyzdžiui, su pasitenkinimu valgant yra susijęs alkis ir ne tolygiu būdu. Mat skausmas pasirodo ir smarkesnis, ir ilgesnis: jis ir atsiranda anksčiau už malonumą, ir dingsta smagumui nykstant. Šitokius malonumus utopiečiai laiko nevertais dėmesio ir juos pripažįsta tik iš didelio reikalo. Bet utopiečiai yra patenkinti ir šitokiais malonumais ir dėkoja už dovanas gerajai motinai gamtai, kuri su švelniausiu meilumu skatina savo kūdikius imtis to, ką būtinumas nuolatos verčia daryti. Iš tikrųjų, koks koktus būtų gyvenimas, jeigu, panašiai kaip kitas negalias, kurios rečiau mus užgriūva, nuodais ir karčiais vaistais turėtume kasdieną nuginti alkio ir troškulio ligas?

Utopiečiai mėgsta ir vertina grožį, jėgą, žvalumą, kaip ypatingas ir malonias prigimties dovanas. Jie pripažįsta kaip malonų gyvenimo pagražinimą ir smagumus, pasiekiančius mus per ausis, akis, nosį, – juos gamta panorėjo skirti žmogui, kaip jam vienam būdingus, nes be žmogaus nėra kitų gyvų būtybių, kurios suvokia pasaulio grožį ir puikumą, jaučia malonius kvapus (žvėrys skiria tik maisto kvapą) ir skiria garsų ir tonų dermę bei nedarnumą. Visais atvejais jie laikosi taisyklės, kad menkesnis malonumas neturi trukdyti didesniam, kad iš jo niekada neturi kilti skausmo, kuris būtinai atsiranda, jeigu malonumas esąs negarbingas. Bet jie laiko didžiausia kvailyste, nepaprastu žiaurumu sau, didžiausiu nedėkingumu prigimčiai, jeigu kas paniekina dovanotą jam grožį, eikvoja jėgas, žvalumą paverčia tingumu, sekina kūną pasninkais, kenkia savo sveikatai ir atmeta kitas prigimties malones. Išimtis gali būti tik viena: jeigu kas nors nebepaiso šių savo patogumų, pradėjęs karščiau rūpintis kitais ir visuomene, laukdamas už tuos vargus iš Dievo didesnio džiaugsmo. Šiaipgi visai kvaila save kankinti be naudos kam nors, dėl tuščio dorybės šešėlio arba trokštant vieno dalyko, kad ne taip sunkiai būtų galima pakęsti nelaimes, kurios niekada galbūt jo ir neištiks. Vadinas, toks žmogus tarytum paniekina pareigas prigimčiai ir atsisako visų jos geradarysčių.

Tokia utopiečių nuomonė apie dorybę ir malonumą. Jeigu žmogui neįkvėps ko nors šventesnio iš dangaus siųsta religija, tai jo protas ir negalės nieko tikresnio surasti. Svarstyti, ar teisinga ta nuomonė, ar ne, mums neleidžia laikas, be to, nėra ir reikalo. Mat ėmėme pasakoti apie utopiečių santvarką, o ne ginti ją.

Kad ir kokie būtų jų patvarkymai, esu įsitikinęs, kad niekur nėra tokių puikių žmonių ir tokios laimingos valstybės. Utopiečiai yra žvalūs ir miklūs, pasižymi didesne jėga, negu atrodo pagal ūgį, tiesą sakant, nežemą. Ir nors jų žemės ne visur derlingos, klimatas nelabai sveikas, tačiau, saikingai maitindamiesi, jie taip užsigrūdina prieš oro atmainas, o žemę taip gerai įdirba, kad nė vienoj tautoj nebūna

gausesnio derliaus ar gyvulių prieauglio. Žmonės labai gyvybingi ir serga nedaugeliu ligų. Todėl tenai pirmiausia pastebėsi, kaip uoliai jie dirba įprastinius žemės darbus, kaip stengiasi išmone ir rūpestingumu pagelbėti ne tokiai derlingai žemei.

Be to, pamatysi žmones rankomis vienoje vietoje raunančius mišką ir sodinančius kitoje. Šiuo atveju žiūrima ne žemės derlingumo, o išvežimo patogumo, – kad būtų malkų arčiau jūros, prie upių ar pačių miestų. Mat sausumos keliu į tolesnes vietoves lengviau atvežti javų negu malkų. Žmonės smagūs, sąmojingi, sumanūs, mėgstą ramybę, prireikus nebiją sunkių darbų. Kitais atžvilgiais jie nelabai veržlūs, bet dvasinių vertybių siekia nenuilsdami.

Iš mūsų sužinoję apie graikų literatūrą ir mokslą (lotynuose, atrodė, be istorijos ir poezijos, nebuvo nieko, kas būtų galėję juos patraukti), jie kuo uoliausiai stengėsi, mums aiškinant, viską išmokti. Pradėjome su jais skaityti, labiau norėdami parodyti neatsisaką tokio darbo negu kad tikėdamiesi iš to naudos. Bet šiek tiek padirbėję iš utopiečių stropumo tuojau supratome, jog ne veltui savo uolumą rodome. Jie pradėjo taip lengvai vedžioti raides, taip gerai tarti žodžius, taip greitai įsiminti ir taip tiksliai versti, kad mes labai nustebome. Tiesa, dauguma ėmėsi šito mokslo ne tik patys susidomėję, bet ir senato paliepti, savo gabumais priklausą rinktinių mokslininkų skaičiui ir jau subrendę. Todėl greičiau kaip per trejetą metų gerai išmoko kalbą; geriausius rašytojus galėjo skaityti be kliūčių, nebent vienur kitur trukdydavo pasitaikančios spaudos klaidos. Utopiečiai tuo lengviau susipažino su šia literatūra, nes ji, kaip spėju, jiems artima. Manau, kad šita tauta kilusi iš graikų, nes jų kalba visais kitais atžvilgiais labai artima persams, miestų ir pareigūnų pavadinimuose turi tam tikrų graikų kalbos pėdsakų. Rengdamasis ketvirtą kartą plaukti, pasiėmiau vietoj prekių didelę knygų krūvą, nes buvau pasiryžęs verčiau niekada, negu greitai grįžti. Todėl utopiečiai turi iš manęs daug Platono veikalų, dar daugiau Aristotelio, taip

pat Teofrasto[65] knygą apie augalus, tik gaila, su daugybe spragų. Mat plaukdami knygos neprižiūrėjom, ir ją nutvėrė beždžionė, ji beišdykaudama ir bežaisdama vienur kitur išplėšė keletą puslapių ir juos sudraskė. Iš gramatikos sudarytojų jie turi tiktai Laskarį[66]; mat Teodoro[67] neatsivežiau, taip pat jokio žodyno, be Hesichijo[68] ir Dioskorido.[69] Jie labai brangina smulkiuosius Plutarcho[70] veikalus, taip pat žavisi Lukiano[71] grakštumu ir sąmojum. Iš poetų jie turi Aristofaną,[72], Homerą[73] ir Euripidą, be to, Sofoklį[74], atspausdintą smulkiaisiais Aldo[75] rašmenimis, iš istorikų Tukididą[76] ir Herodo-

[65] Teofrastas (apie 372–287 m. pr. Kr.) – Aristotelio mokinys ir sekėjas, gamtos tyrinėtojas, parašęs veikalą apie augalus ir „Charakterius".

[66] Laskaris Konstantinas – Bizantijos mokslininkas, gyvenęs XV a. Jo graikų kalbos gramatika buvo atspausdinta 1476 m. Milane.

[67] Teodoras Gaza (1398–1478) – kitas žymus Bizantijos mokslininkas, graikų kalbos tyrinėtojas, kurio graikų kalbos gramatika buvo išleista XV a. pabaigoje.

[68] Hesichijas – graikų gramatikas, gyvenęs turbūt VI a. XVI a. pradžioje Venecijoje buvo išspausdintas jo „Graikų kalbos žodynas".

[69] Dioskoridas – graikų gydytojas, gyvenęs I a. XV a. pabaigoje Venecijoje buvo išleisti jo kūriniai.

[70] Plutarchas (apie 46–120 m.) – žymus graikų rašytojas, parašęs daug „Palyginamųjų biografijų", kur sulygina graikų ir romėnų kultūros ir politinius veikėjus. Kitas žymus jo veikalas „Moralia", kur autorius nagrinėja įvairiausias moralines temas.

[71] Lukianas (120–180) – graikų rašytojas, parašęs daug įvairių kūrinių, daugiausia satyrinio pobūdžio.

[72] Aristofanas (apie 446–385 m. pr. Kr.) – žymus graikų rašytojas, komedijų kūrėjas.

[73] Homeras – legendinis graikų didžiųjų poemų „Iliados" ir „Odisėjos" autorius.

[74] Sofoklis ir Euripidas (IV a. pr. Kr.) – didieji graikų rašytojai, tragedijų kūrėjai.

[75] Aldas Manucijus – Venecijos tipografas, gyvenęs XV–XVI a., išspausdinęs labai daug antikinių autorių tekstų.

[76] Tukididas (apie 460–395 m. pr. Kr.) – žymus graikų istorikas, parašęs didelį veikalą apie Peloponeso karą.

tą[77], taip pat Herodianą[78]. Dar reikia paminėti, kad mano bičiulis Tricijus Apmatas[79] buvo atsivežęs iš medicinos kai kuriuos mažuosius Hipokrato[80] veikalus ir Galeno[81] „Mažąjį meną". Šias knygas jie didžiai vertina. Nors iš visų tautų utopiečiai beveik mažiausiai pasigenda medicinos, tačiau niekur ji nėra labiau gerbiama: jos pažinimą jie priskiria prie puikiausių ir naudingiausių filosofijos sričių. Su šia filosofija tyrinėdami gamtos paslaptis, jie tariasi turį ne tik nuostabų malonumą, bet ir gauną jos sumanytojo ir kūrėjo didžiausią malonę. Utopiečių manymu, jis, kaip ir kiti kūrėjai, leido stebėti šio pasaulio sąrangą žmogui (jam vienam ir suteikė tokią galią) ir jį, kaip smalsų ir kruopštų savo kūrinių stebėtoją ir gerbėją, myli daug labiau negu tą kuris, tarsi neprotingas gyvūnas šaltai ir kvailai paniekinęs didingą ir nuostabų reginį.

Todėl utopiečiai savo gabumais, pamiklintais mokslų, yra nuostabiai įgudę išradimams, teikiantiems visokių gyvenimo patogumų. Tik už du išradimu jie turi būti dėkingi mums: už knygų spausdinimą ir popieriaus gamybą; bet ir čia pagelbėjome ne tiek mes, kiek jie patys sau. Kai jiems rodėme raides, Aldo atspausdintas popierinėse knygose, ir daugiau kalbėjome apie ką kita, negu aiškinome, iš kokios medžiagos gaminti popierių ir kaip spausdinti raides (niekas iš mūsų nė vieno, nė kito dalyko gerai neišmanė), jie tuojau viską aiškiausiai suvokė ir, nors seniau jie rašydavo tik ant kailių, žievės ir papiruso, dabar tuojau pat ėmė daryti popierių ir spausdinti raides. Tiesą sakant, iš pradžių tas darbas jiems nelabai sekėsi, bet, keletą kartų pamėginę, trumpu laiku viską išmoko ir padarė tokią pažan-

[77] Herodotas (V a. pr. Kr.) – „istorijos tėvas", palikęs didžiulį veikalą apie graikų ir persų karus.

[78] Herodianas (170–240) – graikų istorikas, rašęs apie Romos imperatorius.

[79] Tricijus Apinatas – Moro sugalvotas asmuo ir vardas.

[80] Hipokratas – graikų gydytojas, gyvenęs V a. pr. Kr., „medicinos tėvas".

[81] Galenas (131–201) – graikų gydytojas, parašęs veikalų apie gydymo meną, vienas iš jo kūrinių buvo pavadintas „Mažasis menas".

gą, kad, jeigu turėtų graikų autorių egzempliorių, jiems netrūktų knygų. Dabar jie turi ne daugiau literatūros už tą, kaip jau mano buvo sakyta, o turimas knygas išleido daugeliu tūkstančių egzempliorių.

Utopiečiai maloniai priima kiekvieną, atvykusį pažiūrėti jų šalies, ypač žmogų didelių gabumų ar keliavusį po daugelį kraštų ir gerai juos pažinusį; šiuo atžvilgiu jiems buvo malonus ir mūsų atvykimas. Jie mėgsta pasiklausyti, kas ir kur pasaulyje dedasi. Tačiau į Utopiją prekybos tikslais nelabai dažnai kas užsuka. Iš tikrųjų, ką gi, be geležies, gali pas juos kas įvežti arba ką išvežti, be aukso ar sidabro? Be to, jie mano, kad išvežtinus daiktus protingiau patiems išvežti, negu duoti kitiems tai padaryti. Tuo būdu jie nori susipažinti su aplinkinėmis tautomis ir nepamiršti patirties bei įgudimo plaukiojant jūromis.

Apie vergus

Utopiečiai nelaiko vergais nei karo belaisvių, išskyrus tuos, kuriuos patys paima mūšyje, nei vergų vaikų, nei pagaliau tų, kurie kitose tautose gali būti nupirkti kaip vergai. Bet jie paverčia vergais savo piliečius už gėdingą poelgį arba tuos, kurie svetimuose miestuose būtų pasmerkti mirti už nusikaltimus. Pastarosios rūšies žmonių yra daug; daugybę jų utopiečiai gauna labai pigiai, o kartais už dyką. Vienos ir kitos rūšies vergai ne tik nuolatos dirba, bet ir būna surakinti grandinėmis; o su vergais, kilusiais iš saviškių, utopiečiai elgiasi griežčiau, nes mano, jog šitie yra smarkiau nusikaltę ir verti didesnės bausmės: puikus auklėjimas juos mokęs dorybės, o jie vis tiek negalėję susilaikyti nuo pikto.

Dar yra viena vergų rūšis, kai iš kitos tautos darbštus ir neturtingas samdinys nutaria savo noru vergauti utopiečiams. Į šiuos utopiečiai žiūri su pagarba ir elgiasi su jais nė kiek ne šiurkščiau kaip su savo piliečiais; tik jiems, kaip geriau pripratusiems, skiria šiek tiek

daugiau darbo. Norinčio išvykti (o tas atsitinka nedažnai) utopiečiai nelaiko ir paleidžia netuščiomis rankomis.

Kaip jau minėjau, utopiečiai labai rūpestingai slaugo ligonius ir kiek išgalėdami stengiasi grąžinti jiems sveikatą arba tinkamu gydymu, arba maitinimu. Net sergančius nepagydoma liga jie guodžia; pasėdi prie jų, pasikalba su jais, visaip stengdamiesi palengvinti kančias. Bet jeigu liga nepagydoma, nuolatos vargina ir kankina žmogų, tada šventikai ir pareigūnai šitaip jį ragina: jis negalįs atlikti jokių gyvenimo uždavinių, kitiems tapęs nemalonus, našta sau, taip sakant, pragyvenęs savo mirtį, todėl jis turįs nebetęsti savo pražūties ir vargų ir, jeigu jam gyvenimas kančia, ryžtis mirti; turėdamas viltį, kad bus išvaduotas iš šio kartaus gyvenimo tarsi iš kalėjimo arba kankynės, jis turįs arba pats išsilaisvinti, arba laisvu noru sutikti, kad būtų kitų išvaduotas. Šitoks jo poelgis būsiąs protingas, nes jis mirdamas galįs nutraukti ne kokias gyvenimo gėrybes, o kančias, o jeigu jis paklausytų šventikų, tai yra Dievo valios aiškintojų, patarimų, tai jo poelgis būsiąs dievobaimingas ir šventas. Paklausę šio raginimo savanoriškai baigia gyvenimą arba badaudami, arba užmigdyti miršta, nejausdami mirties. Tačiau utopiečiai nepribaigia nė vieno žmogaus, jeigu jis nenori, ir nė kiek nesumažina jam savo paslaugų. Baigti gyvenimą paklausius tokių įtikinėjimų garbinga. Jeigu kas pats atima sau gyvybę, neįrodęs šventikams ir senatui būtinos mirties priežasties, tokio jie nelaiko vertu nė žemėje laidoti, nė ugnyje deginti, bet gėdingai be laidotuvių išmeta kur nors į pelkę.

Moteris teka ne anksčiau kaip sulaukusi aštuoniolikos metų amžiaus, o vyras veda, kada jam sukanka net ketveriais metais daugiau. Jeigu prieš santuoką vyras arba moteris nutveriami slaptai besanguliaują, tai skaudžiai baudžiami, jiems uždraudžiama tuoktis, tik kunigaikščio malonė gali atleisti jiems kaltę. Tos šeimynos tėvui ir motinai, kurių namuose įvyko nusikaltimas, didelė nešlovė, kaip nerūpestingai atlikusiems jiems deramą pareigą. Utopiečiai taip rūsčiai baudžia už šį nusikaltimą, nes žiūri, kas bus ateity: jeigu žmonių nesulaikysi nuo sanguliavimo, tai ir santuokoje retai tegalima tikėtis

tikros meilės, o juk visą gyvenimą teks praleisti su vienu žmogumi ir pakęsti visokius iš to kylančius sunkumus.

Be to, rinkdamiesi sau žmoną ar vyrą, utopiečiai rimtai ir griežtai laikosi didžiai keisto, kaip mums pasirodė, ir baisiai juokingo papročio. Pagyvenusi ir garbinga moteris parodo jaunikiui moterį (vis tiek, ar ji bus mergina, ar našlė) nuogą, o savo ruožtu koks nors gerbtinas vyras merginai pristato nuogą jaunikį.

Mes juokaudami šaipėmės iš netinkamo papročio, o utopiečiai stebėjosi kitų tautų nepaprastu kvailumu. Esą pirkdamiesi kumeliuką už nedidelius pinigus žmonės paprastai būna labai atsargūs: nors arklys ir šiaip beveik nuogas, tačiau jie atsisako jį pirkti, nenuėmę balno ir visų aptiesalų, bijodami, kad po tais dangalais neslypėtų kokia opa. Rinkdamiesi žmoną, kuri per visą gyvenimą bus arba džiaugsmas, arba pasibjaurėjimas, žmonės elgiasi labai neapdairiai: apsiautę visą kūną drapanom, jie vertiną moterį iš plaštako didumo plotelio, nes nieko daugiau, be veido, nemato ir veda ją, statydami save į rimtą pavojų, jog bendras gyvenimas nebus laimingas vėliau pasirodžius kokiam trūkumui.

Juk ne visi yra tiek išmintingi, kad kreiptų akis tiktai į būdą: net patys išminčiai tuokdamiesi greta dvasinių dorybių žiūri ir kūno savumų. Po šitais apdangalais kartais gali slypėti koks šlykštus luošumas, kuris nuo žmonos atstums širdį, kada fiziškai nuo jos nebus galima atsiskirti. O jeigu žmona bus suluošinta per nelaimingą atsitikimą jau po sutuoktuvių, tai kiekvienas turįs kęsti savo dalią; o kad anksčiau kas nepatektų į spąstus, turį saugoti įstatymai. Ir tuo reikėję juo labiau rūpintis, nes utopiečiai vieninteliai tų kraštų gyventojai, kurie tenkinasi viena žmona, ir santuoka jų tarpe nutrūksta retai kitais atvejais kaip tik mirtimi, nebent pasitaiko svetimavimas arba nepakenčiamas būdas. Abiem šiais atvejais senatas leidžia nukentėjusiai pusei pakeisti savo sugyventinį, o antrasis ligi gyvenimo pabaigos gyvena be šlovės ir vienišas. Kitais atvejais jie nieku būdu neleidžia mesti žmonos, jeigu ji nesutinka ir nėra nusikaltusi, o tik dėl atsiradusios kūne kliaudos, nes ir žiauru esą palikti žmogų,

kai jis reikalingas didžiausios paguodos; ir nebūtų tikro ir tvirto ramsčio senatvėje, kuri nepagaili nė ligų ir pati yra liga. Kartais vyro ir žmonos ne visai sutinka charakteriai ir abu sutuoktiniai susiranda kitus, su kuriais tikisi maloniau gyvensią, tada pusės susitarusios išsiskiria ir sudaro naują santuoką. Bet šitaip pasielgti gali tik sutinkant senatui, kuris leidžia išsiskirti tiktai pats ir padedamas savo žmonių, kruopščiai ištyręs bylą. Bet ir šiuo atveju reikalas būna nelengvas, nes, utopiečių manymu, lengva viltis sudaryti naują santuoką negali stiprinti sutuoktinių meilės.

Santuokos pažeidėjai yra baudžiami sunkiausia vergija, ir jeigu abu buvo nebe vieniši, tai nuskriaustieji, jeigu tik nori, meta svetimautoją ir susituokia su kita nukentėjusia puse arba su kuo panori. Bet jeigu kas nors iš nuskriaustųjų nesiliauna mylėjęs taip negražiai pasielgusį sutuoktinį, tai jam leidžiama likti teisėtoje santuokoje, jeigu tik jis nori lydėti vergų darbams pasmerktąjį vyrą ar žmoną. O kartais vieno atgailavimas, o kito uolus paslaugumas sukelia gailestingumą kunigaikščio širdyje, ir jis nusikaltėliui vėl grąžina laisvę. Bet nusikaltimas, antrą kartą pasikartojęs, baudžiamas mirtimi.

Už kitus nusižengimus joks įstatymas nenustato bausmės, bet už kiekvieną žiaurų ar neregėtą poelgį bausmę paskiria senatas. Žmonas tramdo vyrai, o tėvai – vaikus, jeigu tik jie nepadarė tokio pikto darbo, už kurį pagal papročius reikia viešai bausti. Bet paprastai už sunkiausius nusikaltimus jie yra baudžiami vergija. Tokia bausmė esą ir nusikaltėliams gana baisi, ir valstybei parankesnė, negu kad kaltuosius žudyti ir skubiai naikinti. Jų darbas duoda daugiau naudos negu jų žudymas, be to, jų pavyzdys ilgą laiką atgrasina kitus nuo panašaus pikto darbo. Jeigu ir dabar jie vėl pradeda maištauti ir priešintis, tada juos žudo tarytum nesuvaldomus žvėris, kurių nesulaiko nei kalėjimas, nei grandinės. Bet kantriai kenčiantiems vergiją neatimama viltis. Jeigu ilgalaikis kentėjimas juos sutramdys ir jie ims gailėtis rodydami, jog nusikaltimas juos slegia labiau negu bausmė, tai kartais kunigaikštis, o kartais tauta balsavimu gali sušvelninti jų vergovę arba ją panaikinti. Skatinimą moterį sanguliauti utopiečiai

laiko ne menkesniu įžūlumu kaip patį sanguliavimą. Apskritai kiekviename gėdingame poelgyje tam tikrą ryžtingą bandymą jie prilygina pačiam veiksmui. Jų manymu, nesėkmė šiuo atžvilgiu neturi duoti naudos tam, dėl kurio kaltės ji ištiko.

Juokdariai jiems teikia linksmybių; todėl užgaulioti juos esą gėda, bet leidžiama smagintis iš jų kvailysčių, nes ir patiems juokdariams labai naudinga. Jeigu kas yra tiek rūstus ir niūrus, kad jo neprajuokina joks veiksmas, nė joks žodis, tai tokiam žmogui jie niekada nepaveda rūpintis juokdariu bijodami, kad juokdario nežiūrėsiąs žmogus, kuriam jis neduoda ne tik jokios naudos, bet ir smagumo, o džiuginti – vienintelis juokdario gabumas.

Šaipymąsi iš nedailumo ir luošumo jie laiko gėda ir panieka, bet ne tam, kas yra pašiepiamas, bet pačiam pašaipūnui: kvaila esą prikišti kokią ydą, kurios išvengti jis negalėjęs. Nepuoselėjąs įgimtojo grožio esąs apsileidėlis ir tinginys, kaip ir begėdis esąs tas, kuris griebiasi dirbtinio pagražinimo. Jie iš patirties žino, kad jokiu išoriniu dailumu negali žmonos taip įsiteikti vyrams, kaip dorumu ir nuolankumu. Tiesa, kai kurie susižavi išoriniu grožiu, bet moteris vyrą išlaiko prie savęs ne kitaip, kaip dorybe ir klusnumu.

Utopiečiai ne tik bausmėmis atgraso žmones nuo piktų darbų, bet kviečia juos į dorybę, rodydami ir garbingus poelgius. Todėl jie aikštėje stato statulas žymiems valstybei nusipelniusiems vyrams, kad būtų atmenami jų žygiai ir jų palikuonims protėvių garbė būtų tarsi pentinai, skatiną į dorybę. Kas apgaulingais keliais siekia valstybinių vietų, tas negauna jokių.

Tarp savęs pareigūnai gerai sugyvena, nes nė vienas nėra pasipūtęs ar baisus, jie vadinami tėvais ir elgiasi deramai. Utopiečiai jiems noriai rodo pagarbą, nereikia jos prievarta siekti. Net ir pats kunigaikštis išsiskiria ne drabužiais ar vainiku, jis nešioja javų gniūžtę, taip pat ir vyriausio šventiko žymuo yra vaškinė žvakė, nešama prieš jį.

Įstatymų jų šaly labai nedaug; taip susitvarkiusiems jų reikia kuo mažiausia. Pirmiausia jie daro priekaištą kitoms tautoms, kurioms neužtenka begalinių įstatymų[82] ir jų aiškintojų tomų.

Patys utopiečiai laiko didžiausia neteisybe varžyti žmones įstatymais, kurių yra daugiau, negu galima perskaityti, arba jie tiek migloti, kad niekas negali suprasti. Jie atmeta advokatus, kurie gudriai veda bylas ir suktai aiškina įstatymus. Utopiečiai mano, jog visų geriausiai, kai kiekvienas pats veda savo bylą ir pasakoja teisėjui, ką ketino pasakoti gynėjui. Šiuo būdu ir išsisukinėjimų mažiau būsią, ir lengviau susekti tiesą, nes šnekės tas, kurio joks gynėjas neišmokė akių dumti, o iš jo kalbos teisėjas gali sumaniai viską išpainioti ir apginti paprastus žmones nuo gudruolių šmeižtų. Kitose tautose, kur baisybė visokių supainiotų įstatymų, šito laikytis sunku, o kiekvienas utopietis yra teisės žinovas. Kaip jau minėjau, įstatymų jų šaly labai maža, o įstatymas yra tuo teisingesnis, kuo paprasčiau jis aiškinamas. Be to, visi įstatymai esą skelbiami, kad primintų kiekvienam jo pareigas; gilesnis įstatymo aiškinimas yra prieinamas tik labai nedaugeliui, nes maža tėra žmonių, suvokiančių prasmę; o paprastesnė ir prieinamesnė įstatymų prasmė yra aiški kiekvienam. Paprastiems žmonėms, kurių yra daugiausia ir kuriems labiausiai reikia pamokymų, visai nesvarbu, ar visai nebus išleistas įstatymas, ar jis bus taip išdėstytas, kad jo prasmę suvoks tik didelis protas po ilgų svarstymų. Paprasti bukos galvos žmonės negali prieiti tokių išvadų, be to, tokiam darbui neužtektų jiems ir gyvenimo, skirto maistui ieškoti.

Dėl šitų dorybių kreipia į utopiečius akis laisvi nepriklausomi kaimynai, kurių nemažą būrį jie kitados išvadavo iš tironijos, ir prašo iš jų sau pareigūnų, vienų kasmet, kitų kas penkeri metai. Pasibaigus tarnybos laikui, svetimšaliai kuo garbingiausiai palydi juos at-

[82] Tacitas tvirtino, kad „valstybei iš pagrindų suirus atsiranda baisybė įstatymų“ (*Analai*, III, 27).

gal, o į savo tėvynę vėl nusiveža kitus. Taigi šios tautos nepaprastai karštai ir kruopščiai rūpinasi savo valstybe: jeigu jos gerovė ir pražūtis priklauso nuo pareigūnų būdo, tai ką gi būtų buvę galima protingiau išsirinkti, jeigu ne tuos, kurių nė už jokius pinigus niekas neišves iš doros kelio? Utopiečių šitaip nepapirksi, nes greitu laiku jie turi grįžti atgal; be to, jie nepažįstami tiems piliečiams ir todėl nėra palenkiami nei pikto kurstymo, nei priešiškumo. Šitos dvi blogybės, šališkumas ir godumas, vos tik įsigalėjusios teismuose, tuojau suardo bet kokį teisingumą, šitą stipriausią valstybės raištį.

Tas tautas, kurios prašo pareigūnų, utopiečiai vadina sąjungininkais, o kitoms, sulaukusioms jų geradarysčių, draugų vardus duoda.

Sutarčių, kurias kitos tautos dažnai daro, laužo ir vėl atnaujina, utopiečiai nedaro nė su viena tauta. Kam ta sutartis, sako, tarsi pati prigimtis nepakankamai sietų žmogų su žmogum? Nejaugi nepaisąs prigimties reikalavimų laikysis duotų žodžių? Tokios nuomonės daugiausia jie laikosi dėl to, kad tose šalyse valdovų sąjungų ir sutarčių nelabai laikomasi. O štai Europoje, ypač tose jos dalyse, kur yra paplitusi ištikimybė Kristui ir jo religijai, sąjungų didybė yra šventa ir neliečiama. Gal iš dalies dėl valdovų teisingumo ir gerumo, iš dalies dėl pagarbos popiežiams ir jų baimės. Pastarieji ne tik nepaprastai kruopščiai viską įvykdo, ko patys imasi, bet ir visiems kitiems valdovams liepia laikytis duotų pažadų, o tuos, kurie išsisukinėja, skatina savo ganytojišku teismu ir griežtumu. Jie visai pagrįstai pripažįsta didžiausia gėda, kada nėra ištikimybės sutartyse tų žmonių, kurie kaip tik ir vadinasi ištikimaisiais...

Bet šiame naujajame pasaulyje, kurį pusiaujas skiria nuo mūsų ne tiek dideliu atstumu, kiek skirtingu gyvenimu ir papročiais, nėra jokio pasitikėjimo sutartimis. Ir juo daugiau visokių švenčiausių apeigų lydi kiekvienos tokios sutarties sudarymą, tuo greičiau ji yra sulaužoma. Juk lengva surasti vylingą spragą žodžiuose, kuriuos kartais tyčia diktuoja taip suktai, kad jų negalima tvirtai susieti, ir tada galima išsisukti ir nuo sutarties, ir nuo duoto žodžio. Jeigu tokia

gudrybė, arba, geriau sakant, apgaulė ir klasta pasitaikytų atskirų asmenų susitarimuose, tai jie visi labai išdidžiai pradėtų šaukti, jog tai šventvagystė, verta kartuvių, o davę valdovui tokį patarimą didžiuojasi taip sumanę. Iš viso to galima daryti dvejopą išvadą: arba visas teisingumas yra žema paprastų žmonių dorybė, slypinti kažin kur žemumoje po karalių sostu, arba būna dvejopas teisingumas: vienas iš jų tinka paprastiems žmonėms, vaikštąs pėsčiomis ir šliaužiąs žeme, iš visų pusių sukaustytas grandinėmis ir niekur neįstengiąs peršokti užtvarų; antrasis – valdovų dorybė: ji – didingesnė už anąją, liaudinę, o kartu ir daug laisvesnė, todėl jai neleidžiama tik to, ko ji nenori.

Minėtų valdovų, nesilaikančių sutarčių, būdas ir buvo, mano manymu, priežastis, dėl kurios utopiečiai nedaro sutarčių; bet jeigu jie gyventų su mumis, tai galbūt pakeistų savo nuomonę. Utopiečių manymu, įsigalėjęs paprotys daryti sutartis neleidžia jų sąžiningai laikytis. Sakysime, tik dėl įpratimo tautos, kurias vieną nuo kitos skiria tik kalvelė arba upelis, pamiršta, kad jas sieja prigimties ryšiai, ir mano, kad jos esančios priešai ir nedraugai, ir todėl su pagrindu jos eina viena kitos žudyti, jeigu tokiam žygiui nekliudo sutartys. Net ir sutartis padariusios tautos nesusidraugauja, bet palieka galimybę plėšti viena kitą, nes diktuojant sutartį per neapdairumą nebuvo įsakmiai nurodyta, jog tai draudžiama. Jų manymu, niekieno negalima laikyti priešu, jeigu jis mums nepadaręs nieko bloga. Prigimties ryšiai atstoja jiems sutartis: geriau ir tvirčiau žmones sieja prielankumas, o ne sutartys, širdis, o ne žodžiai.

Apie karinius dalykus

Utopiečiai baisiai bjaurisi karu, kaip tikrai žvërišku veiksmu, nors nė viena žvėrių rūšis taip dažnai jo nesigriebia, kaip žmogus; nepaisydami beveik visose tautose paplitusio papročio, jie nieko nelaiko tokiu negarbingu kaip kare įgytą šlovę. Tačiau kad ištikus rei-

kalui nepasirodytų visai nepajėgūs, tos salos gyventojai paskirtomis dienomis nuolatos atlieka karinius pratimus, ir ne tiktai vyrai, bet ir moterys. Jie niekada nepradeda karo be pagrindo, o tik tais atvejais, kada arba gina savo kraštą, arba kada veja į draugų šalį įsiveržusius priešus, arba iš meilės žmonėms, pasigailėję tironijos slegiamos tautos, vaduoja savo jėgomis iš tirono jungo ir vergovės. Tiesa, utopiečiai siunčia pagalbą draugams ne vien tik padėti gintis, bet kartais ir tam tikslui, kad atsilygintų ar atsikeršytų už padarytas skriaudas: taip daro tik tuo atveju, jeigu į juos draugai buvo kreipęsi patarimo, kol dar su priešais gyveno geruoju, o vėliau, patikrinę padėtį, reikalavo, bet nesulaukė patenkinamo atpildo. Tada ir puola karo kurstytojus. Taip utopiečiai elgiasi ir priešams užpuolus ir išsivarius grobį. Bet daug įnirtingiau jie veikia, kai jų pirkliai, kad ir kur jie būtų, po teisingumo priedanga neteisingai apkaltinami pagal neteisingus ar iškreiptus įstatymus. Kaip tik dėl to kilo karas, kai utopiečiai stojo ginti nefelogetų[83] nuo alaopolitų[84]. Nefelogetų pirkliai buvo įžeisti alaopolitų, kurie buvo įsitikinę, kad elgiasi teisingai. Bet ar tai buvo jų teisybė, ar neteisybė, tik keršijant kilo žiauriausias karas, kada prie vienos ir kitos pusės jėgų ir neapykantos prisijungė savo pastangomis ir pajėgomis ir aplinkinės padermės. Tad klestinčios tautos buvo vienos sukrėstos, kitos smarkiai nusiaubtos, alaopolitai užbaigė iš vargų kylančius savo vargus pasidavimu į vergovę ir (utopiečiai grūmėsi ne už save) atsidūrė nefelogetų valdžioje. Šita tauta nieku būdu negalėjo lygintis su alaopolitais, kol šiems viskas gerai sekėsi.

Taip rūsčiai keršija utopiečiai net už pinigines skriaudas, padarytas jų draugams, o savo skriaudoms nėra tokie jautrūs. Jei kas per apgaulę padaro jiems nuostolių, bet be atviro smurto, tai jie rodo savo rūstybę, kol susilaukia atlygio, tiktai tuo, kad nutraukia bet kokius

[83] N e f e l o g e t a i – Moro sugalvotas vardas iš dviejų graikiškų žodžių: *nephele* – debesis ir *getes* – žemdirbys – vadinas, „debesų gyventojai".
[84] A l a o p o l i t a i – iš graikų k. žodžių *alaos* – aklas ir *polites* – pilietis.

santykius su ta tauta. Ir taip utopiečiai elgiasi ne todėl, kad mažiau rūpintųsi savo piliečiais kaip sąjungininkais, bet kad pinigų atėmimas iš pastarųjų kelia jiems didesnį pyktį negu atėmimas iš jų pačių. Draugų pirkliai, praradę dalį savo nuosavybės, dėl nuostolio pasijunta skaudžiai įžeisti, o jų piliečiai praranda visuomeninio turto dalį, be to, tokio turto, kurio jų šaly yra su kaupu, galima sakyti, praranda perteklių, kurį būtų reikėję siųsti į užsienį. Taigi niekas nepajunta nuostolio. Todėl, jų nuomone, per daug žiauru būtų žudyti daugybę žmonių už tokį nuostolį, kurio keliamo stigliaus niekas nepajunta nei savo gyvenime, nei tenkindamas jo poreikius. Bet jeigu jų pilietis patirs skriaudą, bus sužeistas ar užmuštas, ar tai būtų atsitikę dėl valstybės, ar asmens kaltės, jie siunčia pasiuntinius tirti įvykio ir nurimsta tiktai išgavę kaltininkus, o priešingu atveju tuojau pat skelbia karą. Tuos kaltininkus utopiečiai baudžia arba mirtimi, arba vergija. Pergalės, pasiekiamos kraujo praliejimu, jiems ne tik kokčios, bet ir gėdingos. Jie laiko kvailyste per daug brangia kaina nors ir vertingas prekes pirkti. Nugalėję ir sutriuškinę priešus suktumu ir klasta, jie labai didžiuojasi, valstybės vardu rengia triumfą ir paprastai stato paminklą. Tada jie giriasi narsiai ir vyriškai kovoję, nes nugalėję ir pasiekę pergalės tokiu keliu, kokiu joks kitas gyvūnas negalėjęs pasiekti be žmogaus, t. y. proto jėgomis. Kūno jėgomis grumiasi lokiai, liūtai, šernai, vilkai, šunes ir kiti žvėrys, kurių dauguma pranoksta mus stiprumu ir įnirtingumu, bet nusileidžia mums gabumu ir protu. Kare utopiečiai turi prieš akis vieną dalyką: stengiasi pasiekti to, ką iš anksto laimėję jie būtų net nemėginę kariauti. O jeigu aplinkybės to neleidžia, jie pareikalauja iš priešų rūstaus atpildo, įvarydami jiems tokią baimę, kad daugiau nedrįstų taip daryti. Savo siekius ir tikslą jie aiškiai nusako ir stengiasi kuo greičiau pasiekti, bet vis dėlto labiau rūpinasi vengti pavojų, negu susilaukti šlovės ir garbės. Todėl, vos tik paskelbus karą, jie stengiasi slapta vienu metu iškabinti matomiausiose priešų šalies vietose daug atsišaukimų, patvirtintų valstybiniu antspaudu. Juose žadamas didelis atlyginimas tiems, kas nudės priešų valdovą; mažesni, nors gana ge-

ri atlyginimai skiriami už kiekvieną galvą kitų asmenų, skelbiamų kituose atsišaukimuose. Po valdovo jie esą antrieji jų nesantarvės kaltininkai. Skirtasis žudikui atlyginimas padvigubinamas tam, kas atves gyvą iš įtrauktų į tuos sąrašus asmenų. Be to, ir į sąrašus įtrauktieji yra kviečiami veikti prieš bičiulius, ir jiems žadamas toks pat atlyginimas, o dar ir nebaudžiamumas.

Tad greitai utopiečių priešai ima įtarinėti visus kitus žmones, negali niekuo remtis, pasikliauti ir vienas kitu nepasitiki, jaučia didžiausią baimę ir nuolatos tikisi pavojų. Ir yra žinoma, kad dažnai gerą dalį į sąrašus įtrauktųjų, o pirmiausia patį valdovą, išdavė tie, kuriais šie itin pasitikėjo. Taip lengvai į piktadarybę paskatina dovanos, kurias utopiečiai žada be saiko. Žinodami, į kokį pavojingą žygį skatina žmones, jie stengiasi pavojaus didumą atlyginti geradarysčių gausybe. Todėl ir žada ne tik aukso kalnus, bet labai pelningus dvarus amžinon nuosavybėn ir visai nepavojingose vietovėse, priklausančiose jų draugams. Tuos savo pažadus jie tesi labai sąžiningai.

Kitos tautos nepritaria tokiam papročiui derėtis su priešu ir jį papirkinėti, nes toks elgesys esąs žiaurus ir netaurus, o utopiečiai mano, jog už tai jie verti didelio pagyrimo; kaip protingi žmonės, jie pabaigia didžiausius karus be jokio mūšio. Be to, esą humaniški ir gailestingi, nes, nužudę keletą kaltųjų, išgelbsti gyvybes daugeliui nekaltųjų, kurie būtų žuvę mūšyje. Būtų žuvę dalis utopiečių ir dalis priešų, bet ir priešų žmonių jiems gaila beveik tiek pat, kiek ir saviškių, nes žino, jog jie ne savo noru traukia į karą, bet yra varomi įsiutusių valdovų. Jeigu šituo keliu utopiečiai nieko nelaimi, tada ima sėti ir auginti nesantaikos sėklas, viliodami valdovo brolį ar kokį didiką viltimi, kad jis galįs užgrobti valdžią. Jeigu vidaus maištai nurimsta, tada kursto kaimynus ir užsiundo juos ant priešų, išrausę kokį pasenusį sutarties straipsnį, kurių karaliams niekada netrūksta. Iš pažadėtų karui lėšų utopiečiai pinigų negaili, bet savo piliečius labai tausoja, juos taip nepaprastai brangina ir taip vertina, kad nė vieno iš savųjų nesutiktų iškeisti į priešų valdovą. Auksą ir sidabrą jie eikvoja nesigailėdami, nes šiuos metalus utopiečiai ir laiko tik to-

kiem tikslam – juo labiau kad nė kiek ne blogiau gyvensią ir visiškai šį turtą išleidę. Be lobių savo šalyje, jie turi didelių turtų užsieny, nes, kaip anksčiau minėjau, labai daug tautų yra jiems prasiskolinusios. Taigi, jie paprastai siunčia į karą iš visur prisamdę karių, o ypač iš zapoletų[85]. Ši tauta gyvena į rytus nuo Utopijos, už penkių šimtų mylių. Zapoletai pikti, laukiniai ir žiaurūs, mėgsta nepraeinamus miškus ir kalnus, kuriuose yra užaugę. Tai – šiurkšti padermė, pripratusi prie kaitrų, šalčių ir vargų, nežinanti jokio švelnumo; žemdirbyste jie nesiverčia, nevertina sodybų nė drabužių, rūpinasi tik gyvuliais. Daugiausia gyvena iš medžioklės ir plėšikavimo; gimę jie karui ir visom išgalėm ieško progos pakariauti, o atradę godžiai jos griebiasi: išėję didelis būrys pigiai siūlosi ieškančiam karių. Tepripažįsta tik vieną meną, kuris prišaukia mirtį. Kam jie tarnauja, už tą įnirtingai ir ištikimai kovoja. Tačiau neįsipareigoja nustatytam laikui. O imasi darbo su ta sąlyga, kad kitą dieną galėtų pereiti į priešų pusę, jeigu šie pasiūlys didesnį atlyginimą, o vėl po dienos gali grįžti, susiviliogę atlygio priedu. Retai prasideda karas, kad abiejų pusių kariuomenėje nebūtų gerokos dalies zapoletų. Ir taip kasdieną to paties kraujo žmonės, kurie, parsisamdę tai pačiai pusei, labai draugiškai gyvena, netrukus pasiskirstę į priešingas kariuomenes susiduria kaip priešai ir labai nepalankiai vieni kitiems nusiteikę; jie pamiršta savo kilmę, nebeatsimena draugystės, bado vieni kitus ir į tą abipusę pražūtį eina tik dėl to, kad skirtingi valdovai juos nusamdė už menkus pinigus, kuriuos jie taip tiksliai skaičiuoja, kad skatiko priedas prie kasdieninio atlyginimo juos paskatina pereiti į priešingą pusę. Tuo būdu šie žmonės taip greitai prisisiurbia godumo, kuris niekam iš jų neduoda naudos. Krauju įgytus pinigus jie išleidžia netikusiai prabangai.

[85] Z a p o l e t a i – iš graikų k. žodžių *dza* – labai ir *poletas* – pardavėjas, vadinas, „visai parsiduodantieji".

Šita tauta kovoja utopiečių pusėje prieš bet ką, nes už savo darbą gauna iš jų tokį atlyginimą, kokio negauna niekur kitur. Utopiečiai ieško ne tik gerų vyrų, kuriais galėtų pasinaudoti, bet ir šių niekšų, kad jais piktam pasinaudotų. Prireikus zapoletus jie patraukia dideliais pažadais ir siunčia į didžiausius pavojus, iš kurių paprastai didžiausia jų dalis nebegrįžta atsiimti to, kas buvo pažadėta. Bet tiems, kurie išlieka gyvi, utopiečiai sąžiningai sumoka tai, ką buvo žadėję, norėdami kitus paskatinti tokiems žygiams. Utopiečiai neskaičiuoja, kiek daug jų žūsta, tikėdamiesi susilaukti žmonijos didžiausios padėkos, jeigu įstengtų išvalyti pasaulį nuo tokios bjaurios ir niekšingos tautos atmatų.

Po zapoletų utopiečiai kviečiasi karių iš tos tautos, dėl kurios griebiasi ginklų, be to, kitų draugų pagalbinių būrių. Galiausiai prijungia ir savo piliečių, iš kurių vieną tikrai narsų vyrą jie skiria visos kariuomenės vadu. Jam duoda du pavaduotojus, šie palieka eiliniais, kol vadui nieko neatsitinka, bet jam patekus į nelaisvę ar žuvus jį pakeičia tarsi paveldėjimo keliu vienas iš pavaduotojų, o jį pagal aplinkybes trečias, kad, besikeičiant karo laimei, vado nelaimė nesukeltų sąmyšio visoje kariuomenėje. Kiekviename mieste imami į kariuomenę tie, kurie užsirašo savanoriais. Utopiečiai nevaro kariauti į užsienį nė vieno prieš jo norą, nes žino, kad iš prigimties bailus ne tik neatliks drąsių žygių, bet užkrės baime net savo draugus. Bet jei koks karas užgrius jų tėvynę, tada net tokius bailius, kad tik jie būtų stiprūs vyrai, susodina laivuose su geresniais piliečiais arba išskirsto vienur kitur prie sienų, iš kur negali pabėgti. Tuo būdu gėdydamiesi savo piliečių, matydami prieš akis priešą ir neturėdami vilties pabėgti, jie nugali baimę, ir dažnai toks priverstinis narsumas tampa tikru.

Taigi utopiečiai nė vieno savo piliečio prieš jo norą netempia į karą už savo sienų, o jei moterys panori su savo vyrais eiti į kariuomenę, tai ne tik niekas joms nedraudžia, bet dar jas skatina ir giria; moteris utopiečiai rikiuoja kautynėse greta vyrų, kuriuos supa jų vaikai, kaimynai ir giminės. Tuo būdu vienas kitam padeda artimieji,

kuriuos pati gamta skatina tai daryti. Didžiausia jiems gėda, jei žmona ar vyras grįžta praradęs gyvenimo draugą arba sūnus netekęs tėvo. Todėl, jeigu prasideda kautynės vyras prieš vyrą ir jei priešas atkakliai priešinasi, kova būna ilga ir žiauri ir baigiasi tik tada, kai vieni kitus išskerdžia. Galėdami pasinaudoti samdinių paslaugomis, utopiečiai visomis išgalėmis rūpinasi, kad patiems nereikėtų kovoti. Bet kada patys negali nestoti į mūšį, tai jie kaunasi su tokia narsa, su kokiu protingumu vengė, kol buvo galima, kovos. Visą savo narsą jie parodo ne iš karto pirmu puolimu, bet pamažu kaupia jėgas, o paskui taip įsismagina, kad veikiau žūsta, negu atsuka priešams nugaras. Žvalią nuotaiką ir pasitikėjimą laimėjimu jiems kelia tvirta viltis, jog namie kiekvienam yra patenkinamos pragyvenimo reikmės, be to, nereikia nerimastauti ir galvoti apie savo palikuonis, o šitoks rūpestis visur palaužia taurius užmojus. Pasitikėjimą savimi duoda ir karinių mokslų patirtis; pagaliau narsesni jie darosi ir nuo teisingų įsitikinimų, kuriuos iš mažens įkvepia auklėjimas ir puiki valstybės santvarka. Dėl to jie nė savo gyvybės nevertina taip pigiai, kad be reikalo ją atiduotų, bet, kai taurumo pareiga skatina ją paaukoti, jos nebrangina taip begėdiškai, kad įsikibę jos laikytųsi. Kada visur verda įnirtinga kova, rinktiniai jaunuoliai, prisiekę vieni kitiems ištikimybę, pasirenka sau kaip auką priešų vadą. Jį atvirai puola, jį iš pasalų gaudo; jį ir iš tolo, ir iš arti persekioja; jį spaudžia ilgas ir ištisinis pleištas, kuriame pavargusius karius nuolatos keičia nepavargę. Jeigu tas vadas neišsigelbsti pabėgdamas, tai retai jis iš tos bėdos išsisuka kitaip, kaip žūdamas arba gyvas į priešų rankas patekdamas. Jeigu pergalė atitenka utopiečiams, jie toliau nebelieja kraujo: bėgančius mieliau ima į nelaisvę, negu žudo. Tačiau niekada neįninka tiek bėglių vytis, kad suardytų kautynių eilę, surikiuotą prie vėliavų. Todėl, jeigu visos kitos jų eilės buvo nugalėtos, o tik su paskutiniuoju būriu pasiekė pergalę, jie veikiau leis paspukti visiems priešams, negu juos vysis, suardę savo gretas. Mat jie atsimena ne vieną atvejį, kada visi utopiečių kariuomenės pulkai būdavo sutriuškinti ir priešai, džiaugdamiesi pergale, vydavosi juos visomis kryptimis, o nedau-

gelis utopiečių, paliktų rezerve ir laukiančių patogios progos, staiga puldavo išsisklaidžiusius, užmiršusius atsargumą priešus, ir kautynės kitaip pasibaigdavo. Jau užtikrinta ir neabejotina pergalė būdavo išplėšiama iš rankų, ir nugalėtieji sumušdavo nugalėtojus.

Nelengva pasakyti, ar utopiečiai apsukresni, spęsdami priešams pinkles, ar atsargesni, jų vengdami: galima pamanyti, jog jie ketina bėgti, kada apie tai nė negalvoja, ir priešingai, kada nusprendžia tą daryti, galima spėti, jog jiems toks sprendimas nė į galvą neateina. Pamatę, kad pozicija ar skaičiumi yra silpnesni už priešus, jie patraukia iš stovyklos tyliai naktį ar pasprunka, padedami kokios karinės gudrybės; o kartais pasitraukia dieną pamažu, bet laikydamiesi tokios karinės tvarkos, kad ne mažesnis pavojus yra pulti juos kaip ir besipriešinančius. Stovyklą jie stiprina labai kruopščiai, kasdami labai gilų ir platų griovį, o iškasamą žemę pila į stovyklos pusę; šitam darbui jie nieko nesisamdo; viską padaro patys kariai, dirba visa kariuomenė, išskyrus sargybinius, kurie ginkluoti budi ant pylimo, kad kas netikėtai nepultų. Kai tiek daug žmonių uoliai triūsia, didžiulius ir daug vietos užimančius sustiprinimus utopiečiai užbaigia greičiau, negu kas galėtų patikėti.

Smūgiams atremti jie turi tvirtų ginklų, gerai pritaikytų judesiams ir patogių nešioti; jų svorio kariai nejaučia net plaukdami. Ginkluoti plaukioti įpranta per karinius pratimus. Toli šaudantieji ginklai yra strėlės, kurias jie ne tik pėsti, bet ir raiti nuo žirgų laido labai smarkiai ir taikliai. Kirstynėse jie kaunasi ne kardais, o kirviais, kuriais ir kerta, ir muša, žudydami priešus ašmenimis ir svoriu. Karinių mašinų jie prigalvoja labai sumaniai, o pasidirbdinę rūpestingai slepia, nenorėdami jų parodyti anksčiau, negu reikia, kad nebūtų išjuoktos, o kaip reikiant panaudotos. Jas gamindami, utopiečiai pirmiausia žiūri, kad būtų galima lengvai vežti ir patogiai sukioti.

Sudarytų su priešais paliaubų jie taip šventai laikosi, kad jų nelaužo net kiršinami. Priešų šalies jie neniokoja, pasėlių nedegina, o kiek galėdami rūpinasi, kad jų nemindžiotų nei žmonės, nei arkliai. Mat mano, kad tie pasėliai auga jų labui. Beginklių žmonių neįžeidžia,

jeigu tik kas nėra šnipas. Pasidavusius miestus gina, bet ir užkariautų neplėšia, o trukdžiusius pasiduoti išžudo, kitus gynėjus paverčia vergais. Visų beginklių gyventojų neliečia. Jeigu sužino, kad vienas kitas patarinėjo pasiduoti, tam skiria pasmerktųjų turto dalį; viską, kas lieka, atiduoda sąjungininkams. Niekas iš pačių utopiečių neima sau jokio grobio.

Pasibaigus karui, visas padarytas išlaidas uždeda ne draugams, bet nugalėtiesiems, jie reikalauja iš dalies pinigų, kuriuos saugo panašiems karo reikalams, iš dalies nemenkos vertės dvarų, kuriuos pasilaiko sau amžinai.

Tokių pajamų dabar utopiečiai turi iš daugelio tautų. Gaunamos dėl įvairių priežasčių jos pamažu viršijo septynis šimtus tūkstančių dukatų kasmet. Tiems turtams valdyti utopiečiai siunčia iš savo piliečių vadinamuosius kvestorius, šie gyvena ten prašmatniai ir elgiasi lyg kokie didikai, bet vis tiek atlieka daug pinigų, tada jie įnešami į iždą, jeigu tik utopiečiai nepanori jų paskolinti tai pačiai tautai, bet šitaip jie elgiasi, kol patiems prisireikia pinigų. Tačiau labai retai būna, kad jie pareikalauja viską grąžinti. Tų dvarų dalį paskiria tiems, kurie buvo paklausę jų raginimo ir ėmęsi mano anksčiau minėto pavojingo žygio. Jeigu koks valdovas, sutelkęs ginkluotus pulkus, ketina pulti jų šalį, utopiečiai tuojau pat su didelėmis pajėgomis juos sutinka už savo ribų: jie be reikalo nekariauja savo krašte, ir nebūna niekada tokios priežasties, dėl kurios įsileistų į savo salą svetimus pulkus.

Apie utopiečių tikėjimus

Utopiečių tikėjimai yra nevienodi ne tik visoje saloje, bet ir kiekviename mieste. Vieni garbina kaip dievą saulę, kiti – mėnulį, treti – kokią nors planetą. Yra ir tokių, kurie šlovina ne tik kaip dievą, bet kaip aukščiausią dievą žmogų, kadaise pasižymėjusį savo narsumu ar šlove. Bet visų didžiausia ir protingiausia gyventojų dalis tiki vieną

dievybę, nepažįstamą, amžiną, neišmatuojamą, neišreiškiamą, nesuvokiamą žmogaus protu, pasklidusią visame šiame pasaulyje savo jėga, o ne dydžiu: ją vadina jie Tėvu. Tai vienai dievybei jie priskiria visų daiktų pradžią, augimą, rutuliojimąsi, keitimąsi ir pabaigą. Jai vienai, o niekam kitam, jie reiškia dievišką pagarbą.

Ir visi kiti, nepaisant įvairių įsitikinimų, sutaria su jais, nes pripažįsta vieną aukščiausią būtybę, kuriai turį būti dėkingi ir už visatos sukūrimą ir Apvaizdą, visi gimtąja kalba ją vadina Mitra[86], tik tą patį dievą vieni supranta vienaip, kiti kitaip. Bet kiekvienas tvirtina: kad ir kas būtų šita jų laikoma aukščiausia būtybė, galų gale tai yra ne kas kita kaip gamta, kurios dieviškai galiai ir didybei, visų tautų įsitikinimu, priklauso visko pradinė priežastis. Pamažu utopiečiai atsisako šitų įvairiausių prietarų ir pradeda pripažinti tik tą tikėjimą, kuris, atrodo, kitus pranoksta protingumu. Nėra abejonės, kad kitos religijos jų krašte jau seniai būtų išnykusios, bet jeigu kam susigalvojus pakeisti tikėjimą likimas pasiunčia kokią nelaimę, tai kiekvienas aiškina, jog ji įvykusi ne atsitiktinai, o buvusi pasiųsta iš dangaus, kad toji dievybė, kurios garbinimo žmogus buvo ketinęs atsisakyti, keršijanti jam už nedorą pasiryžimą.

Bet kai jie išgirdo iš mūsų Kristaus vardą, sužinojo apie jo mokslą, jo būdą ir stebuklus, apie ne mažiau nuostabią tvirtybę daugybės kankinių, kurių pralietas kraujas atvertė į tikėjimą tiek daug tautų didžiuliuose plotuose, sunku patikėti, kaip lengvai ir greitai jie pripažino naująjį tikėjimą! To priežastis galėjo būti arba slaptas dieviškasis įkvėpimas, arba tai, kad krikščionybė pasirodė labai artima tai erezijai, kuri jų krašte yra įtakingiausia. Mano manymu, nemenką reikšmę turėjo ir tai, kad jie buvo girdėję, jog toks bendras gyvenimas patikęs Kristui ir taip gyvena ligi šiol krikščioniškiausios

[86] M i t r a – senųjų persų dievybė, kurios kultas I a. pasklido Romos Imperijoje. Mitros, kaip šviesos dievo, kultas turėjo įtakos krikščionybei.

bendruomenės. Nesvarbu, kokia buvo priežastis, bet nemažai jų perėjo į mūsų tikėjimą ir buvo nuplauti šventuoju vandeniu.

Tuo tarpu iš mūsų keturių, išlikusių gyvų (nes du jau buvo mirę), deja, nė vienas nebuvo dvasininkas. Įšvęsti į kitas paslaptis, utopiečiai nėra gavę tų sakramentų, kuriuos mūsų krašte teikia tiktai dvasininkai, tačiau jie supranta tuos sakramentus ir nepaprastai jų trokšta, taip jie karštai svarsto klausimą, ar kas nors iš jų išrinktas, be krikščionių vyskupo siuntimo, gali eiti dvasininko pareigas. Atrodė, jie buvo pasiryžę rinkti, bet tuo laiku, kai iš ten išvykau, dar nebuvo išsirinkę. Net ir nepritarią krikščionių tikėjimui nesistengia nieko nuo jo atgrasinti ir nepuola nė vieno krikščionybės sekėjo. Tik vienas iš mano aplinkos mano akivaizdoje buvo už tai nubaustas. Neseniai apkrikštytas pradėjo viešai samprotauti apie Kristaus garbinimą, rodydamas didesnį uolumą kaip protingumą, nors mes jam ir patarėm to nedaryti. Bešnekėdamas tiek įsikarščiavo, kad visus mūsų darbus į padanges kelte kėlė, o visa kita smerkė: šaukė, kad visos jų šventenybės esančios pagoniškos, jų gerbėjai – nelabieji šventvagiai ir turį būti baudžiami amžina ugnimi. Taip ilgai pamokslaujantį jį suėmė, teisė ir pasmerkė ne už tikėjimo niekinimą, bet už žmonių kurstymą. Jis buvo nubaustas ištrėmimu, nes utopiečiai turi labai seną įstatymą, neleidžiantį nė vieno žmogaus smerkti dėl jo religijos.

Iš tikrųjų Utopas jau iš pat pradžių sužinojo, jog prieš jo atvykimą vietiniai gyventojai nuolatos kovodavę dėl religijos; dar pastebėjo, jog sektos nesutardamos gynė tėvynę atskirai ir davė jam progą nugalėti visas. Todėl, pasiekęs pergalės, jis visų pirma išleido įstatymą, kad kiekvienas gali išpažinti tokį tikėjimą, koks jam patinka, o jeigu norės kitus į jį versti, tai gali daryti tik švelniai ir romiai savo tikėjimą įrodinėdamas, o kitų rūsčiai negriaudamas. Bet jeigu įkalbinėjimais nieko nelaimės, neturįs griebtis smurto ar keiksmų. Kiekvieną, kuris be saiko šiuo atžvilgiu uolumą rodo, utopiečiai arba ištremia, arba vergija baudžia.

Šį įsakymą Utopas išleido ne tik dėl taikos, kurią jis matė griaunamą nuolatinių kovų ir nenumaldomos neapykantos, bet ir dėl to, kad nuosprendis esąs būtinas pačiai religijai, dėl kurios Utopas nedrįso nuspręsti ką nors neapgalvojęs, nes jam buvo neaišku, ar kartais dievas nenori, kad jį garbintų įvairiopais būdais: vienam žmogui įkvepia vieną tikėjimą, kitam kitą. Įstatymų leidėjas manė, jog būtų kvailybė ir įžūlumas smurtu ir grasinimais versti, kad visi pripažintų tą tiesą, kuria tu tiki. Jeigu viena religija tėra tikra, o visos kitos niekingi prasimanymai, tai Utopas numatė, kad šitos tiesos jėga galų gale pati iškils ir išryškės, kad tik viskas būtų daroma protingai ir romiai. O jei prasidės neramumai ir kils ginkluotos kovos, tada geriausia ir švenčiausia religija bus sunaikinta tuščiausių prietarų, tarsi pasėliai dagių ir piktžolių, nes didžiausi niekšai visada pasirodo patys atkakliausi. Todėl Utopas galutinai neišsprendė šito klausimo ir leido kiekvienam tikėti taip, kaip jam patinka. Tik vieną dalyką griežčiausiai jis yra uždraudęs: niekas neturįs žeminti žmogaus prigimties didybės ir pripažinti, kad sielos žūstančios kartu su kūnu arba kad pasaulis rutuliojasi be tikslo, nesikišant Apvaizdai. Todėl jie tiki, kad po šito gyvenimo žmogui už nusikaltimus yra paskirtos bausmės, o už dorybes atlyginimas. Kas kitaip galvoja, to jie net žmogum nelaiko, nes jis aukštąją sielos prigimtį pažeminąs ligi menko žvėries kūno. Šitokio žmogaus jie net nelaiko piliečiu, nes toksai, jeigu tik nejustų baimės, visus įstatymus ir papročius laikytų niekais. Argi gali būti abejonių, kad toks žmogus apsukriai apeis savo tėvynės įstatymus arba jėga juos sulaužys, nes, pataikaudamas savo geiduliams, be įstatymų, jis nieko daugiau nebijo, pasikliauja tik savo kūnu. Todėl taip nusiteikusiam žmogui utopiečiai nerodo jokios pagarbos, neskiria jokiom svarbiom pareigom ir nerenka į jokią visuomeninę tarnybą. Į tokį jie žiūri su panieka, kaip į nenaudingą ir žemą padarą. Tačiau jo nieku būdu nebaudžia, nes yra įsitikinę, jog žmogus neturįs galios tvarkyti savo jausmų. Be to, utopiečiai tokiam negrasina ir neverčia slėpti savo nusistatymo; jie nepakenčia, jei kas apsimetinėja ar meluoja; tokiam elgesiui, kaip labai artimam klastai, jie jaučia nuostabią

neapykantą. Tokiam žmogui jie draudžia viešai kalbėti ir savo nuomonę skelbti, tiesa, tik liaudyje; o kitur kur, atskirai su dvasininkais ar rimtais vyrais jie ne tik leidžia, bet ir skatina vesti ginčus, nes šita kvailybė turinti pasiduoti proto įrodymams.

Yra ten ir kita sekta, kurios sekėjų nemaža ir kuri nėra draudžiama, nes šitie žmonės nėra blogi ir gana protingi; jie laikosi priešingos, klaidingos nuomonės, kad ir gyvulių sielos esančios amžinos. Tik pagal vertę negalima esą jų nė lyginti su mūsų sielomis, ir jos nesančios atsiradusios tokiai pat laimei. Beveik visi utopiečiai yra įsitikinę, jog sielos turinčios patirti neapsakomą laimę. Todėl visus susirgusius jie aprauda, o iš mirusiųjų nė vieno, išskyrus tuos, kuriuos mato pasitraukiant iš gyvenimo su didele baime ir nenoromis. Jų manymu, tai esąs labai blogas ženklas; tokia siela bijosi pabaigos ir beviltiškai dreba, tarsi nujausdama, kad ją ištiks neišvengiama bausmė. Be to, dievui nieku būdu nebūsiąs malonus prisiartinimas tokio žmogaus, kuris pakviestas nebėga prie jo su džiaugsmu, bet velkasi spyriodamasis ir be noro. Tuos, kurie mato taip bemirštantį žmogų, apima siaubas, ir todėl nuliūdę ir tylėdami išneša numirėlį ir, sukalbėję maldą vėles globojančiam dievui, kad jis iš savo malonės atleistų jų silpnybes, užkasa lavoną žemėje. Priešingai, niekas neliūdi tų, kurie mirė smagiai nusiteikę ir pilni vilties, juos laidodami, gieda giesmes, su didele meile dievui paveda jų vėles, o kūnus sudegina, veikiau reikšdami pagarbą kaip liūdesį ir pastato toje vietoje stulpą su iškaltais jame velionio nuopelnais. Sugrįžę po laidotuvių, jie svarsto velionio būdą ir jo darbus, ir nė viena jo gyvenimo pusė nėra dažniau ar mieliau minima kaip džiaugsminga pabaiga. Šitas numirėlio garbingumo prisiminimas, jų manymu, ir gyvuosius skatina dorybėn, ir labai maloni pagarba numirėliams, kurie dalyvaują pokalbiuose apie save, bet esą nematomi, nes žmogaus regėjimas nesąs aštrus. Su laimingųjų dalia nesiderina neturėjimas laisvės kilotis, kur tik nori, o kita vertus, numirėliai pasirodytų nedėkingi, jeigu netrokštų pamatyti draugų, su kuriais juos, dar gyvus, siejo meilė ir prieraišumas; o šitas jausmas, utopiečių spėjimu, kaip ir kiti gerų

vyrų savumai, po mirties veikiau stiprėjąs, kaip silpnėjąs. Taigi jie tiki, kad numirėliai bendraują su gyvaisiais, stebėdami jų žodžius ir darbus. Todėl, tarytum remiami tokių globėjų, utopiečiai drąsiau imasi žygių, o tikėjimas protėvių buvimu atgraso juos nuo negarbingų poelgių.

Utopiečiai visiškai atmeta ir pašiepia būrimus iš paukščių ir visokius tuščius prietarus, kurių kitos tautos atkakliai laikosi, bet gerbia stebuklus, vykstančius be gamtos įsikišimo, kaip dievo buvimo ir jo darbų liudytojus. Jų pasakojimu, tokių stebuklų dažnai atsitinka jų krašte. Kartais svarbiais ir abejotinais atvejais utopiečiai su dideliu pasitikėjimu viešai meldžiasi ir būna išklausyti.

Utopiečių manymu, stebėti gamtą ir ją šlovinti – šventas dievo garbinimas. Bet yra ir tokių žmonių, ir nemažai, kurie, vadovaudamiesi religija, atmeta mokslą, nesirūpina jokiu pažinimu, o niekam greta to neturi atliekamo laiko, jie pasiryžę palaimą po mirties nusipelnyti savo veikla ir gerais darbais. Todėl vieni slaugo ligonius, kiti taiso kelius, valo griovius, tiesia tiltus, kasa durpes, smėlį, akmenis, kerta ir skaldo medžius, vežėčiomis gabena į miestus malkas, javus ir kitus daiktus, ir ne tik valstybei, bet ir žmonėms yra tarnai, uolesni ir už vergus. Jie mielai ir džiaugdamiesi imasi kiekvieno šiurkštaus, sunkaus, purvino darbo, kurio daugelis baidosi dėl bjaurumo ar beviltiškumo. Kitiems jie užtikrina ramybę, o patys nuolatos dirba, kruta, nepeikia, neniekina kitų gyvenimo, neaukština savo. Juo sunkesnį vergų darbą jie atlieka, tuo didesnės pagarbos susilaukia.

Jų yra dvi kryptys. Vieni – viengungiai, kurie ne tik visiškai atsisako Veneros smagumų, bet ir nevalgo mėsos, o kai kurie susilaiko nuo bet kokio gyvulinio maisto; jie atmeta, kaip kenksmingus, bet kokius šio gyvenimo malonumus, o budėjimu ir prakaitu siekia tiktai būsimojo ir, tikėdamiesi netrukus jį išvysti, būna linksmi ir žvalūs. Kiti, ne mažiau darbštūs, labiau vertina santuoką, neatmeta jos smagumų ir mano, jog jie turį atlikti šią prigimties pareigą ir tėvynei išauginti vaikų. Šie nevengia jokio malonumo, netrukdančio dirbti. Mėgsta jie keturkojų mėsą, nes įsitikinę, kad nuo tokio maisto

būsią stipresni bet kokiam darbui. Pastaruosius utopiečiai laiko protingesniais, o pirmuosius – šventesniais. Jeigu tie, kurie labiau vertina viengungystę negu santuoką ir šiurkštų gyvenimą labiau už ramų, stengtųsi protu paremti savo pasirinkimą, tai susilauktų pašaipos; o prisipažinę, jog vadovaujasi religija, yra aukštinami ir gerbiami. Utopiečiai itin saugojasi, kad neapgalvotai nepasakytų ko nors prieš kurį tikėjimą. Tokie yra tie žmonės, kuriuos jie savo kalba savotiškai vadina – butreskais[87], o tą žodį išvertus – vienuoliais.

Utopiečių šventikai yra didelio šventumo, ir todėl jų būna labai nedaug; kiekviename mieste ne daugiau kaip trylika su tokiu pat skaičium šventyklų, išimtį darant tais atvejais, kada gresia karas. Tuo metu septynetas iš jų patraukia su kariuomene, o juos pavaduoja toks pat skaičius kitų, bet sugrįžęs kiekvienas atgauna savo vietą. Pavaduotojai lieka pirmojo šventiko palydovais ir iš eilės pakeičia pirmuosius, jeigu šie miršta. Visiems tiems šventikams vadovauja vienas. Šventikus renka žmonės, visai taip pat, kaip ir kitus pareigūnus, slaptu balsavimu, kad nebūtų šališki. Išrinktuosius įšvenčia jų kolegija. Šie vadovauja pamaldoms, rūpinasi apeigomis ir, taip sakant, prižiūri papročius. Jų manymu, didžiausia gėda, jeigu vieną ar kitą reikia kviestis ar įspėti dėl nepagirtino elgesio.

Šventikų pareiga – skatinti ir įspėti, o kunigaikštis ir kiti pareigūnai tramdo ir baudžia nusikaltėlius. Be to, šventikai uždraudžia dalyvauti pamaldose tiems, kurie, jų manymu, beviltiškai yra sugadinti. Nėra kitos bausmės, kurios utopiečiai labiau bijotųsi. Taip nubaustiems didžiausia gėda, juos kankinanti slapta religijos baimė, net patys negali būti saugūs. Jeigu greitai neįrodys šventikams, jog gailisi, tai bus suimti ir už kaltes sulauks senato skirtos bausmės.

[87] B u t r e s k a i – neaiškios kilmės pavadinimas, vieni aiškintojai jį kildina iš graikų k. žodžių: *bu* – jaučio dydžio, *threskos* – pamaldus, dievobaimingas. Pastarasis žodis sutinkamas Naujajame Testamente. Kiti komentatoriai mano, kad Moras butreskų pavadinimą yra paėmęs iš senosios persų kalbos: *Butaparast* – Budos statulų garbintojas.

Šventikai auklėja vaikus ir jaunuolius, bet jie rūpinasi tiek pat mokymu, kiek papročiais ir dora, iš visų jėgų stengdamiesi švelniems ir lankstiems vaikų protams įskiepyti gerų ir naudingų minčių, kurios padėtų saugoti valstybę. Įkritusios berniukams į jautrias širdis, tos mintys juos lydi per visą gyvenimą ir būna labai naudingos, saugant valstybės santvarką, kurią ardo ydos, atsirandančios dėl klaidingų įsitikinimų.

Šventikais gali būti ir moterys. Ši lytis nėra išskiriama, bet moterys renkamos rečiau: dažniausiai našlės ir pagyvenusios. Ir šventikų žmonos būna paprastai rinktinės šalies moterys. Nė vienas kitas pareigūnas utopiečių nėra taip gerbiamas, ir, net padarę kokį piktą darbą, šventikai nėra teisiami viešųjų teismų, o atsako tiktai dievui ir sau patiems. Utopiečiai mano, jog būtų nuodėmė liesti mirtinga ranka tą žmogų, kuris, kad ir koks būtų piktadarys, yra paskirtas dievui, tarytum kokia auka. Šito papročio laikytis jiems tuo lengviau, kad šventikų yra labai maža ir jie parenkami nepaprastai rūpestingai. Retai atsitinka, kad sugestų ir ydas pamėgtų tas žmogus, kuris, kaip geriausias iš gerųjų, yra iškeliamas į tokią garbę dėl dorumo. Jei kartais taip atsitiktų dėl žmogaus prigimties nepastovumo, tai netenka per daug baimintis, kad, būdami negausūs, jie pražudytų visuomenę; jų nedaug, ir jie neturi kitos galios be reiškiamos jiems pagarbos. Jų utopiečiai turi tiek mažai kaip tik dėl to, kad padalijus šlovę tarp daugelio nesumenkėtų taip gerbiama ir aukštinama jų luomo vertė. Jų manymu, ypač sunku rasti daug tokių gerų žmonių, tinkamų luomui, kuriam neužtenka paprastų dorybių.

Utopiečių šventikai svetur gerbiami ne mažiau kaip ir savo tėvynėje. Tą pagarbą galima matyti iš to, iš ko ji, mano nuomone, ir kilo. Kada kariuomenės pulkai grumiasi žūtbūtinėse kautynėse, jie, apsitaisę šventais drabužiais, netoliese suklaupia, ištiesia į dangų rankas ir pirmiausia meldžia visiems taikos, paskui saviesiems pergalės, tik ir vienai, ir kitai pusei be kraujo praliejimo. Kai utopiečių pulkai ima spausti priešus, jie išbėga į kovos eiles ir neleidžia siautėti prieš nugalėtuosius. Jeigu priešai pamato šventikus ir šaukiasi jų, tai pa-

prastai to užtenka, kad išgelbėtų sau gyvybę, o prisilietimas prie besiplaikstančių jų drabužių apgina jų turtą nuo bet kokių karo nuostolių. Todėl visi kaimynai juos taip gerbia ir taip aukština jų tikrą didingumą, nes jie dažnai išgelbėjo kariuomenę nuo priešų, o priešus nuo savo piliečių. Kartais utopiečių pulkai imdavo trauktis, nustoję vilties nugalėti, jie imdavo net bėgti, o priešai žudydavo juos ir plėšdavo, – ir staiga įsimaišę šventikai nutraukdavo skerdynes, atskirdavo abi kariuomenes ir priversdavo sudaryti ir sutvirtinti taiką teisingomis sąlygomis. Ir niekada nebuvo nė vienos tautos, tokios rūsčios, žiaurios ir laukinės, kuri nebūtų laikiusi utopiečių šventikų šventais ir neliečiamais.

Utopiečiai švenčia kiekvieno mėnesio pirmą ir paskutinę dieną, o taip pat ir metų, kuriuos skirsto mėnesiais pagal mėnulio sukimąsi, o metus nustato pagal saulės apsisukimą. Pirmąsias kiekvieno mėnesio dienas jie vadina cinemerinėmis[88], o paskutiniąsias – trapemerinėmis dienomis: tie pavadinimai pasako tą patį kaip ir „pirmosios šventės", „paskutiniosios šventės".

Jų šventyklos pažiūrėti labai puikios: jos ne tik meniškai pastatytos, bet jose telpa daugybė žmonių, o tai yra labai svarbu, nes šventyklų itin maža. Jos visos yra tamsokos, ir taip padaryta, kaip sako žmonės, ne dėl nemokėjimo statyti, o patarus šventikams, nes per didelė šviesa blaškanti mintis, o menkesnė ir, taip sakant, abejotina sukaupia dvasią ir kelia religinius jausmus. Ne visų utopiečių tas pats tikėjimas, tačiau visos tos religijos skirtybės, kad ir kokios būtų įvairios ir daugeriopos, visokiausiais keliais siekia vieno tikslo – garbinti dieviškąją gamtą. Todėl šventyklose nematyti ir negirdėti nieko, kas nedera apskritai visoms religijoms. Visas šventąsias pamaldas, būdingas tik vienai kuriai sektai, kiekvienas laiko savo namo sienose. Vie-

[88] Cinemerinės ir trapemerinės dienos: neaiškios kilmės pavadinimai. Tų pavadinimų antroji dalis yra kildinama iš graikų k. žodžio *hemera* – diena.

šąsias pamaldas jie atlieka tokia tvarka, kuri nė kiek neprieštarauja atskirų sektų pamaldoms.

Todėl šventyklose nematyti jokių dievų atvaizdų, ir kiekvienas gali suvokti dievą kokio tik nori pavidalo pagal savo religinį supratimą. Kreipdamiesi į dievą, jie nemini jokio kito pavadinimo, be Mitros; šiuo vardu visi sutartinai pripažįsta vieną dieviškosios didybės prigimtį. Utopiečiai nekuria maldų, kurių negalėtų sukalbėti kiekvienas, neužgavęs savo sektos.

Taigi per pabaigos šventes jie nevalgę vakare susirenka į šventyklą padėkoti dievui už sėkmingai praleistus metus ar mėnesį, kurių paskutinė diena ir yra šita šventė. Kitą dieną, tai yra per pradžios šventę, anksti rytą jie suplaukia į šventyklas bendra malda melsti sėkmės ateinantiems metams ar mėnesiui, kuriuos šita šventė pradeda. Per pabaigos šventes, prieš eidamos į šventyklas, namie moterys puola po kojų vyrams, vaikai – tėvams, išpažįsta savo nuodėmes, kad jie ką nors nederamo padarę arba pareigas nerūpestingai atlikę, prašo atleisti tas kaltes. Tad kiekvienas šeimyninės nesantaikos debesėlis išsisklaido po tokio atsiprašymo ir jie smagiai nusiteikę gali dalyvauti pamaldose. O dalyvauti ten nešvarios sąžinės žmogui – nuodėmė. Todėl žmonės, jaučią kam nors neapykantą ar pyktį, eina į pamaldas tik susitaikę ir apvalę sąžinę, kitaip jie bijosi greito ir sunkaus keršto.

Atėję į šventyklą, vyrai traukia į dešinę pusę, o moterys atskirai į kairiąją. Ten jie taip susėda, kad kiekvieno namo vyrai būna prieš šeimos tėvą, o moterų eilės gale – šeimos motina. Taip daroma, kad kiekvieno žmogaus visus poelgius už namų sektų tie, kurie ir namuose juos tvarko savo įtaka. Be to, jie rūpestingai žiūri, kad jaunesnieji sėdėtų greta vyresniųjų, kad vaikai, sėdėdami šalia vaikų, neišdykautų per tą laiką, kada jie turi pajusti dievybei ypatingai didelę paslaptingą baimę, kuri beveik viena daugiausia ir skatina žmones į dorybę.

Utopiečiai per pamaldas neskerdžia nė vieno gyvulio, nes dievas, jų nuomone, iš savo kilniadvasiškumo davęs gyvybę visiems gyviams,

negali džiaugtis krauju ir skerdynėmis. Jie degina smilkalus ir kitokius kvepalus, be to, atsineša daugybę vaškinių žvakių; nors ir gerai žino, jog visa tai, kaip ir žmonių maldos, visiškai nesiderina su dieviškąja prigimtimi, bet jiems patinka šitoks nekaltas dievo garbinimas, jie jaučia, kad šitie kvapai, šviesos ir kitos apeigos kelia žmones ir žadina širdyse norą garbinti dievą. Žmonės šventyklose apsivilkę baltai: šventikas apsisiaučia margais, nuostabaus darbo ir formos drabužiais, nelabai brangios medžiagos: jie neišausti iš aukso ir nepapuošti retais akmenimis, bet padaryti iš įvairių paukščių plunksnų taip sumaniai, kad darbo verte negali lygintis su jokia medžiaga. Be to, sako, kad šitos paukščių plunksnos ir pūkai, jų sudėstymas šventiko drabužiuose turi slėpiningą prasmę, kurios aiškinimas, atliekamas per pamaldas, primenąs dievo geradarystes jiems, taip pat jų dievobaimingumą ir pareigas vienas kitam.

Kai tik šventikas, taip pasipuošęs, išeina iš šventyklos, visi iš pagarbos puola jam po kojų, iš visų pusių stoja tokia gili tyla, kad pačios apeigos kelia kažin kokią baimę, lyg greta stovėtų dievybė. Paklūpoję, šventikui davus ženklą, jie vėl pakyla. Tada šlovina dievą, giedodami giesmes ir pritardami muzikos instrumentais, dažniausiai visai kitokiais negu mūsų krašte. Dauguma jų skambesiu pralenkia mūsų instrumentus, o kai kurių net lyginti negalima su mūsiškiais. Bet vienu atžvilgiu, be abejo, utopiečiai toli mus pralenkia; mat kiekviena jų muzika, ar ji būtų vargonų, ar žmogaus balso, aiškiai pavaizduoja ir išreiškia natūralius jausmus, taip garsas yra derinamas su turiniu: ar būtų maldos žodžiai, ar koks džiaugsmas, ar atsiprašymas, nerimas, liūdesys, pyktis, – melodija puikiausiai perteikia dvasios būseną, prasmę, todėl ji nuostabiai užgauna, apima ir uždega klausytojų širdis.

Galų gale šventikas kartu su žmonėmis iškilmingai kalba švenčių maldas, taip sudėtas, kad, visi kartu tardami žodžius, kiekvienas juos gali sau prisitaikyti. Šitose maldose kiekvienas pripažįsta dievą kūlėju, valdytoju ir visų kitų gėrybių įteikėju, dėkoja už tokią daugybę geradaryščių, o ypač už tai, kad, dievo laiminami, patekę į tokią

valstybę, kuri yra laimingiausia pasaulyje, ir gavę tokią religiją, kuri esanti pati tikriausia. Bet jeigu maldininkas suklystų ir už šitą valstybinę santvarką ir religiją būtų kas geresnio, ką ir dievas labiau laimintų, tai jis maldauja, kad dievas per savo gerumą leistų jam tai pažinti; jis pasiruošęs eiti, kur dievas ves. Bet jeigu šita valstybinė santvarka pati geriausia, o jo religija – tikriausia, tada teduodąs dievas jam stiprybės ir pačiam laikytis to gyvenimo ir kad kiti žmonės taip gyventų ir taip suprastų dievą. Tiesa, gal utopiečio smalsumui ir teikia malonumo šitoks religijų margumas. Pagaliau utopietis meldžia, kad dievas po lengvos mirties jį pasiimtų pas save: be abejo, jis nedrįstąs nurodyti, ar tas turi atsitikti greitai, ar vėliau. Jeigu tik galima neužgauti dievybės didingumo, utopiečiui kur kas bus maloniau patekti pas dievą po sunkiausios mirties, negu toli nuo jo ilgai ir laimingai gyventi. Šitokią maldą sukalbėję, jie vėl nusilenkia ligi žemės, po to pakilę eina pietauti, ir ligi pat vakaro žaidžia ir kariškai mankštinasi.

Aprašiau jums, kiek galėdamas teisingiau, visuomenės santvarką, kurią aš laikau ne tik geriausia, bet ir vienintele santvarka, visai teisėtai vadintina „visuomenės". Mat kitur kalbą apie visuomenės labą rūpinasi tik savo labu. O čia, kur nėra privatinės nuosavybės, žmonės iš tikrųjų dirba visuomeninį darbą. Ir čia, ir ten kitaip būti negali. Iš tikrųjų kitose šalyse kiekvienas žino, kad ir visuomenei klestint jam teks mirti badu, jeigu pats savimi nepasirūpins. Todėl jis priverstas labiau žiūrėti savo reikalų, kaip tautos, t. y. kitų. Čia, kur viskas priklauso visiems, niekas neabejoja, kad nė vienam žmogui nieko nestigs, jeigu bus pasirūpinta, kad visuomeniniai aruodai būtų pilni. Čia nėra nelygaus daiktų pasiskirstymo, nėra nė vieno beturčio, nė vieno elgetos, ir nors niekas nieko neturi, tačiau visi yra turtingi. Iš tikrųjų, ar gali būti didesnis turtas kaip be jokių rūpesčių linksmas ir ramus gyvenimas? Nereikia drebėti dėl valgio, kankintis dėl graudžių žmonos reikalavimų, nereikia baimintis, kad sūnus liks beturtis, sielotis dėl kraičio dukteriai. Kiekvienas gali būti linksmas ir ramus, nesirūpinti, ką valgys jis ir visi jo artimieji: žmona,

sūnūs, anūkai, proanūkiai, proproanūkiai ir kiti ainiai, kurių ilgą virtinę yra pratę skaičiuoti kilmingieji. Utopiečiai nebegalinčiais dirbti rūpinasi nė kiek ne mažiau kaip ir dabar dirbančiais. Norėčiau, kad kas su šiuo bešališkumu drįstų palyginti kitų tautų teisingumą. Tegu prasmegsiu skradžiai žemėn, jeigu ten rasiu bent kokią teisingumo ar bešališkumo žymę! Iš tikrųjų, koks gi šitas teisingumas, kad dvarininkas ar auksakalys, palūkininkas ir kitas kas nieko nedirbąs, arba jeigu ir dirbąs, tai nelabai reikalingą darbą valstybei, gyvena šauniai ir prabangiai arba dykinėja, arba nereikalingą darbą dirba, o koks nors padienis darbininkas, vežikas, kalvis ar žemdirbys nuolatos dirba tokį sunkų darbą, kurį vargiai pajėgia nudirbti gyvuliai, bet tas jų darbas yra tiek reikalingas, kad be jo nė viena visuomenė negali pragyventi nė metų, o maitinasi jie taip menkai, gyvena taip vargingai, kad atrodo, jog gyvuliams daug geriau; jie nedirba nuolat tokio darbo, o jų maistas nedaug blogesnis, net skanesnis, ir nejaučia jokios baimės dėl ateities. Žmones dabar smaugia tuščias ir nevaisingas darbas ir žudo mintis, jog jų laukia elgetos dalia senatvėje. Juk jų padienis uždarbis per daug menkas, kad jo užtektų tai dienai, o kad koks likutis būtų kasdieną atidedamas senatvei, nėra ko nė kalbėti.

Ar galima vadinti teisinga ir dėkinga tą visuomenę, kuri teikia tokią gausybę dovanų vadinamiems kilmingiesiems auksakaliams ir kitiems tokios rūšies žmonėms, tiems dykinėtojams ir pataikūnams, niekingų smagumų išradėjams, o nė kiek nesirūpina žemdirbiais, anglininkais, padieniais samdiniais, vežikais ir kalviais, be kurių nebūtų jokios visuomenės? Apkrovusi juos sunkiausiais darbais gražiausiais jų gyvenimo metais, visuomenė neatsimena jų triūso, užmiršta didžiules jų geradarystes; kada juos prislegia metai, ligos ir visokie nepritekliai, parodo jiems šiurkščiausią nedėkingumą ir leidžia mirti didžiausiame varge. Be to, iš padienio varguolių uždarbio turtuoliai kasdieną šį tą pasiglemžia ne tik klasta, bet ir remdamiesi valstybės įstatymais. Tad jeigu anksčiau atrodė neteisinga piktai atsidėkoti

nusipelniusiems visuomenei, tai dabar tie turtingieji iškreipė teisingumo supratimą tam tikrais įstatymais.

Atidžiai stebėdamas visas dabar klestinčias valstybes ir svarstydamas jų padėtį, galiu prisiekdamas tvirtinti, jog jos man atrodo ne kas kita kaip sąmokslas turtuolių, kurie valstybės vardu rūpinasi savo nauda. Jie išranda ir sugalvoja visokiausių būdų ir gudrybių, kad be baimės prarasti išlaikytų tai, ką buvo sukaupę įvairiausiomis klastomis, be to, kad kuo pigiau nusipirktų visų vargšų darbą ir triūsą ir juos išnaudotų. Kai tik turtuoliai nutarė valstybės vardu, vadinas, ir vargšų vardu, laikytis šitų suktybių, jos jau tampa įstatymais. Šitie didžiausi niekšai, nenumaldomu godumu pasidaliję visa tai, ko galėjo užtekti visiems, – kaip toli jie nuo laimingųjų utopiečių valstybės! Išėmę iš apyvartos pinigus, jie panaikino jų troškulį, ir kiek tada blogybių išnyko, koks nusikaltimų atžalynas išrautas. Juk kas nežino, kad, panaikinus pinigus, dingsta visi tie nusikaltimai, už kuriuos kasdieną veikiau yra skiriamos bausmės, negu kad stengiamasi nusikaltėlius pažaboti, būtent: apgaulės, vagystės, plėšimai, nesantaika, sukilimai, ginčai, sąmyšiai, žudymai, išdavystės, nuodijimai; be to, kartu su pinigais pranyksta baimė, neramumas, rūpesčiai, triūsas, nemiga. Panaikinus pinigus, dingsta netgi pats neturtas, kuris, atrodo, vienas geidauja pinigų.

Kad visa tai būtų aiškiau, vaizduokis sau vienas bergždžius ir nederlingus metus, kada iš bado žuvo tūkstančiai žmonių. Tvirtinu, kad šio badmečio pabaigoje, pakratęs turtuolių svirnus, būtum atradęs baisybę javų, kuriuos padalijus mirusiems nuo bado ir išsekimo niekas ir nebūtų matęs orų ir dirvos šykštumo. Taip lengvai būtų galima aprūpinti žmones maistu, jeigu ne tie palaimintieji pinigai, be abejo, puikus išradimas, nurodąs būdą prasimaitinti, bet jie vieni ir neleidžia maisto gauti. Neabejoju, kad turtuoliai šitai jaučia; jie žino, kad daug geriau, kada nieko netrūksta, negu turėti gausybę bereikalingų daiktų, geriau iš baisybės bėdų išsisukti, negu kad turtuose skendėti. Man ir į galvą neateina mintis abejoti, kad visas pasaulis jau seniai būtų priėmęs utopiečių valstybės įstatymus tiek

dėl kiekvienam žmogui teikiamos naudos, tiek dėl išganytojo Kristaus paskatinimo: jis savo išmintim negalėjo nežinoti, kas geriausia, o per savo gerumą negalėjo nepatarti, ką žinojo esant geriausia. Bet tam priešinasi viena pabaisa, visokios pražūties valdovas ir tėvas, – išdidumas. Jis matuoja gerovę ne savo pasisekimais, bet svetimais nepasisekimais. Ši pabaisa nenorėtų net deive tapti, jeigu neliktų nelaimingųjų, kuriuos ji galėtų valdyti ir iš kurių galėtų tyčiotis. Jai reikia, kad jos laimė spindėtų, palyginti su jų vargais; reikia, išskleidus savo turtus, akinti ir kurstyti jų neturtą. Šita pragaro gyvatė šliaužioja po mirtingųjų širdis ir, lyg kokia žuvis prielipą, trukdo ir neleidžia pasirinkti geresnio gyvenimo kelio.

Ši pabaisa per daug giliai yra įsisiurbusi į žmones ir lengvai negalima jos išplėšti, bet mane ima džiaugsmas, kad bent utopiečiams teko tokia santvarka, kokios linkėčiau visiems. Jie pasirinko savo gyvenimui tokius nuostatus ir juos padarė savo valstybės pagrindu ne tik labai sėkmingai, bet ir, žinoma, kiek gali numatyti žmogaus protas, amžinai. Jie savo krašte kartu su kitomis ydomis išrovė garbės troškimo ir nesantaikos šaknis, todėl jiems nėra pavojaus, kad teks kentėti nuo vidaus vaidų, dėl kurių žuvo daugelis miestų su ypatingai saugomais turtais. Kada valstybėje santarvė ir nepajudinami santvarkos pagrindai, tada jos negali sukrėsti ir sujaudinti net visi kaimynų valdovai, iš pavydo seniai jau ir ne kartą kėsinęsi ją pulti, bet visada susilaukę atkirčio.

Kai tik Rafaelis visa tai išdėstė, man tuojau atėjo į galvą, jog nemaža šios tautos papročių ir įstatymų yra ne kas kita, kaip ypatingai kvaili prasimanymai, – ir ne tik jų nuostatai apie kariavimo būdą, apie apeigas, tikėjimą ir kita ką, bet ypač apie jų visos santvarkos pamatą, apie jų bendrą gyvenimą ir maitinimąsi, panaikinus pinigus. Pastarasis nuostatas panaikina kilmingumą, gerą vardą, spindesį, didybę, t. y. kaip visi mano, tikrąsias valstybės puošmenas. Bet aš žinojau, kad Rafaelis pavargo bepasakodamas, ir nebuvau įsitikinęs, ar jis kantriai išklausys prieštaravimus savo nuomonei, o ypač atsiminęs, kaip jis barė kai kuriuos už tariamą baiminimąsi, kad gali juos

palaikyti ne nepakankamai išmintingais, jeigu nesurasią ko nors, už ką galima papešioti kitų atradimus. Todėl, pagyręs utopiečių santvarką ir Rafaelio kalbą, paėmiau jį už rankos ir nusivedžiau namo vakarienės sakydamas, kad kitą kartą mums būsią laiko giliau pagalvoti apie tuos dalykus ir nuodugniau su juo pasikalbėti. O kad šitaip ir būtų! Tuo tarpu negaliu sutikti su viskuo, ką papasakojo šitas žmogus, be abejonės, labai išsilavinęs ir gerai pažįstąs žmonių reikalus, bet, kita vertus, mielai pripažįstu, kad utopiečių visuomenėje yra daug tokių dalykų, kurių mūsų valstybėse veikiau linkėčiau, negu tikėčiau.

Antrosios knygos pabaiga

Iš lotynų kalbos vertė Leonas Valkūnas

Moras, Tomas
Mo-182 Utopija / Tomas Moras. - Vilnius: Žaltvykslė: 2007, - p. 115.

ISSN 1822-6361
ISBN 9986-06-222-5

Šiuose „Mokinio skaitiniuose" spausdinamas anglų humanisto T. Moro romanas „Utopija".

UDK 141.8

TOMAS MORAS

UTOPIJA

Parengė AGNĖ IEŠMANTAITĖ.
Dailininkė DEIMANTĖ RYBAKOVIENĖ.

Leido *Žaltvykslė*, A. Vivulskio 7-208, LT-03221 Vilnius.
el. p. leidykla@zaltvyksle.com
Spausdino UAB *Logotipas*, Utenos g. 41a, LT-08217 Vilnius.
Užsakymas

Tiražas 1000 egz.

12,74 Lt

ŽALTVYKSLĖ